PAWEŁ BISKUP
SŁUGA SŁUG BOŻYCH
RAZEM Z OJCAMI ŚWIĘTEGO SOBORU
NA WIECZNĄ RZECZY PAMIĄTKĘ

DEKRET O EKUMENIZMIE[1]

WSTĘP[2]

1[3]

1 Jednym z zasadniczych zamierzeń Drugiego Watykańskiego Świętego Soboru Powszechnego jest wzmożenie wysiłków do przywrócenia jedności wśród wszystkich chrześcijan[4]. Bo przecież Chrystus Pan założył jeden jedyny Kościół[5], a mimo to wiele jest chrześcijańskich Wspólnot, które wobec ludzi podają się za prawdziwe spadkobierczynie Jezusa Chrystusa. Wszyscy wyznają, że

2 są uczniami Pana, a przecież[6] mają rozbieżne przekonania i różnymi podążają drogami, jak gdyby sam Chrystus był rozdzielony

3 [1][7]. Ten brak jedności jawnie sprzeciwia się woli Chrystusa, jest zgorszeniem dla świata, a przy tym szkodzi najświętszej sprawie

4 przepowiadania Ewangelii wszelkiemu stworzeniu.

[1] Por. 1 Kor 1, 13.

1. Tytuł *O ekumenizmie* wprowadzony na etapie 2 SC [wcześniej obecny w projekcie SUC *O ekumenizmie katolickim (dekret pastoralny)*, który jednak nie został przedstawiony Soborowi]. 2. Wstęp dodany na etapie 3 SC. 3. W 3 SC punkt ten był opatrzony tematem orientacyjnym *Wstęp*. 4. W 3 SC znajdował się tu przypis o następującej treści: *Jan XXIII, Encyklika* Ad Petri Cathedram, *29 czerwca 1959: AAS 51 (1959), ss. 511, 516; Jan XXIII, motu proprio* Superno Dei nutu, *5 czerwca 1960: AAS 52 (1960), s. 436 – o ustanowieniu Sekretariatu ds. Popierania Jedności Chrześcijan; Jan XXIII, Konstytucja apostolska* Humanae Salutis, *25 grudnia 1961, przez którą zapowiedziany zostaje Sobór Watykański II: AAS 54 (1962), s. 9; Paweł VI, w Przemówieniu do Ojców Soborowych, 29 września 1963: AAS 55 (1963), s. 852.* 5. 4 M: SUC odmówił dodania *poznawalny dla wszystkich* – gdyż *takie stwierdzenie* […] *jest konieczne, ale nie w tekście Wstępu* (*ad Proem.*, 3). 6. 4 MP: *Wszyscy wyznają, że są uczniami Pana, a przecież mają rozbieżne przekonania* – zamiast *uczniowie Pana mają rozbieżne przekonania*. 7. W 4 SC odsyłacz przeniesiono z tekstu do przypisu.

Glosa

Uwagi do treści *Unitatis redintegratio*

Tytuł

Dekret = Decretum: określenie formy dokumentu, która jest niższej rangi niż Konstytucja dogmatyczna. Dokument od samego początku pomyślany był jako akt w sensie ścisłym pastoralny (→ S 11; por. → S 09; → S 34: „dekret duszpasterski"), który w związku z tym jedynie w ograniczonym stopniu podaje doktrynę[1] – zaś w całości zakłada znajomość i przyjęcie pełnej nauki katolickiej (→ S 26; por. → S 34), w tym szczególnie uprzednie zapoznanie się z nauką wyłożoną w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* (→ S 10; → S 34).

O ekumenizmie = De oecumenismo: po raz pierwszy[2] dokument Kościoła przyjmuje w tytule (i w treści) tę nazwę, która razem ze swym desygnatem określiła się poza Kościołem katolickim[3] – chociaż mimo nowości ujęcia chodzi tu o opisywane od dawna (por. → S 03) zagadnienie zjednoczenia wszystkich chrześcijan[4], o którego katolickim rozumieniu mówiło Magisterium, m.in. w encyklikach Piusa XI[5] i Piusa XII[6] (→ S 01); odnosząc się do ruchu ekumenicznego, Kościół zamierza tu – idąc śladami Jana XXIII[7] i Pawła VI[8] (por. → S 04; → S 12; → S 19) – sprecyzować jego katolickie zasady i wynikające z nich możliwości udziału własnego i swoich wiernych (por. → S 30).

N. 1[9]
§ 1

1. Powód wydania dokumentu: zaangażowanie Soboru na rzecz przywrócenia jedności chrześcijan. ■ *z zasadniczych zamierzeń Drugiego Watykańskiego Świętego Soboru Powszechnego = ex praecipuis Sacrae Oecumenicae Synodi Vaticanae Secundae propositis*: zabiegi na rzecz zjednoczenia chrześcijan jako jeden z głównych przedmiotów prac Soboru określano w oficjalnych stwierdzeniach Papieży: Jana XXIII (→ V 30.2; → V 32; → V 33) i Pawła VI (→ V 35.1)[10].

2-4. Powód troski o zjednoczenie chrześcijan: zło rozłamów[11].

2. *Chrystus Pan założył jeden jedyny Kościół = Una enim atque unica a Christo Do-*

1. Z duszpasterskiego charakteru dokumentu wynika także rezygnacja z użycia w nim *dogmatycznej terminologii scholastycznej* (→ S 31) . 2. Chociaż już *Instrukcja* Świętego Oficjum z 1949 roku posługiwała się, także w tytule, słowami *ruch ekumeniczny*, nie był to jednak dokument tej rangi co akt papieski lub soborowy. 3. Por. → V 31.1. 4. Por. → S 23. Por. wybrane wypowiedzi Papieża Leona XIII na ten temat: → V 14.2; → V 15; → V 17; → V 18.1; → V 19. 5. Por. → V 24.10. 6. Por. → V 27.14n. 7. Por. → V 34; → V 35; → V 36.14; → V 37; → V 39; → V 40.1. 8. Por. → V 41.1nn. 9. Do całego tego punktu odsyła przyp. 181 w → DO 205. 10. Por. → S 02; → S 03; → S 04. 11. Por. → S 11.

5

Wszakże Pan świata, który mądrze i cierpliwie dotrzymuje tego, co nam, grzesznikom, łaskawie obiecał, ostatnimi czasy wlewa skruchę w rozdzielonych chrześcijan, obficiej napełnia ich tęsknotą za zjednoczeniem. Łaska ta porusza bardzo wielu ludzi na całym świecie, a także pod tchnieniem łaski Ducha Świętego wśród naszych braci odłączonych[8] powstał i z dnia na dzień zatacza coraz szersze kręgi ruch zmierzający do przywrócenia[9] jedności wszystkich chrześcijan. W tym ruchu ku jedności, który zwie się ruchem ekumenicznym, uczestniczą ci, którzy wzywają Boga w Trójcy Jedynego[10], a Jezusa wyznają [11]Panem i Zbawcą, i to nie tylko każdy z osobna, lecz także wspólnie w społecznościach, w których Ewangelię usłyszeli i o których każdy mówi, że to jego własny i Boży Kościół. Prawie[12] wszyscy jednak, chociaż w różny sposób, tęsknią za jednym i widzialnym Kościołem Bożym, który by był[13] naprawdę powszechny i miał posłannictwo do całego świata, aby ten świat zwrócił się do Ewangelii i w ten sposób zyskał zbawienie na chwałę Bożą.

6

7

8

8. 4 M: SUC odmówił dodania [i] *wśród nas* – gdyż *starania o zjednoczenie były podejmowane przez katolików już przed ruchem ekumenicznym (ad Proem.*, 8). 9. 4 M: wyraz *restaurandam* (*przywrócenia*) zastąpiło wyrażenie *assequendam* (*uzyskania*) – gdyż *jedność chrześcijan istniała już przed schizmą wieku XI* (→ S 79). 10. 4 M: SUC odmówił wstawienia *Jednego i* [Troistego], gdyż użyto tutaj formuły Światowej Rady Kościołów (*ad Proem.*, 10). 11. 4 M: SUC odmówił wstawienia tu *Bogiem i* – dla zachowania formuły Światowej Rady Kościołów (*ad Proem.*, 11). 12. 4 MP: dodane *Prawie*. 13. 4 M: SUC odmówił zastąpienia trybu przypuszczającego przez stwierdzenie *jest* – ponieważ *chodzi o ruch wśród niekatolików dążący do powszechności, a nie o powszechność Kościoła katolickiego* (→ S 80).

mino condita est Ecclesia: Kościół Chrystusowy jest i jeden[12], i jedyny[13]. ■ *wiele jest chrześcijańskich Wspólnot = plures* [...] *christianae Communiones*: element ogólnego opisu sytuacji niesprzeczny z faktem, że „jedynie Kościół katolicki jest prawdziwym Kościołem Chrystusowym" (→ S 75)[14].

3. *Wszyscy wyznają, że są uczniami Pana, a przecież mają rozbieżne przekonania* [...] *= discipulos quidem Domini omnes se esse profitentur at diversa sentiunt* [...]: wybrano tu świadomie redakcję, która podkreśla napięcie między subiektywną samoświadomością a obiektywnym stanem rzeczy; głęboko rozbieżne przekonania są przejawem tego, że rozbieżnie pojmowane jest bycie uczniem Pana. ■ **Przyp. 1:** → T 1.

4.[15]
§ 2

5-8.[16] Ruch ekumeniczny jako jeden ze współczesnych przejawów tęsknoty za zjednoczeniem chrześcijan.

5-6.[17]

6. *Łaska ta porusza bardzo wielu ludzi na całym świecie = Qua gratia permulti ubique homines permoti sunt*: działania na rzecz jedności chrześcijan nie rozpoczęły się wraz z powstaniem ruchu ekumenicznego ani nie są ograniczone do niego – gdyż „zabiegi na rzecz zjednoczenia były podejmowane przez katolików już przed ruchem ekumenicznym" (→ S 78). ■ *pod tchnieniem łaski Ducha Świętego = Spiritus Sancti fovente gratia*: Sobór powtarza za wcześniejszym Magisterium (→ S 77; → V 31.2)[18] przekonanie, że działanie na rzecz przywrócenia jedności wszystkich chrześcijan, także podejmowane przez niekatolików, pochodzi z łaski Boga. ■ *przywrócenia = restaurandam*: jedność chrześcijan już kiedyś istniała, dlatego potrzeba jej odbudowy, a nie stworzenia (→ S 79)[19].

7. *ci, którzy wzywają Boga w Trójcy Jedynego*[20]*, a Jezusa wyznają Panem i Zbawcą = qui Deum Trinum invocant atque Iesum confitentur Dominum et Salvatorem*: dokument definiuje uczestników istniejącego ruchu ekumenicznego przez przytoczenie formuły użytej przez Światową Radę Kościołów[21].

12. Por. określenie jedności Kościoła w: → V 18.2; → V 27.7; → V 27.8; → V 27.13. 13. Por. określenie jedyności Kościoła w → V 18.3. 14. Por. → V 2. 15. Zdanie cytowane przez → UUS 6; ponadto odsyła do niego prawdopodobnie przyp. 156 w UUS 98. 16. Zdania cytowane przez → UUS 7. 17. Zdania, do których prawdopodobnie odsyła przyp. 283 w → KKK 820. 18. Por. → S 18. 19. Por. → V 27.1. 20. W oryginale łacińskim jest jedynie *Deum Trinum*, zaś brak *Unum* (sugerowanego przez przekład polski) – więc raczej: *Boga Troistego* lub: *Boga-Trójcę*. 21. W trakcie swojego III Zgromadzenia Ogólnego w New Delhi w roku 1961 Światowa Rada Kościołów przyjęła tzw. bazę dogmatyczną w następującym brzmieniu: *Światowa Rada Kościołów jest społecznością Kościołów, które – zgodnie z Pismem Świętym – wyznają, iż Pan Jezus Chrystus jest Bogiem i Zbawicielem, i dlatego dążą wspólnie do wypełnienia tego, do czego są powołane, ku chwale Boga Ojca,*

9 Obecny przeto święty Sobór, rozważając to wszystko z radością, po ogłoszeniu nauki o Kościele, wiedziony tęsknotą za przywróceniem jedności między wszystkimi uczniami Chrystusa, pragnie przedłożyć wszystkim katolikom środki, drogi i sposoby, przy pomocy których mogliby sami odpowiedzieć temu wezwaniu Bożemu i łasce.

Rozdział I
KATOLICKIE ZASADY EKUMENIZMU[14]

2[15]

1 W tym okazała się miłość Boża ku nam, że Bóg Ojciec zesłał na świat Syna swego jednorodzonego, by stawszy się człowiekiem, odrodził przez odkupienie cały rodzaj ludzki i zgromadził go
2 w jedno [2]. Syn Boży, zanim ofiarował sam siebie na ołtarzu krzyża jako niepokalaną hostię, modlił się do Ojca za wierzących[16], mówiąc: *Aby wszyscy byli jedno, jako Ty, Ojcze, we mnie, a ja w Tobie, aby i oni w nas jedno byli, aby świat uwierzył, żeś Ty*
3 *mnie posłał* (J 17, 21), a w Kościele swoim ustanowił przedziwny sakrament Eucharystii[17], który oznacza i sprawia[18] jedność Kościoła[19]. Uczniom swoim dał nowe przykazanie wzajemnej miłości [3][20] i przyrzekł Ducha Pocieszyciela [4], żeby został z nimi na zawsze jako Pan i Ożywiciel[21].

[2] Por. 1 J 4, 9; Kol 1, 18-20; J 11, 52.
[3] Por. J 13, 34.
[4] Por. J 16, 7.

14. 3 M: tytuł zmieniony w stosunku do 2 SC (*Zasady ekumenizmu katolickiego*) (→ S 35). 15. Podstawowy zarys tego punktu obecny już w 2 SC. W 2 SC i 3 SC punkt oznaczony był tematem orientacyjnym: *[O jedności i jedyności Kościoła]*. 16. 4 M: *wierzących* zamiast *wiernych*, zgodnie z tekstem greckim J 17, 20. 17. 3 M: dodane *Eucharystii*. 18. 4 M: SUC odmówiła zastąpienia *sprawia* (*efficitur*) przez *doskonali* (*perficitur*), argumentując, że Eucharystia nie tylko doskonali jedność Kościoła, lecz i ją sprawia (→ S 95). 19. 3 M: dodano fragment *który* […] *Kościoła*. 20. 3 M: dodano fragment *nowe* […] *miłości* razem z przypisem 3. 21. 3 M: dodane słowa [jako] *Pan i Ożywiciel*.

8. *Prawie wszyscy = Fere omnes*: mimo zgody co do pewnych fundamentów wiary (zob. → *UR* 1 [7]) w ruchu ekumenicznym nie ma zupełnej zgody co do tęsknoty za jednym Kościołem. ■ *tęsknią za jednym i widzialnym Kościołem Bożym = ad Ecclesiam Dei unam et visibilem adspirant*: przedmiotem tej tęsknoty może być nawet realne Ciało Mistyczne Chrystusa[22]. ■ *który by był* […] = *quae sit* […]: dokument referuje intencje „ruchu wśród niekatolików", nie odnosząc się tu do zrealizowanej „powszechności Kościoła katolickiego" (→ S 80)[23].

§ 3

9. Przedmiot dokumentu: pouczenie katolików o sposobie zabiegania o przywrócenie jedności chrześcijan. ■ *po ogłoszeniu nauki o Kościele = cum iam doctrinam de Ecclesia declaraverit*: *UR* „przyjmuje jako swoje założenie naukę wyłożoną w nauce" przedstawionej w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* (→ S 10; por. → S 34; → S 57; → S 84). ■ *przedłożyć wszystkim katolikom = Catholicis omnibus proponere*: dokument jest skierowany do katolików (→ S 26), jednak bez zawężania do żadnej grupy wśród członków Kościoła katolickiego.

Rozdział I[24]

Tytuł: *Katolickie zasady ekumenizmu = De catholicis oecumenismi principiis*: sformułowanie zakłada, że „ekumenizm jest jeden, natomiast różne są zasady, zgodnie z którymi poszczególne Wspólnoty uczestniczą w ruchu ekumenicznym" (→ S 93; por. → S 58)[25]; wskazuje się „zasady katolickie, które powinny obowiązywać w obrębie całego ruchu ekumenicznego" (→ S 35).

Treści doktrynalne, przedstawione w skrócie w tym rozdziale[26], powinny być przyjmowane i interpretowane – „zarówno przez katolików, jak i braci oddzielonych" – „zgodnie z pełną nauką Kościoła katolickiego objaśnianą już wielokrotnie i na różne sposoby" (→ S 34).

N. 2[27]
§ 1

1-3. Bóg jako sprawca jedności[28].

Syna i Ducha Świętego (cyt. za: K. Karski, *Dążenia ekumeniczne we współczesnym świecie*, Warszawa 1986, ss. 135n). 22. Por. → V 27.15. W związku z tym należy także pamiętać naukę → V 30.5nn o *niewyraźnym pragnieniu*, przez które należy się już do Kościoła. 23. Por. → V 36.3. Por. także ostrzeżenie przed pojmowaniem *Kościoła widzialnego* jedynie jako zbiór Wspólnot chrześcijańskich (→ V 24.3n). 24. Do całego tego rozdziału odsyła przyp. 94 w → DO 79. 25. Por. także – na etapie 2 SC, jeszcze przed modyfikacją tytułu – objaśnienie w → S 05. 26. W języku *raczej biblijnym niż scholastycznym* (→ S 36). 27. Do całego tego punktu odsyła przyp. 42 w → KKK 1126 oraz przypisy 11 i 12 w → DO 11. 28. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 2-3.

4 A Pan Jezus ukrzyżowany i uwielbiony wylał przyobiecanego Ducha, przez którego[22] lud Nowego Przymierza, będący Kościołem, wezwał oraz zgromadził w jedność wiary, nadziei i miłości,
5 jak naucza Apostoł: *Jedno ciało i jeden duch, jako wezwani jesteście do jednej nadziei wezwania waszego. Jeden Pan, jedna wia-*
6 *ra, jeden chrzest* (Ef 4,4-5). Albowiem *wszyscy, którzyście zostali ochrzczeni w Chrystusie, przyoblekliście się w Chrystusa* [...]. *Wszyscy bowiem jedno*[23] *jesteście w Chrystusie Jezusie* (Gal 3,27-28)[24].
7 Duch Święty, który mieszka w wierzących[25] i napełnia cały Kościół oraz nim kieruje, jest sprawcą tej dziwnej Wspólnoty wier-
8 nych i tak dogłębnie wszystkich zespala w Chrystusie, iż jest zasadą jedności Kościoła. On dokonuje rozdawnictwa łask i posług [5], ubogacając Kościół Jezusa Chrystusa w przeróżne dary *ku doskonaleniu świętych w dziele posługiwania, ku budowaniu Ciała Chrystusowego* (Ef 4,12).
9 Celem tedy utwierdzenia tego świętego Kościoła swego po całym świecie aż do skończenia wieków powierzył Kolegium Dwu-
10 nastu[26] władzę nauczania, rządzenia i uświęcania [6]. Spośród nich wybrał [27]Piotra, na którym[28] po wyznaniu wiary postanowił zbudować Kościół swój, jemu przyobiecał klucze Królestwa

[5] Por. 1 Kor 12, 4-11.
[6] Por. Mt 28, 18-20, zestaw. J 20, 21-23.

22. 4 M: wyraz *quo* został zastąpiony przez *per quem*, aby zachowana została rola Ducha Świętego jako przyczyny sprawczej, a nie środka (ad 2, 11). 23. 4 M: zastąpiono *jedno* (*unum*) przez *jednym* (*unus*) – co przekład polski ignoruje. 24. 3 M: zdanie z Ga 3, 27-28 zastąpiło zdanie z Rz 6, 4. 25. 4 M: SUC odmówił usunięcia słów *który mieszka w wierzących* [i], równocześnie sygnalizując, że *chodzi o wiarę żywą, czyli uformowaną przez miłość* (→ S 96). 26. 4 M: SUC odmówił zastąpienia wyrażenia *Kolegium Dwunastu* przez *Dwunastu Apostołom* itp., powołując się na naukę Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* na temat kolegialności Apostołów i ich następców (→ S 99). 27. 3 M: usunięto z tego miejsca: *Błogosławionego.* 28. 3 M: dodane *na którym*.

1. Przyp. 2: → T 2; → T 3; → T 4.

2. *który oznacza i sprawia jedność Kościoła = quo unitas Ecclesiae et significatur et efficitur*[29]: mówiąc o sprawianiu jedności przez Eucharystię, dokument „nie wyklucza innych elementów sprawiających jedność, które w innych miejscach tekstu są wielokrotnie wyraźnie wymieniane" (→ S 95).

3. Przyp. 3: → T 5. ■ **Przyp. 4:** → T 6.

§ 2

4-8. Wewnętrzne powody jedności Kościoła[30].

4. *zgromadził w jedność wiary, nadziei i miłości = in unitatem fidei, spei et caritatis vocavit et congregavit*: wewnętrznymi węzłami Kościoła są cnoty Boskie łączące ludzi z Bogiem i ze sobą wzajemnie[31].

7-8.[32]

7.[33] *Duch Święty, który mieszka w wierzących = Spiritus Sanctus, qui credentes inhabitat*: zdanie, które zakłada, że „chodzi o wiarę żywą, to znaczy ukształtowaną przez miłość" (→ S 96)[34].

8. Przyp. 5: → T 7.

§ 3

9-10. Hierarchiczny porządek jedności Kościoła[35].

9. *Kolegium Dwunastu = Collegio Duodecim*: wzmianka będąca nawiązaniem do nauki o „kolegialności Apostołów i ich następców" podanej w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II (→ S 99[36])[37]. ■ **Przyp. 6:** → T 8 / → T 9.

10. „Tam, gdzie przytaczane są teksty bliskie odnoszące się do władzy Piotra", dokument powstrzymuje się od wyrokowania w kwestii dyskutowanej „historycznej kolejności obietnicy i udzielenia tej władzy oraz wzajemnych relacji zachodzących między owymi tekstami" (→ S 36). ■ *postanowił zbudować Kościół swój = Ecclesiam suam aedificare decre-*

29. Słowa cytowane przez → DO 62. 30. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 4-7. Ponadto por. → V 27.8. 31. Por. → V 27.13. 32. Zdania cytowane przez → DO 11. 33. Zdanie cytowane przez → KKK 813. 34. Por. → S 97; → S 98. 35. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 8, 18-23. 36. Por. → S 101; → S 102. 37. Nauka o kolegialności została wyłożona głównie w n. 22 *Lumen gentium*: *Jak z ustanowienia Pańskiego święty Piotr i reszta Apostołów stanowią jedno Kolegium apostolskie, w podobny sposób Biskup Rzymski, następca Piotra, i biskupi, następcy Apostołów, pozostają we wzajemnej łączności. Już starożytna zasada, na mocy której biskupi ustanowieni w całym świecie łączyli się ze sobą nawzajem i z Biskupem Rzymskim węzłem jedności, miłości i pokoju, a także zwołane ich Synody, dla wspólnego rozstrzygania wszelkich ważniejszych spraw decyzją opartą na zdaniu wielu uczestników, wskazują na kolegialny charakter i naturę episkopatu, jasno też potwierdzają tę kolegialność Sobory*

niebieskiego [7][29], a po oświadczeniu [30]miłości ku sobie[31] zlecił mu umacnianie wszystkich owiec[32] w wierze [8] i pasienie ich w doskonałej jedności [9], z tym że sam Jezus Chrystus pozostaje na zawsze kamieniem węgielnym [10] i pasterzem dusz naszych [11].

[7] Por. Mt 16, 18, zestaw. Mt 18, 18.
[8] Por. Łk 22, 32.
[9] Por. J 21, 15-17.
[10] Por. Ef 2, 20.
[11] Por. 1 P 2, 25; Sobór Watykański I, Sesja IV (1870), Konstytucja *Pastor aeternus*: *Coll. Lac.* 7, 482 a.

29. 3 M: dodano fragment od *postanowił* do *niebieskiego* razem z przypisem – zamiast usuwanych z innego miejsca w tym zdaniu słów: *wybrał* [go], *aby stał na czele kolegium swych braci*. 30. 4 M: usunięto stąd *większej*. 31. 4 M: dwa wyrazy dodane. 32. 4 M: wstawiono *wszystkich owiec* zamiast *całego stada* – równocześnie zapewniając, że *znaczy to to samo co całe stado* (→ S 104).

vit: „Chrystus już dla tego świata założył swój Kościół jako społeczność widzialną. Kościół zatem nie jest czymś, co zaistnieje dopiero w przyszłości, czyli na końcu tego świata" (→ S 36)[38]. ■ **Przyp. 7:** → T 10 / → T 11. ■ *wszystkich owiec = universas oves*: sformułowanie, w którym „wszystkie owce" traktowane są jako wyrażenie równoznaczne z „całe stado" (→ S 104)[39]. ■ **Przyp. 8:** → T 12. ■ **Przyp. 9:** → T 13. ■ *z tym że sam Jezus Chrystus pozostaje na zawsze kamieniem węgielnym i pasterzem dusz naszych = Ipso Christo Iesu summo angulari lapide et pastore animarum nostrarum*: zgodnie z nauką katolicką Kościół ma tylko jedną Głowę (Chrystusa), zaś następca Piotra jest nią jedynie jako zastępca Chrystu-

Powszechne odbyte w ciągu wieków. Wskazuje zresztą na nią już sama, od czasów starożytnych stosowana, praktyka zwoływania większej liczby biskupów, aby uczestniczyli w wyniesieniu nowego elekta na urząd najwyższego kapłaństwa. Członkiem Kolegium Biskupiego zostaje się na mocy sakramentalnej konsekracji i hierarchicznej wspólnoty z Głową Kolegium oraz jego członkami. / Kolegium albo ciało biskupie posiada władzę autorytatywną jedynie wtedy, gdy się je bierze łącznie z Biskupem Rzymskim, następcą Piotra, jako jego głową i gdy nienaruszoną zostaje władza zwierzchnia tego ostatniego nad wszystkimi, zarówno Pasterzami, jak i wiernymi. Albowiem Biskup Rzymski z racji swego urzędu, mianowicie urzędu Zastępcy Chrystusa i Pasterza całego Kościoła, ma pełną, najwyższą i powszechną władzę nad Kościołem i władzę tę zawsze ma prawo wykonywać w sposób nieskrępowany. Stan zaś biskupi, który jest następcą Kolegium Apostolskiego w nauczycielstwie i w rządzeniu pasterskim, co więcej, w którym trwa nieprzerwanie ciało apostolskie, stanowi również razem z głową swoją, Biskupem Rzymskim, a nigdy bez niego, podmiot najwyższej i pełnej władzy nad całym Kościołem, władza ta jednak może być wykonywana nie inaczej, jak tylko za zgodą Biskupa Rzymskiego. Jednego tylko Piotra wyznaczył Pan na Opokę i Klucznika Kościoła (por. Mt 16, 18-19) i jego tylko ustanowił Pasterzem całej swojej trzody (por. J 21,15 nn), wiadomo zaś, że ów dar związywania i rozwiązywania, dany Piotrowi (por. Mt 16, 19), udzielony został także Kolegium Apostołów pozostającemu w łączności z Głową swoją (Mt 18, 18, 28, 16-20). Kolegium to jako złożone z wielu jednostek wyraża rozmaitość i powszechność Ludu Bożego, jako zaś zgromadzone pod jedną Głową wyraża jedność trzody Chrystusowej. Biskupi, przestrzegając wiernie prymatu i przodownictwa Głowy swojej, sprawują własną władzę dla dobra swoich wiernych, a także dla dobra całego Kościoła, Duch Święty zaś ustawicznie umacnia jego organiczną strukturę i zgodę. Najwyższa władza nad całym Kościołem, w jaką wyposażone jest to Kolegium, w sposób uroczysty sprawowana jest na Soborze Powszechnym. Niby nie istnieje Sobór Powszechny, który by nie był jako taki zatwierdzony lub przynajmniej uznany przez Następcę Piotra, i jest prerogatywą Biskupa Rzymskiego zwoływanie tych Soborów, przewodniczenie im oraz ich zatwierdzanie. Ta sama władza kolegialna może być sprawowana wespół z Papieżem przez rozproszonych po świecie biskupów, byle tylko Głowa Kolegium wezwała ich do kolegialnego działania albo przynajmniej zatwierdziła jednakową działalność przebywających w rozproszeniu biskupów lub dobrowolnie ją przyjęła, tak żeby stała się ona prawdziwym aktem kolegialnym. W rozumieniu tego tekstu należy brać pod uwagę *Wstępną notę wyjaśniającą* dołączoną do tekstu Konstytucji. 38. Nawiązanie do nauki mocno akcentowanej we wcześniejszym Magisterium: → V 27.3. 39. Zob. → T 16. 40. Por. objaśnienie z → V 27.5: *jedna* […] *tylko istnieje naczelna Głowa tego Ciała, mianowicie Chrystus*, gdyż *Piotr* […] *na mocy prymatu jest tylko zastępcą Chrystusa* – a więc *Chrystus i namiestnik Jego*

11 Jezus Chrystus chce, by za sprawą Ducha Świętego lud[33] Jego pomnażał się przez to, że Apostołowie[34] oraz ich następcy, czyli biskupi z następcą Piotra na czele[35], wiernie głoszą Ewangelię
12 i przez udzielanie sakramentów oraz pełne miłości rządy[36]. Sam też sprawia[37], że społeczność Jego jednoczy się coraz doskonalej w wyznawaniu jednej wiary, we wspólnym[38] spełnianiu[39] kultu Bożego oraz w braterskiej zgodzie rodziny Bożej[40].[41]
13 Tak to Kościół, jedyna trzoda Boża[42], [43]jako znak podniesiony między narodami [12], podając Ewangelię pokoju[44] całemu rodzajowi ludzkiemu [13], pielgrzymuje w nadziei, aż do wyznaczonego w górnej ojczyźnie kresu [14].
14 Na tym polega święta tajemnica jedności Kościoła w Chrystusie i przez Chrystusa, gdzie Duch Święty jest sprawcą różnorodnych
15 darów[45]. Największym wzorem i zasadą tej tajemnicy jest jedność jednego Boga[46] Ojca i Syna w Duchu Świętym w Troistości Osób[47].

[12] Por. Iz 11, 10-12.
[13] Por. Ef 2, 17-18, zestaw. Mk 16, 15.
[14] Por. 1 P 1, 3-9.

33. 3 M: *lud* zamiast *rodzina*. 34. 3 M: *Apostołowie* zamiast *oni*. 35. 4 M: dodano fragment od *czyli*. 36. 3 M: wstawiono fragment od *oraz*. 37. 3 M: usunięto stąd *i ukazał* (*et manifestavit*). 38. 3 M: dodane *wspólnym*. 39. 3 M: wykreślono *i uczestniczeniu* [w]. 40. 4 M: *rodziny Bożej* zamiast *rządu pasterzy* (*regiminis pastorum*). 41. W 2 SC i 3 SC znajdował się w tym miejscu przypis o treści: *Leon XIII, Encyklika* Satis cognitum, *29 czerwca 1896: AAS 28 (1895-1896), s. 710: «Z tego wynika, że w wielkim owym niebezpiecznym błędzie tkwią ci, którzy tworzą sobie Kościół na własną miarę i przedstawiają go jako ukryty i prawie niewidoczny; jest on dla nich jakby ludzką instytucją mającą pewne przepisy i zewnętrzne obrzędy, pomijając wieczny przepływ łaski Bożej i opuszczając te Boskie rzeczy, które dają na co dzień pełne wyrazu świadectwo życia zaczerpniętego od Boga. Ograniczenie Kościoła Jezusa Chrystusa tylko do jednego z tych wymiarów jest tak samo niedorzeczne jak człowiek sprowadzony tylko do ciała lub tylko do duszy. Ścisłe złączenie tych dwóch porządków jest koniecznym wymogiem prawdziwego Kościoła, tak samo jak naturę ludzką tworzy najgłębsze połączenie duszy i ciała»*. 42. 3 M: wykreślono z tego miejsca słowa: *zespolony w rozmaitości Boskich darów*. 43. 3 M: usunięto wyraz *ukazuje się* (*apparet*). 44. 3 M: zmodyfikowano, zamiast *zwiastując pokój*. 45. 3 M: dodano fragment od *w Chrystusie* do *darów*. 46. 3 M: dodano słowa *jednego Boga*. 47. 3 M: dodano słowa *in Trinitate personarum*.

sa[40]. ■ **Przyp. 10:** → T 14. ■ **Przyp. 11:** → T 15; → T 16[41].

§ 4

11-12.[42]

11.[43] Potrójny urząd pasterski: nauczanie, uświęcanie i rządzenie[44]. ■ *przez to, że Apostołowie oraz ich następcy = per Apostolorum eorumque successorum*: zdanie[45] opisuje potrójny urząd biskupi – w nauczaniu, uświęcaniu i rządzeniu. ■ *z następcą Piotra na czele = cum Petri successore capite*: nawiązanie do realizującego się w każdym następcy Piotra prymatu Piotrowego, określonego w dogmacie Kościoła[46].

12.[47] Potrójna jedność widzialna ludu Bożego[48]. ■ *społeczność jego jednoczy się = eiusque communionem perficit in unitate*: chodzi tu o jedność ludu Bożego obejmującą wiernych i pasterzy. ■ *w wyznawaniu* [...], *we wspólnym spełnianiu* [...] *oraz w braterskiej zgodzie* [...] = *in confessione* [...], *in* [...] *communi celebratione, necnon in* [...] *fraterna concordia*: jedność Kościoła posiada wymiar także zewnętrzny, w którym swoją rolę odgrywają wymienione składniki widzialne[49].

§ 5

13. Znaczenie Kościoła – jedynego i widocznego dla wszystkich[50]. ■ *jedyna trzoda Boża = unicus Dei grex*: jedno ze sformułowań wprowadzonych do dokumentu dla zaznaczenia jedyności Kościoła. ■ *znak podniesiony między narodami = signum levatum in nationes*: Kościół jest poznawalny dla wszystkich (→ S 76; → S 105). **Przyp. 12:** → T 17. ■ **Przyp. 13:** → T 18 / → T 19. ■ **Przyp. 14:** → T 20.

§ 6

14-15. Misterium jedności: jedność Trójcy jako zasada jedności Kościoła[51].

jedną tylko stanowią Głowę. Jednak nie znaczy to, że można trzymać się Chrystusa jako Głowy Kościoła, odmawiając posłuszeństwa *Jego namiestnikowi na ziemi* (→ V 27.6). 41. Zwłaszcza: *Aby zaś episkopat był jeden i niepodzielny oraz aby cała rzesza wiernych mogła być zachowana w jedności wiary i w komunii przez związanych ze sobą nawzajem kapłanów, stawiając św. Piotra na czele pozostałych Apostołów, ustanowił w nim trwałą zasadę i widzialny fundament tej dwojakiej jedności*. 42. Zdania, do których prawdopodobnie odsyła przyp. 271 w → KKK 815. 43. Zdanie częściowo cytowane przez → DO 20. 44. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 24-27. 45. W oryginale łacińskim pierwsza część zdania, gdyż ww. 11 i 12 są tam jednym zdaniem. 46. Por. → V 36.8. 47. Zdanie częściowo cytowane przez → DO 20. 48. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 14; ponadto por. → V 27.11. 49. Por. → V 15.2. Nie ma żadnej rozbieżności czy sprzeczności między widzialnym i niewidzialnym wymiarem Kościoła (por. → V 27.10) 50. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 9 i 12. 51. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 4.

3[48]

W tym jednym i jedynym Kościele Bożym już od samego początku powstały pewne rozłamy [15], które Apostoł surowo karci jako godne potępienia [16][50]. W następnych zaś wiekach zrodziły się jeszcze większe spory, a niemałe Społeczności odłączyły się od pełnej[51] wspólnoty (*communio*) z Kościołem katolickim, często nie bez winy ludzi z jednej i drugiej strony[52]. [53]Tych zaś, którzy obecnie rodzą się w takich Społecznościach i przepajają się wiarą w Chrystusa, nie można obwiniać o grzech odłączenia. A Kościół katolicki otacza ich braterskim szacunkiem i miłością. Ci[54] przecież[55], co wierzą w Chrystusa i otrzymali ważnie chrzest, pozostają w jakiejś, choć niedoskonałej wspólnocie (*communio*) ze społecznością Kościoła katolickiego. Faktem jest, że z powodu rozbieżności utrzymujących się w różnej formie między nimi a Kościołem katolickim, czy to w sprawach doktryny, a niekiedy też zasad karności, czy odnośnie do struktury Kościoła, pełna łączność (*communio*) kościelna napotyka niemało przeszkód, częstokroć bardzo poważnych, które przełamać usiłuje ruch ekumeniczny[56]. Pomimo to usprawiedliwieni z wiary[57] przez chrzest należą do Ciała Chrystusa [17], dlatego też[59] zdobi ich należne im imię chrześcijańskie, a synowie Kościoła katolickiego słusznie ich uważają za braci w Panu[60] [18].

[15] Por. 1 Kor 11, 18-19; Ga 1, 6-9; 1 J 2, 18-19[49].
[16] Por. 1 Kor 1, 11nn; 11, 22.
[17] Por. Sobór Florencki, Sesja VIII, Dekret *Exsultate Deo*: Mansi 31, 1055A[58].
[18] Por. Św. Augustyn, In Ps 32, *Enarr.* II, 29: PL 36, 299[61].

48. W 2 SC i 3 SC punkt ten opisany był tytułem roboczym: *[O odniesieniu braci odłączonych do Kościoła katolickiego]*. 49. W 3 SC dodano odsyłacze do Ga i 1 J. 50. 3 M: dodano fragment od *które* do *potępienia* razem z przypisem – *aby zaznaczyć nutę potępienia, która odnosi się do każdego rozłamu*. 51. 3 M: dodane *pełnej*. 4 M: SUC odmówił wykreślenia tego wyrazu (→ S 106). 52. 3 M: dodano fragment od *często* (*quandoque*) do *strony*. 4 M: SUC odmówił wykreślenia tego fragmentu (→ S 108). 53. 3 M: dodano dwa następne zdania. 54. 3 M: *ci* zamiast *bracia*. 55. 3 M: *przecież* zamiast *zaś*. 56. 3 M: zdanie dodane. 57. 4 M: zamiast *przez wiarę*. 58. 4 M: nowy zapis bibliograficzny (tego samego fragmentu) zamiast *Denz. 696*. 59. 3 M: pierwsza część zdania (od *Pomimo* do *dlatego też*) rozszerzona i zmodyfikowana w stosunku do 2 SC. 60. 3 M: fragment od *a synowie* do *w Panu* zastąpił wersję z 2 SC: *a Kościół uważa ich za synów*. 61. W 2 SC i 3 SC treść tego przypisu była następująca: *Jan XXIII, Encyklika*

14.[52]

15.[53]

N. 3[54]
§ 1

1-2.[55] Rozłamy i nieszczęście oddzielenia od Kościoła katolickiego.

1. *jednym i jedynym = una et unica*: powtórne stwierdzenie, że Kościół Chrystusowy jest nie tylko jeden, ale jedyny. ■ **Przyp. 15:** → T 21; → T 22; → T 23. ■ **Przyp. 16:** → T 24; → T 25.

2.[56] *od pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim = a plena communione Ecclesiae catholicae*: o ile w sensie jurydycznym wspólnota nie podlega stopniowaniu, o tyle biorąc pod uwagę różne elementy z porządku duchowego i sakramentalnego, można mówić o pełnej i niepełnej wspólnocie z Kościołem katolickim (→ S 106)[57]. ■ *często*[58] *= quandoque*: dokument unika zarówno całkowitego wykluczenia (w sensie: nigdy), jak i stwierdzenia zasady (w sensie: zawsze); domyślnie dopuszcza się istnienie przypadków, gdy „tylko jedna strona była przyczyną" (→ S 108). ■ *nie bez winy ludzi z jednej i drugiej strony = non sine hominum utriusque partis culpa*: chodzi o winę ludzi[59] – i to w odniesieniu do przyczyn będących u źródła oddzielenia się grup chrześcijan od Kościoła katolickiego[60].

3-7. Sytuacja braci odłączonych: niepełna wspólnota z Kościołem katolickim[61].

52. Słowa *święta tajemnica jedności Kościoła = unitatis Ecclesiae sacrum misterium* zostały użyte jako tytuł dla → KKK 813-816. 53. Zdanie cytowane przez → KKK 813. 54. Do całego tego punktu odsyła przyp. 24 w → DO 18; przyp. 45 w → DO 25; przyp. 66 w → DO 61; przyp. 114, 116 i 117 w → DO 104; przyp. 130 i 131 w → DO 129; przyp. 141 w → DO 148. 55. Zdania cytowane przez → KKK 817. 56. Zdanie cytowane przez → UUS 11, częściowo przez → DO 18. 57. To stopniowanie jest faktycznie zauważane w tradycyjnym nauczaniu Kościoła, gdy Papieże wzywają chrześcijan odłączonych do *połączenia pełnego i doskonałego* z Kościołem Rzymskim (→ V 14.2) oraz gdy charakteryzują zakresy dziedzictwa chrześcijańskiego w posiadaniu chrześcijan odłączonych. Por. → V 13 (o protestantach): *chociaż uznają tegoż Chrystusa Jezusa jako Odkupiciela oraz są ozdobieni imieniem chrześcijan, jednak nie wyznają prawdziwej wiary Chrystusowej ani nie znajdują się we wspólnocie Kościoła katolickiego*; → V 14.1: [odłączone] *Kościoły Wschodnie, tak świetne swą starą wiarą i pełną chwały przeszłością*; → V 20 (o protestantach): *Wielu spomiędzy* […] *różniących się z nami co do wiary kocha imię Chrystusa z całego serca, usiłuje być posłusznymi Chrystusowej regule życia i próbuje naśladować święty przykład Pana*; → V 25.2 (o odłączonych Kościołach Wschodnich): *wśród tych ludów zachowana została z religijną czcią znaczna część Objawienia Bożego, że trwa szczery kult Chrystusa Pana oraz szczególne nabożeństwo i miłość do Jego Matki Przeczystej, a także praktyka Sakramentów*; → V 26 (Papież ogólnie o chrześcijanach odłączonych): *nie zapomnieli o tym, co ich z Nami łączy z racji miłości, jaką mają ku osobie Chrystusa*. 58. Polski przekład wzmacnia tu znaczenie wyrazu *quandoque*, który należałoby oddać raczej przez: *niekiedy*. 59. A nie o winę Kościoła – chociaż może chodzić także o winę ludzi Kościoła (por. → S 107). 60. A nie w odniesieniu do *samego aktu oddzielenia* (→ S 108). 61. Por. Sobór

8 Ponadto[62] wśród elementów czy dóbr, dzięki którym razem wziętym sam Kościół się buduje[63] i ożywia, niektóre, i to liczne i znamienite[64], mogą istnieć poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego[65]: spisane Słowo Boże[66], życie w łasce, wiara, nadzieja, miłość[67] oraz inne wewnętrzne[68] dary Ducha Świętego
9 oraz [69] widzialne elementy: wszystko to, co pochodzi od Chrystusa i do Niego prowadzi, należy słusznie[70] do jedynego Kościoła Chrystusowego[71].
10 Nasi bracia odłączeni[72] sprawują wiele[73] chrześcijańskich obrzędów, które – zależnie od różnych warunków każdego Kościoła lub Wspólnoty – niewątpliwie mogą w rozmaity sposób wzbudzić rzeczywiste życie łaski i którym trzeba przyznać zdolność otwierania[74] wstępu do społeczności zbawienia[75].

Ad Petri Cathedram, *29 czerwca 1959: AAS (1959), s. 515: «Pozwólcie, że ze słodką tęsknotą nazwiemy Was Braćmi i Synami* […]. *Do tych więc wszystkich, którzy są od nas odłączeni, przemawiamy jako do braci słowami świętego Augustyna mówiącego:* Czy chcą, czy nie chcą, są braćmi naszymi. Wtedy przestaliby być naszymi braćmi, gdyby przestali mówić: Ojcze nasz *[Św. Augustyn,* In Ps. 32 Enarr. *II 39, PL 36, 299]».* W tejże encyklice na ss. 516-517: *«Toteż do wszystkich braci i synów naszych, odłączonych od Stolicy świętego Piotra, powtarzamy te słowa:* Ja jestem Józef, brat wasz». 62. 3 M: *Ponadto* zamiast *gdyż*. 63. 3 M: *się buduje* zamiast *jest ustanowiony*. 64. 3 M: wstawiono *i to liczne i znamienite*. 65. 3 M: *Kościoła katolickiego* zamiast *jego*. 66. 3 M: wstawiono *spisane Słowo Boże*. 67. 3 M: *wiara, nadzieja i miłość* było wcześniej po darach Ducha Świętego. 68. 3 M: dodano *wewnętrzne*. 69. 3 M: usunięto z tego miejsca *niektóre*. 70. 4 MP: dodano ten wyraz (*iure*, czyli raczej: *zgodnie z uprawnieniem*). 71. 3 M: zmodyfikowany i rozwinięty fragment od *wszystko to*. 72. 3 M: *odłączeni* zamiast *oddzieleni*. 73. 3 M: *wiele* zamiast *niektóre*. 74. 3 M: *otwierania* zamiast *aby otwierały*. 75. W 2 SC i 3 SC znajdował się tutaj przypis o treści: *Por. w odniesieniu do dysydenckich Wspólnot wschodnich: Jan XXIII, Encyklika* Ad Petri Cathedram*: AAS 51 (1959), s. 515; Pius XII,* Alacrae Studium*: AAS 37 (1945), s. 600; ks. Ch. Journet: «Nieprzerwany przekaz w ważnym wykonywaniu władzy święceń wewnątrz Kościołów dysydenckich jest poruszającym świadectwem głębi zbawczej woli Boga, który nadal udzielając w ten sposób łask związanych z kontaktem z Jego ofiarą i z Jego sakramentami* […] *objawia nam swój zadziwiający zamiar rozpoczynania w pewien sposób kształtowania Kościoła poza Kościołem* […]» [w oryginale tekst francuski – przyp. red.] (*L'Eglise du Verbe Incarné*, I, La Hiérarchie Apostolique, wyd. 26, Desclée, 1955, s. 652). Autor cytuje w związku z tą kwestią L. Billot, *De Ecclesia Christi*, Rzym 1921, s. 339. / W odniesieniu do wszystkich *dysydenckich* Wspólnot chrześcijańskich: *Por. Leon XIII, List* Longinqua Oceani*, 6 stycznia 1895: AAS 27 (1894-1895), s. 399; Leon XIII, Encyklika* Caritatis studium*, 25 lipca 1898: AAS 31 (1898-1899), s. 11; Pius XI, Encyklika* Lux veritatis*, 25 grudnia 1931: AAS 23 (1931), s. 510; J. Gribomont OSB,* Du Sacrement de l'Église et de ses réalisations imparfaites, *„Irénikon" 22 (1949), ss. 356-357.*

3-4.[62]

3. *nie można obwiniać o grzech odłączenia = de separationis peccato argui nequeunt*: dzisiejsi chrześcijanie oddzieleni na pewno nie ponoszą wszyscy winy za zaszłe w przeszłości rozłamy[63]; podstawą ekumenizmu jest domniemanie „dobrej wiary" u braci odłączonych (por. → S 32)[64].

5.[65] *ważnie = rite*: wyraz ten nie został tu użyty w znaczeniu przyjętym w prawie kanonicznym i w terminologii scholastycznej[66], lecz w sensie, który „służy dialogowi ekumenicznemu" (→ S 111). ■ *w jakiejś, choć niedoskonałej wspólnocie = in quadam* […] *communione, etsi non perfecta*: więź braci odłączonych z Kościołem katolickim polega na prawdziwej wspólnocie (chociaż niedoskonałej)[67].

6.[68]

7.[69] *należą do Ciała*[70] *Chrystusa = Christo incorporantur*: dokument mówi – w oryginale – jedynie o ich włączeniu w Chrystusa, unikając świadomie kontrowersyjnej kwestii przynależności do Kościoła (→ S 112)[71]. ■ **Przyp. 17:** → T 26[72]. ■ *a synowie Kościoła katolickiego słusznie ich uważają za braci w Panu = et a filiis Ecclesiae catholicae ut fratres in Domino merito agnoscuntur*: por. → V 36.11n. ■ **Przyp. 18:** → T 27.

Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 15: *Co zaś się tyczy tych ludzi, którzy będąc ochrzczeni, noszą zaszczytne imię chrześcijan, ale nie wyznają całej wiary lub nie zachowują jedności wspólnoty (*communio*) pod zwierzchnictwem Następcy Piotra, to Kościół wie, że jest z nimi związany z licznych powodów [14: Por. Leon XIII, List apostolski* Praeclara gratulationis*, 20 czerwca 1894: ASS 26 (1893-1894) s. 707].* 62. Zdania częściowo cytowane przez → KKK 818. 63. Co jednak *nie wyklucza wyjątków, w których ktoś w sposób zawiniony podtrzymuje stan oddzielenia* (→ S 109). W odniesieniu do przypadków winy powodowania rozłamu lub jego podtrzymywania por. tradycyjne nauczanie: → V 1; → V 11.1; → V 27.4. 64. Por. obecne w dawniejszym Magisterium domniemanie, że wielu jest odłączonych *raczej według dziedzictwa niż według woli* (→ V 15), *po większej części dobrego sumienia* (→ V 22), *że wielu z nich* [niekatolików] *jest oddalonych bez osobistej winy* (→ V 29). 65. Zdanie cytowane przez → KKK 838 i → KKK 1271. 66. W sensie: *zgodnie z prawami Kościoła katolickiego*. 67. A nie jedynie na jakimś pokrewieństwie duchowym – por. → S 110. Por. tradycyjne nauczanie Kościoła o konieczności Kościoła do zbawienia (→ V 1; → V 2; → V 3; → V 4; → V 8.2; → V 9.2; → V 12.2; → V 13; → V 30.1nn), a więc i o niemożności zbawienia tych, którzy by w żaden sposób nie należeli do Kościoła katolickiego: → V 8.1; → V 12.3; → V 30.2. 68. Zdanie cytowane przez przyp. 25 w → DO 18. 69. Zdanie po części cytowane przez → KKK 818, → KKK 1271 i przez → UUS 13. 70. Polski przekład interpretuje po swojemu (już w sensie eklezjologicznym) wyrażenie *incorporantur*, które należałoby tłumaczyć po prostu: *są włączeni/wcieleni w (Chrystusa)*. 71. W tradycyjnym nauczaniu Kościoła obecna jest zarówno teza o skuteczności chrztu ważnie udzielanego *przez heretyków* (→ V 5; → V 7.1), jak i przekonanie, że każde chrzczone dziecko jest tym samym włączane do Kościoła katolickiego (→ V 7.2). 72. *Pierwsze miejsce wśród wszystkich*

11 Same te Kościoły [19] i odłączone Wspólnoty, choć w naszym przekonaniu podlegają brakom, wcale nie są pozbawione

[19] Por. Sobór Laterański IV, Konstytucja IV: Mansi 22, 990; Sobór Lyoński II, Wyznanie wiary Michała Paleologa: Mansi 24, 71E; Sobór Florencki, Sesja VI, Definicja *Laetentur caeli*: Mansi 31, 1026E[76].

76. W 2 SC i 3 SC przypis ten miał następującą treść: *W tradycji kościelnej nazwa* Kościół *była* często *i* stale *stosowana do dysydenckich Wspólnot wschodnich: por. następujące dokumenty Kościoła: 1074-1075: św. Grzegorz VII mówi o* Kościele konstantynopolitańskim *(PL 148, 385-387) i o* Kościele Wschodnim *(PL 148, 399-400). 1095: Urban II wylicza wśród celów wyprawy Świętego Krzyża* uwolnienie Kościołów Wschodnich *(tak Villey,* La Croisade, *s. 81). 1215: Sob. Lateran. IV mówi o* Kościele Greków *(Mansi 22, 989). Tak i Grzegorz IX (Mansi 23, 58 A, C, E oraz 59 B i C). 1274: Sob. Lyoński II: Chociaż tu nie chodzi o Kościoły Wschodnie już oddzielone, ma swoją wartość to, że na końcu wyznania wiary Michała Paleologa mówi się:* Należną mu pełnię władzy w ten sposób sprawuje, że dopuszcza inne Kościoły do udziału w swojej trosce. Wiele z tych Kościołów, zwłaszcza patriarchalne, tenże Kościół Rzymski obdarzył różnymi przywilejami, zawsze jednak z zastrzeżeniem swojego pierwszeństwa tak na Soborach Powszechnych, jak i w innych sprawach *(Mansi 24, 70 A n.). 1439: Sob. Florencki: W Definicji* Laetentur caeli *z 6 lipca 1439 czytamy:* Usunięto stojący pośrodku mur dzielący Kościół Zachodni i Wschodni *[*Conciliorum Oecumenicorum Decreta, *Herder (1962), s. 500]. 1848: Pius IX, w Encyklice do chrześcijan wschodnich* In Suprema, *6 stycznia 1848, mówi:* czyż samej tej jedności Świętego i Apostolskiego Kościoła nie można znaleźć w tak wielkim podziale waszych Kościołów *(*Pii IX P. M. Acta, *tom I, s. 85). 1867: Pius IX w Alokucji na konsystorzu w sprawie Patriarchatu Ormian w Cylicji, 12 lipca 1867, zauważa, że schizma wschodnia* już na długo odłączyła i oddzieliła fatalnie te Kościoły od jedności katolickiej […]. Chociaż niektóre z tych Kościołów do jedności katolickiej […] powróciły […] *(ASS 3, 1867, s. 345). 1868: Pius IX,* Arcano divinae Providentiae, *ma tytuł:* List apostolski Piusa IX do wszystkich biskupów Kościołów Obrządku Wschodniego nieposiadających komunii ze Stolicą Apostolską. *Niekiedy także w tym liście owe oddzielone Wspólnoty nazywa się* Kościołami *(AAS 4, 1868, ss. 129-131). 1894: Leon XIII, List apostolski* Praeclarae gratulationis, *20 czerwca 1894, mówi o* Kościołach Wschodnich *i stwierdza:* po odbudowaniu komunii z nami jakaż to zostanie waszym Kościołom przydana z łaski Bożej godność, jakże wielka ozdoba *(ASS 26, 1893-1894, s. 709). 1898: Leon XIII, List apostolski* Cum divini Pastoris, *25 maja 1898, ma następujący tytuł:* List apostolski o ustanowieniu arcysodalicji modlitw i dzieł pobożnych na rzecz powrotu Kościołów dysydenckich do jedności katolickiej […] *(*Leonis XIII P. M. Acta *18, 1898, s. 49). 1907: Św. Kongr. Odpustów:* Dla uzyskania upragnionego zjednoczenia między Kościołem katolickim i Kościołami z nim poróżnionymi. *1912: Św. Pius X, Konstytucja apostolska* Tradita ab antiquis, *14 września 1912, mówi tak:* pokój Kościoła greckiego z łacińskim *(AAS 4, 1912, s. 610). 1920: Benedykt XV, Encyklika* Spiritus Paraclitus, *15 września 1920, mówi:* Oby tym napomnieniom były posłuszne przede wszystkim Kościoły Wschodnie, które już dość długo są odwrócone od Katedry Piotrowej *(AAS 12, 1920, s. 421). 1924: Pius XI, w Allokucji na Konsystorzu 18 grudnia 1924,* o naukach i instytucjach Kościołów Wschodu […] *(AAS 16, 1924, s. 491). 1928: Pius XI, Encyklika* Mortalium animos, *6 stycznia 1928, mówi o działalności akatolików* na rzecz połączenia Kościołów chrześcijańskich *(tu zaś* Kościół *wydaje się być przyjęty raczej w sensie socjologicznym) (AAS 20, 1928, s. 9). 1944: Pius XII, Encyklika* Orientalis Ecclesiae decus, *9 kwietnia 1944, wielokrotnie oddzielone Wspólnoty wschodnie nazywa* Kościołami Wschodnimi *(AAS 36, 1944, ss. 129nn). 1945: Pius XII, Encyklika* Orientales omnes Ecclesias, *23 grudnia 1945, dotyczy Wspólnot oddzielonych*

§ 2

8-9. Możliwość istnienia niektórych elementów przynależnych jedynemu Kościołowi poza widocznym obrębem Kościoła katolickiego[73].

8.[74] *dzięki którym razem wziętym = quibus simul sumptis*: w przypadku Kościoła będzie to zawsze pewna „całość organiczna”[75], która poza Kościołem katolickim zawsze występuje z jakimś brakiem lub rozłączeniem.

9.[76]

§ 3

10.[77] Możliwość uświęcającego wpływu sakramentów sprawowanych w Kościołach i Wspólnotach odłączonych[78]. ■ *wiele chrześcijańskich obrzędów = Non paucae etiam christianae religionis actiones sacrae*: dokument ma tu na względzie jedynie sprawowane poza Kościołem katolickim obrzędy „działające na sposób sakramentów” (→ S 114). ■ *niewątpliwie mogą* […] *wzbudzić rzeczywiste życie łaski = procul dubio vitam gratiae reapse generare possunt*: Kościół ma pewność, że nie można wykluczyć u chrześcijan odłączonych Bożego życia nadprzyrodzonego[79]. ■ *trzeba przyznać zdolność otwierania wstępu do społeczności zbawienia = aptae dicendae sunt quae ingressum in salutis communionem pandant*: dokument potwierdza, że dzięki sakramentalnym obrzędom sprawowanym poza Kościołem[80] wstęp do społeczności zbawienia może

sakramentów zajmuje chrzest święty, który jest bramą życia duchowego; przez niego stajemy się członkami Chrystusa i uczestnikami ciała Kościoła. 73. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 15: *Wielu bowiem jest takich, którzy mają we czci Pismo Święte jako normę wiary i życia i wykazują szczerą gorliwość religijną, z miłością wierzą w Boga Ojca wszechmogącego i w Chrystusa Syna Bożego, Zbawiciela [15: Por. Leon XIII, Encyklika* Satis cognitum, *29 czerwca 1896: ASS 28 (1895-1896) s. 738. Encyklika* Caritatis studium, *25 lipca 1898: ASS 31 (1898-1899) s. 11. Pius XII, Przemówienie radiowe* Nell'alba, *24 grudnia 1941: AAS 34 (1942) s. 21], naznaczeni są chrztem, dzięki któremu łączą się z Chrystusem, a także uznają i przyjmują inne sakramenty w swoich własnych Kościołach czy Wspólnotach kościelnych. Wielu z nich posiada również episkopat, sprawuje Świętą Eucharystię i żywi nabożeństwo do Dziewicy Bogarodzicielki [16: Por. Pius XI, Encyklika* Rerum orientalium, *8 września 1928: AAS 20 (1928) s. 287. Pius XII, Encyklika* Orientalis Ecclesiae, *9 kwietnia 1944: AAS 36 (1944) s. 137]. Dochodzi do tego łączność (*communio*) w modlitwie i w innych dobrodziejstwach duchowych, a co więcej, prawdziwa jakaś więź w Duchu Świętym, albowiem Duch Święty przez swe łaski i dary wśród nich także działa swą uświęcającą mocą, a niektórym spośród nich dał nawet siłę do przelania krwi.* 74. Zdanie częściowo cytowane przez → KKK 819. 75. A nie zwykły zbiór elementów. 76. Zdanie, do którego odsyła przyp. 280 w → KKK 819; cytowane przez → UUS 13. 77. Zdanie cytowane przez → UUS 13. 78. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 15: [Wielu bowiem jest takich, którzy] *naznaczeni są chrztem, dzięki któremu łączą się z Chrystusem, a także uznają i przyjmują inne sakramenty w swoich własnych Kościołach czy Wspólnotach kościelnych.* 79. Por. → V 6; → V 7. 80. Jeśli chodzi o chrzest *udzielany przez heretyków* – por. → V 5 i → V 7.1n.

12 znaczenia i wagi w tajemnicy zbawienia. Duch Chrystusa nie wzbrania się przecież posługiwać nimi jako środkami zbawienia, których moc pochodzi z samej pełni łaski i prawdy powierzonej Kościołowi katolickiemu[77].[78]

13 Mimo to odłączeni[79] od nas[80] bracia, pojedynczo lub w swoich Kościołach czy Wspólnotach, nie cieszą się tą jednością, jakiej Jezus Chrystus chciał użyczyć hojnie tym wszystkim, których odrodził i jako jedno ciało obdarzył nowym życiem, a którą[81]

14 oznajmia[82] Pismo[83] Święte i czcigodna Tradycja Kościoła. Pełnię bowiem zbawczych środków osiągnąć można jedynie w[84] katolickim Kościele Chrystusowym, który stanowi powszechną pomoc

15 do zbawienia[85]. [86]Wierzymy mianowicie, że jednemu Kolegium

(jak to widać w: AAS 38, 1946, s. 33) i nazywa się je czasami społecznościami *(s. 59), czasami* Kościołami, *np. na s. 56:* Połączenie z Kościołem dysydenckim*; ponadto: AAS 38, 1946, ss. 35, 36, 42, 45, 46, 47, 48. 1953: Pius XII, Encyklika* Orientales Ecclesias, *15 grudnia 1952: AAS 45, 1953, s. 5: chodzi tu o Wspólnoty oddzielone*. W 3 SC dodano jeszcze: *1961: Jan XXIII, Encyklika* Aeterna Dei sapientia, *21 listopada 1961: AAS 53 (1961), s. 790, mówi:* Także tak wiele Kościołów chrześcijańskich ze Wschodu, wyróżniających się w pamięci, które oddzieliły się od Stolicy Apostolskiej, w późniejszym czasie powstałe […]. *1963: Paweł VI, w kazaniu wygłoszonym w klasztorze w Grottaferrata, 18 sierpnia 1963, mówi o odłączonych Kościołach Wschodnich („L'Osservatore Romano", 19-20.08.1963). 1963: Paweł VI, w Alokucji wygłoszonej do Ojców Soborowych, 29 września 1963, AAS 55 (1963), s. 859, słowa wypowiedziane po grecku. 1964: Paweł VI w kazaniu wygłoszonym w Betlejem, 6 stycznia 1964, mówi:* Pozdrawiamy z wielkim uszanowaniem i przywiązaniem wybitne i czcigodne Głowy Kościołów różnych od naszego, zebranych tutaj *[AAS 56 (1964), s. 176].* 77. 4 MP: dodano *katolickiemu*. 78. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Jan XXIII, Encyklika* Ad Petri Cathedram*: AAS 51 (1959), s. 511; por. także: Allokucja tegoż Papieża z okazji* Godziny Świętej *w Bazylice Watykańskiej, 5 czerwca 1959: „L'Osservatore Romano", 7 czerwca 1959; tegoż Papieża Allokucja do diecezjalnych moderatorów włoskiej Akcji Katolickiej: „L'Osservatore Romano", 10-11 sierpnia 1959; tegoż Papieża Encyklika* Grata recordatio, *26 września 1959: AAS 51 (1959), ss. 677-678.* 79. 3 M: *odłączeni* zamiast *oddzieleni*. 80. 3 M: dodane *od nas*. 81. 3 M: skreślono *wyraźnie* (*manifeste*). 82. 3 M: *oznajmia(ją)* (*profitentur*) zamiast *ukazują* (*ostendunt*). 83. 3 M: *Sacrae Scripturae* zamiast *Sacra Scriptura*. 84. 3 M: choć przekład polski to ignoruje, przyimek *w* został tu zastąpiony przyimkiem *przez* [katolicki]. 85. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Św. Kongr. Św. Oficjum,* List *do R. J. Cushinga, Arcybiskupa Bostońskiego, 8 sierpnia 1949: «Toż samo na swój sposób trzeba odnieść do Kościoła, o ile mianowicie jest on powszechnym środkiem zbawienia. Nie zawsze wymaga się do osiągnięcia wiecznego zbawienia, by ktoś w rzeczywistości został włączony do Kościoła jako członek, przynajmniej jest wymagane, by do niego należał przez życzenie lub pragnienie» [„The American Ecclesiastical Review" 127 (październik 1952), s. 308].* 86. 3 M: aż do końca tego punktu fragment dodany w odpowiedzi na oczekiwania Ojców, aby ukazać *konieczność Kościoła do zbawienia*, *wierność Kościoła w proklamowaniu wiary i doktryny*, *jedność już istniejącą w Kościele* – a w ten sposób *wykluczyć niebezpieczeństwo fałszywego irenizmu i uniknąć wszelkiej wieloznaczności* (→ S 43).

być otwierany – choć nie stwierdza się, że uzyskuje swoje wypełnienie (→ S 115)[81].

§ 4

11-12. Kościoły i Wspólnoty odłączone jako środki zbawienia o mocy pochodzącej z Kościoła katolickiego.

11.[82] *Same te Kościoły = ipsae Ecclesiae*: z pewnością niektóre spośród Wspólnot odłączonych mogą być nazwane teologicznie Kościołami (w sensie: Kościołami lokalnymi lub partykularnymi)[83]. ■ **Przyp. 19:** → T 28[84]; → T 29[85]; → T 30[86]. ■ *w naszym przekonaniu*[87] *= credimus*: użycie w dokumencie Kościoła wyrazu *credimus* z zasady sygnalizuje wolę podania w danym miejscu nauki w sposób autorytatywny – w tym przypadku chodzi o „sąd pochodzący z wiary"[88]. ■ *podlegają brakom = defectus illas pati*: dlatego niezależnie od wymienianych w dokumencie „elementów" obecnych we Wspólnotach odłączonych pozostaje w mocy „konieczność wspólnoty z Kościołem katolickim dla otrzymania łaski Chrystusowej i zbawienia" (→ S 117). ■ *wcale nie są pozbawione znaczenia i wagi w tajemnicy zbawienia = nequaquam in mysterio salutis significatione et pondere exutae sunt*: dokument nie orzeka dokładnie, jaka jest ta rola odłączonych Kościołów i Wspólnot, ale zdecydowanie odmawia zanegowania ich znaczenia zbawczego[89].

12.[90] *Duch Chrystusa nie wzbrania się przecież posługiwać nimi jako środkami zbawienia = Iis enim Spiritus Christi uti non renuit tamquam salutis mediis*: Sobór staje na stanowisku, że „tam, gdzie środki zbawienia – które jako czynności społeczne kształtują same Wspólnoty – są ważnie praktykowane, jest pewne, że Duch Święty używa samych Wspólnot jako środków zbawienia" (→ S 118).

§ 5

13-16. Pełnia środków zbawczych w Kościele katolickim – na tle braku

81. Por. obecne w Tradycji nauczanie o dokonującym się w wieku rozeznania *przyjęciu błędów chrzczącego* (→ V 7.2). 82. Zdanie cytowane przez → UUS 10. 83. Chodzi tu z pewnością o *Wspólnoty wschodnie*, choć nie tylko o nie – por. → S 116. 84. Zwłaszcza: *Odkąd bowiem Kościół grecki wraz z niektórymi swymi wspólnikami i protektorami oderwał się od posłuszeństwa dla Stolicy Apostolskiej* […]. 85. *Jemu też* [Kościołowi Rzymskiemu] *podlegają wszystkie Kościoły, a ich przełożeni winni mu okazywać cześć i posłuszeństwo. Należną mu pełnię władzy w ten sposób sprawuje, że dopuszcza inne Kościoły do udziału w swojej trosce. Wiele z tych Kościołów, zwłaszcza patriarchalne, tenże Kościół Rzymski obdarzył różnymi przywilejami, zawsze jednak z zastrzeżeniem swojego pierwszeństwa tak na Soborach Powszechnych, jak i w innych sprawach.* 86. Zwłaszcza: *Usunięto stojący pośrodku mur dzielący Kościół Zachodni i Wschodni* […]. 87. Polskie tłumaczenie przesuwa w tym miejscu sens oryginalnego *credimus* w stronę ludzkiego mniemania, zrywając więź między wyrażonym sądem a aktem wiary. 88. A zatem jest to coś bliższego *wierze w ścisłym sensie teologicznym* niż zwykłemu ludzkiemu mniemaniu (por. → S 122). 89. Por. → S 31. 90. Zdanie cytowane przez → DO 18.

apostolskiemu, któremu przewodzi Piotr, powierzył Pan wszystkie dobra Nowego Przymierza celem utworzenia jednego Ciała[87] Chrystusowego na ziemi, z którym powinni zjednoczyć się całkowicie wszyscy, już w jakiś sposób przynależący do Ludu Bożego.
16 Lud ten wprawdzie podczas swojej ziemskiej wędrówki nie przestaje podlegać grzechowi w członkach swoich[88], ale mimo to[89] wzrasta w Chrystusie, a Bóg wiedzie go łaskawie wedle swoich tajemnych planów, aż do radosnego zdobycia całej pełni wiecznej chwały w niebieskim Jeruzalem.

4[90]

1 Ponieważ[91] dziś w bardzo wielu stronach[92] świata pod tchnieniem łaski[93] Ducha Świętego[94] czyni się tyle wysiłków przez modlitwę, słowo i działalność, by przybliżyć się do tej pełni jedności, jakiej chce[95] Jezus Chrystus, obecny Sobór święty zachęca wszystkich wiernych Kościoła katolickiego[96], by rozeznając znaki czasu, pilnie uczestniczyli w dziele ekumenicznym[97].

87. 4 M: w oryginale łacińskim *Corpus* przeniesione po *Christi*. 88. 4 MP: dodano *w członkach swoich*. 89. 4 M: wykreślono *stale* (*iugiter*). 90. W 2 SC i 3 SC punkt był oznaczony tytułem roboczym *[O ekumenizmie]*. 3 M: dokonano przebudowy całego punktu – dla *lepszego układu materiału* i *kompletniejszej definicji ekumenizmu*. W związku z tym m.in. wykreślono pierwszy akapit z 2 SC. 91. 3 M: wykreślono *zaś* w konsekwencji usunięcia wcześniejszego akapitu. 92. 3 M: *w bardzo wielu stronach* zamiast *z każdej strony*. 93. 4 MP: dodane *łaski* (*gratia*); wcześniej w 4 M SUC odrzucił taki sam postulat motywowany spostrzeżeniem, że *po Encyklice Piusa XII słowa schematu [*pod natchnieniem Ducha Świętego*] są powszechnie używane dla oznaczenia natchnienia biblijnego* (→ S 120) 94. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Św. Kongr. Św. Oficjum, Instrukcja* O ruchu ekumenicznym, *20 grudnia 1949: AAS 42 (1950), s. 142*. Możliwe, że usunięcie tego odsyłacza na etapie 4 M było związane z równoczesnym odrzuceniem propozycji (→ S 120), w której przypomniano, że we wskazanej instrukcji mówi się nie o *(na)tchnieniu Ducha Świętego*, lecz o *tchnieniu łaski Ducha Świętego* (→ V 31.2). Zob. wyżej przyp. 96. 95. 3 M: *chce* (*vult*) zamiast *zechciał* (*voluit*). 96. 3 M: w oryginale wstawiono *catholicos* (*katolików*). 97. 3 M: *pilnie uczestniczyli w dziele ekumenicznym* zamiast *obficiej uczestniczyli w bogactwach prawdy i łaski powierzonych przez Boskiego Zbawiciela Kościołowi oraz wyraźnie ukazywali je w swym życiu*.

jedności u braci odłączonych i grzechu w członkach Kościoła[91].

14-15.[92]

14. *Pełnię bowiem zbawczych środków = omnis salutarium mediorum plenitudo*[93]: por. o „środkach zbawienia" w *Lumen gentium*, 11. ■ *jedynie w*[94] *katolickim Kościele Chrystusowym, który stanowi powszechną pomoc do zbawienia = Per solam enim catholicam Christi Ecclesiam, quae generale auxilium salutis est*: wyrażając szczególną i jedyną pozycję Kościoła katolickiego, dokument nazywa go równocześnie „powszechną pomocą do zbawienia"[95].

15. *Wierzymy = credimus*: Sobór składa tu formalne wyznanie wiary[96] – jest to zatem zdanie, w którym podano autorytatywnie doktrynę. ■ *Kolegium apostolskiemu = Collegio apostolico*: powtórne przywołanie pojęcia stojącego w centrum nauki o kolegialności biskupiej, wyłożonego w Konstytucji dogmatycznej o Kościele[97]. ■ *któremu przewodzi Piotr = cui Petrus praeest*: wyrażając tu zasadę prymatu Piotrowego, użyto czasu teraźniejszego, aby było jasne, że chodzi także o następców Piotra.

N. 4[98]

§ 1

1.[99] Ogólna zachęta do uczestnictwa wiernych w dziele ekumenicznym[100]. ■ *pod tchnieniem łaski Ducha Świętego = afflante Spiritus Sancti gratia*: Sobór wyraża przeświadczenie o obecności Bożej inspiracji w staraniach o jedność wszystkich chrześcijan[101]. ■ *Sobór święty zachęca wszystkich wiernych Kościoła katolickiego = haec Sancta Synodus cunctos fideles catholicos hortatur*: wezwanie, które zostaje ukonkretnione w drugim i trzecim rozdziale *UR*[102].

91. Por. → V 36.5. 92. Zdania cytowane przez → KKK 816; odsyła do nich prawdopodobnie przyp. 143 w UUS 86. 93. Słowa cytowane przez → KKK 824. 94. Oryginał ma tu *per*, więc raczej: *przez*. 95. Używając dosłownie sformułowania z → V 30.5. Por. także *pomoce do zbawienia* z *Lumen gentium*, 2. 96. Chodzi tu o *wiarę w sensie ściśle teologicznym* (→ S 119). 97. Zob. przyp. w glosie do → *UR* 3 [9]. 98. Do całego tego punktu odsyła przyp. 61 w → KKK 94 i przyp. 289 w → KKK 821; przyp. 59 w → UUS 35; przyp. 131 w → UUS 79; przyp. 31 w → DO 19; przyp. 33 w → DO 20; przyp. 66 w → DO 61; przyp. 109 i 110 w → DO 99; przyp. 115 w → DO 104. 99. Zdanie cytowane przez → UUS 8. 100. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 15: *Tak oto we wszystkich uczniach Chrystusowych Duch wzbudza tęsknotę i działanie, aby wszyscy, w sposób ustanowiony przez Chrystusa, w jednej trzodzie i pod jednym Pasterzem zjednoczyli się w pokoju [17: Instr. Św. Kongregacji Św. Oficjum, 20 grudnia 1949: AAS 42 (1950) s. 142]. Aby zaś to osiągnąć, Kościół-Matka modli się ustawicznie i trwa w nadziei i rozwija działalność* […]. 101. Obecne już w → V 25.2. Równocześnie jednak unika sformułowań, które mogłyby sugerować zbyt literalnie, że ruch ekumeniczny znajduje się *pod natchnieniem Ducha Świętego* (por. → S 120). 102. A w jeszcze większym stopniu – przez Dyrektoria ekumeniczne.

2 [98]Przez *Ruch ekumeniczny* rozumie się działalność oraz przedsięwzięcia zmierzające do jedności chrześcijan zależnie od różnych potrzeb Kościoła i warunków chwili, jak np.: najpierw wszelkie wysiłki celem usunięcia słów, opinii i czynów, które by w świetle sprawiedliwości i prawdy nie odpowiadały rzeczywistemu stanowi braci odłączonych, a stąd utrudniały wzajemne stosunki z nimi, następnie *dialog* podjęty między odpowiednio wykształconymi rzeczoznawcami na zebraniach chrześcijan z różnych Kościołów czy Wspólnot, zorganizowanych w duchu religijnym, w czasie którego to dialogu każdy wyjaśnia głębiej naukę swej Wspólnoty i podaje przejrzyście jej znamienne rysy. Przez taki bowiem dialog uzyskują wszyscy bliższe prawdy poznanie doktryny oraz życia jednej i drugiej Wspólnoty i bardziej bezstronną ocenę, wtedy też te Wspólnoty

3 osiągają pełniejszą współpracę we wszystkich zadaniach, które dla wspólnego dobra stawia przed nimi sumienie chrześcijańskie, i gromadzą się, gdzie tylko się godzi, na jednomyślną modlitwę. Wszyscy

4 wreszcie obliczają się ze swej wierności wobec woli Chrystusa co do Kościoła i jak należy biorą się rzetelnie do dzieła odnowy i reformy.

5 [99]Gdy wierni Kościoła katolickiego czynią to wszystko rozsądnie i wytrwale pod okiem swych pasterzy, wnoszą swój wkład dla dobra sprawiedliwości i prawdy, zgodnej współpracy, ducha braterstwa i zjednoczenia, żeby tą drogą powoli, po przełamaniu przeszkód utrudniających doskonałą więź (*communio*) kościelną, wszyscy chrześcijanie skupili się w jednym sprawowaniu Eucharystii w jedność jednego i jedynego Kościoła, której Chrystus od początku użyczył swemu Kościołowi; wierzymy, że ta jedność trwa nieutracalnie w Kościele katolickim i ufamy, że z dniem każdym wzrasta aż do skończenia wieków.

6 [100]Jest[101] rzeczą oczywistą, że sprawa przygotowania i pojednania tych jednostek, które pragną pełnej więzi (*communio*)

98. 3 M: akapit dodany. 99. 3 M: akapit dodany. 100. 3 M: akapit dodany. Różnica redakcji między dwiema ostatnimi wersjami schematu (w naszym tłumaczeniu):

3 SC	4 SC
Jest więc rzeczą oczywistą, że nie ma żadnej sprzeczności – chociaż różnią się ze swej natury – między tą działalnością ekumeniczną oraz apostolstwem pojednania i przygotowania tych jednostek, które pragną wejść do Kościoła katolickiego, gdyż jedno i drugie jest dziełem natchnionym przez Ducha Świętego.	Jest zaś rzeczą oczywistą, że dzieło przygotowania i pojednania tych jednostek, które pragną pełnej więzi katolickiej, różni się ze swej natury od przedsięwzięcia ekumenicznego; nie ma jednak żadnej sprzeczności, gdyż jedno i drugie pochodzi z przedziwnego zrządzenia Bożego.

101. W oryginale jest tu *zaś*, które w 4 SC zastąpiło *więc* z 3 SC.

§ 2

2.[103] Opisowa „definicja" ekumenizmu[104]. ■ *Kościołów czy Wspólnot = Ecclesiis vel Communitatibus*: przyjęte w dokumencie „podwójne pojęcie", którym obejmuje się łącznie wszystkie grupy chrześcijańskie (por. → S 31). ■ *Wspólnoty = Communionis*: wyrazu *wspólnota/communio* używa się zawsze wtedy, gdy ma ono objąć „nie tylko Wspólnoty (*communitates*) odłączone, ale także Kościół katolicki" (→ S 121).

3.[105]

§ 3

5.[106] Wkład katolików w przywracanie wśród chrześcijan jedności trwającej nieutracalnie w Kościele katolickim[107]. ■ *pod okiem swych pasterzy = sub pastorum vigilantia*: warunek ujęty ogólnie, wymagający praktycznego unormowania przez przepisy szczegółowe. ■ *wszyscy chrześcijanie skupili się w jednym sprawowaniu Eucharystii = omnes Christiani, in una Eucharistiae celebratione* [...] *congregentur*[108]: wspólne celebrowanie Eucharystii – obecnie niemożliwe – byłoby również widocznym znakiem osiągnięcia zjednoczenia „w jedności jednego i jedynego Kościoła". ■ *wierzymy = credimus*: wyraz ten sygnalizuje intencję podania w tej części zdania autorytatywnie doktryny[109]. ■ *ta jedność trwa nieutracalnie w Kościele katolickim = quamque inamissibilem in Ecclesia catholica subsistere*: upragniona jedność, do której zmierzają starania o zjednoczenie chrześcijan, istnieje nieprzerwanie w Kościele katolickim.

§ 4

6. Różnica i niesprzeczność między ekumenizmem i sprzyjaniem konwersjom[110]. ■ *które pragną pełnej więzi katolickiej = qui plenam communionem catholicam desiderant*: dokument nie chce wyrokować pośrednio, że zawsze chodzi tu o osoby, które znajdowały się wcześniej całkowicie poza Kościołem katolickim – dlatego woli mówić o uzyskaniu przez nie pełnej komunii z nim. ■ *nie ma tu jednak żadnej sprzeczności, ponieważ jedno i drugie zależy*[111] *od przedziwnych zrządzeń Bożych = nulla tamen adest oppositio, cum utrumque ex Dei mirabili dispositione procedat*: działalność ekumeniczna i praca mająca na celu konwersję pochodzą z tego samego źródła Bożej łaski, dlatego nie mogą być ze sobą sprzeczne.

103. Zdanie cytowane w części przez → UUS 29, po części przez → UUS 31. 104. Por. → S 60. 105. Zdanie cytowane przez → UUS 32. 106. Końcową część tego zdania cytuje → KKK 820; odsyła do niej prawdopodobnie przyp. 141 w → UUS 86; cytuje ją → DO 18. 107. Por. → V 36.5. 108. Słowa użyte przez → UUS 23 (odsyła do nich przyp. 44, tamże). 109. Chodzi bowiem o *wiarę w ścisłym sensie teologicznym* (→ S 122). 110. Por. → S 15. 111. Oryginał ma tu *procedat*, więc raczej: *pochodzi (od)*.

katolickiej[102], różni się istotnie od ekumenicznych przedsięwzięć[103], nie ma tu jednak żadnej sprzeczności, ponieważ jedno i drugie zależy od[104] przedziwnych zrządzeń Bożych[105].

7 Wierni Kościoła katolickiego[106] powinni bez wątpienia w pracy ekumenicznej[107] troszczyć się o odłączonych braci[108], modląc się za nich, użyczając im wiadomości o sprawach Kościoła i pierwsi

8 powinni wychodzić im naprzeciw[109]. [110]Przede wszystkim zaś[111] winni sami bacznie i szczerze wziąć pod uwagę to, co trzeba w samej Rodzinie katolickiej odnowić i przeprowadzić, by jej życie[112] wierniej[113] i wyraźniej dawało świadectwo o tym, czego Chrystus nauczał i co ustanowił, a Apostołowie nam przekazali[114].[115]

9 Mimo że[116] Kościół katolicki ubogacony został[117] wszelką prawdą objawioną przez Boga[118] i wszelkimi środkami łaski, to jednak jego członkowie nie żyją[119] pełnią gorliwości w oparciu o nie, jakby to należało, tak że oblicze Kościoła za mało świeci braciom od

10 nas[120] odłączonym[121] i całemu światu[122], a wzrost królestwa Bożego ulega opóźnieniu[123]. Wobec tego wszyscy katolicy powinni

102. 4 M: *pragną pełnej więzi katolickiej* zamiast *pragną wejść do Kościoła katolickiego*. 103. 4 M: *przedsięwzięcia* (*inceptio*) zamiast *działalność* (*actionem*). 104. W oryginale *procedat (ex)* – więc raczej: *pochodzi (z)*. 105. 4 MP: [pochodzi z] *przedziwnych zrządzeń Bożych* zamiast *jest dziełem natchnionym przez Ducha Świętego*. 106. 3 M: *Fideles catholici* (więc raczej: *wierni katolicy*, a nie *wierni Kościoła katolickiego*) zamiast *synowie Kościoła* (*Filios Ecclesiae*). 107. 3 M: wprowadzone *w pracy ekumenicznej*. 108. 4 M: *odłączonych braci* zamiast *innych* z 3 SC i 2 SC. 109. 3 M: wprowadzony tekst od *modląc się* do końca zdania. 110. W 2 SC był to ciąg dalszy poprzedniego zdania. 111. 3 M: dodane *zaś*. 112. 3 M: wykreślono *i nauka*. 113. 3 M: *wierniej i jaśniej* (*fidelius et clarius*) zamiast *skuteczniej* (*efficacius*). 114. 3 M: tekst od *tym, czego Chrystus* do końca zdania wprowadzony zamiast *o prawdzie*. 115. W 2 SC i 3 SC znajdował się w tym miejscu przypis o treści: *Jan XXIII*, Alokucja *na Kapitule Generalnej Zgromadzenia Najświętszego Sakramentu („L'Osservatore Romano", 30 czerwca 1961): «Musimy rozproszyć łatwe złudzenie, że kiedy wdrożymy kompletny ideał, nastąpi naprawdę błogosławiona godzina zamykania wszystkich naszych drzwi i domów, aby pójść do nieba z chórami śpiewającymi Hosanna. Jeszcze daleko do tego, by wszystkie narody świata zdały sobie w pełni sprawę z Orędzia ewangelicznego; jest także dużo kłopotów ze zmianą mentalności, uprzedzeń wynikających z historii; trzeba będzie również sprawdzić w jakiś sposób, co z epok, tradycji, zwyczajów mieści się w rzeczywistości i prawdzie. Pozostaje jednak pragnienie, niewzruszone i gorące, aby odpowiedzieć na tęsknotę za jednością ogłoszoną przez Boskiego Mistrza, oraz nasz wysiłek na rzecz tego, aby pewnego dnia ludy całego świata zostały połączone słodkimi więzami* Credo *Świętego Kościoła Bożego»*. 116. W oryginale *Quamvis enim* – więc raczej: *Chociaż bowiem*. 117. 3 M: *ubogacony został* zamiast *posiada*. 118. 3 M: *Boga* zamiast *Chrystusa*. 119. 3 M: *żyją* zamiast *utuntur* (używają, korzystają…). 120. 3 M: dodane *od nas*. 121. 3 M: *odłączonym* zamiast *oddzielonym*. 122. 3 M: dodane *i całemu światu*. 123. 3 M: dodany tekst od *a wzrost* do końca zdania.

§ 5

7-8. Troska o braci odłączonych – na tle koniecznej odnowy życia katolickiego[112].

§ 6

9. Brak gorliwości w członkach Kościoła katolickiego. ■ *to jednak jego członkowie = tamen membra eius*: konsekwentnie odróżnia się świętość Kościoła od grzeszności jego członków. ■ *tak że oblicze Kościoła za mało*[113] *świeci = ita ut vultus Ecclesiae* […] *minus affulgeat*: trwała świętość Kościoła jest przesłaniana grzechami członków Kościoła.

10. Obowiązek dążenia do chrześcijańskiej doskonałości. ■ **Przyp. 20:** → T 31; → T 32. ■ **Przyp. 21:** → T 33; → T 34. ■ **Przyp. 22:** → T 35.

112. Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 15: […] *a synów swoich zachęca* [Kościół-Matka] *do oczyszczenia się i odnawiania, żeby znamię Chrystusa jeszcze mocniej jaśniało na obliczu Kościoła*. 113. Zgodnie z *minus* w oryginale lepiej tłumaczyć: *mniej*.

dążyć do chrześcijańskiej doskonałości [20], a każdy – zależnie od swego stanu[124] – ma dokładać starań, by Kościół, nosząc w swym ciele Jezusowe uniżenie i umartwienie [21], oczyszczał się z dnia na dzień i odnawiał, aż stanie się dla Chrystusa pełen chwały, bez skazy i bez zmarszczki [22][125].

11 Strzegąc jedności w rzeczach koniecznych, niech wszyscy[126] zachowają w Kościele[127] należną[128] wolność stosownie do zleconych sobie zadań[129], zarówno[130] w różnych formach życia duchowego i karności, jak też[131] w rozmaitości[132] obrzędów[133] liturgicznych, owszem, nawet[134] w teologicznym opracowaniu[135] objawionej[136]

12 prawdy[137]: we wszystkim zaś niech pielęgnują miłość. W ten sposób działając, sami będą z każdym dniem coraz pełniej[138] objawiać w całym tego słowa znaczeniu[139] katolickość, a zarazem i apostolskość Kościoła[140].[141]

[20] Por. Jk 1, 4; Rz 12, 1-2.
[21] Por. 2 Kor 4, 10; Flp 2, 5-8.
[22] Por. Ef 5, 27.

124. 3 M: *pro sua quisque condicione* (a więc raczej: *każdy odpowiednio do swych warunków*) zamiast *na ile każdego z nich dotyczy* (*quantum ad unumquemque eorum attinet*). 125. Zdanie następująco zmodyfikowane na etapie 3 SC:

2 SC	3 SC
Wobec tego wszyscy katolicy powinni dążyć do chrześcijańskiej doskonałości [20], a także – na ile każdego z nich dotyczy – mają dokładać starań, by Kościół, chwalebna oblubienica Chrystusa, ukazywała się w obecnym czasie bez skazy i zmarszczki [21], nosząc w swym ciele Jezusowe uniżenie i umartwienie [22].	Wobec tego wszyscy katolicy powinni dążyć do chrześcijańskiej doskonałości [20], a każdy – zależnie od swego stanu – ma dokładać starań, by Kościół, nosząc w swym ciele Jezusowe uniżenie i umartwienie [21], oczyszczał się z dnia na dzień i odnawiał, aż stanie się dla Chrystusa pełen chwały, bez skazy i bez zmarszczki [22].

126. 3 M: *wszyscy (w Kościele)* zamiast *wierni*. 127. W oryginale czytamy w tym fragmencie: *omnes in Ecclesia* […] *servent* – co zdaje się wykluczać lekcję polskiego tłumaczenia; dlatego raczej: *niech wszyscy w Kościele zachowają*. 128. 3 M: *należną* (*debitam*) zamiast *prawą* (*rectam*). 129. 3 M: dodane *stosownie do zleconych sobie zadań* (*secundum munus unuscuique datum*). 130. 3 M: wstawione *cum*. 131. 3 M: wstawione *tum*. 132. 3 M: dodane *rozmaitości*. 133. 3 M: *obrzędów* (*rituum*) zamiast *celebracjach* (*celebrationibus*). 134. 3 M: dodane *immo*. 135. 3 M: *teologicznym opracowaniu* (*theologica* […] *elaboratione*) zamiast *teologicznych naświetleniach* (*theologicis elucubrationibus*). 136. 3 M: dodane *objawionej*. 137. 3 M: wykreślono *i w innych w sposób uprawniony rozmaitych* [rzeczach] (*aliisque legitime diversis*). 138. 3 M: wykreślone *posiadać i*. 139. *w całym tego słowa znaczeniu = veri nominis*. 140. 3 M: dodane *a zarazem i apostolskość Kościoła*. 141. 3 M: wykreślone zakończenie zdania: *a wejście do tego domu Kościoła katolickiego szerzej się otworzy [25: Ian XXIII,* Ad Petri Cathedram*: AAS 51, 1959, ss. 510-511.]*.

§ 7

11-12. Jedność i wolność jako warunki objawiania katolickości i apostolskości Kościoła[114].

11. *niech wszyscy zachowają w Kościele*[115] *należną wolność = omnes in Ecclesia* […] *debitam libertatem servent*: mówiąc o należnej wolności, wyklucza się „wolność nieograniczoną” (→ S 123).

114. Por. → V 36.7. 115. Z szyku zdania w oryginale wynikałoby, że powinno to brzmieć raczej: *niech wszyscy w Kościele zachowają*.

13 Z drugiej[142] strony muszą katolicy z radością uznać i ocenić dobra naprawdę chrześcijańskie, płynące ze wspólnej ojcowi-
14 zny[143], które się znajdują u braci od nas[144] odłączonych[145]. Słuszną i zbawienną[146] jest rzeczą uznać Chrystusowe bogactwa[147] i cnotliwe postępowanie[148] w życiu drugich, którzy dają świade-
15 ctwo Chrystusowi, czasem aż do przelania krwi[149]. Bóg bowiem w swych dziełach jest zawsze podziwu godny i należy Go w nich podziwiać.

16 Nie można też przeoczyć faktu, że cokolwiek sprawia łaska[150] Ducha Świętego w[151] odłączonych[152] braciach, może również nam
17 posłużyć ku zbudowaniu. Wszystko, co[153] szczerze chrześcijańskie, nigdy nie stoi w sprzeczności z prawdziwymi dobrami wiary, owszem[154], zawsze może posłużyć ku doskonalszemu wniknięciu w samą tajemnicę Chrystusa i Kościoła[155].

18 Rozbicie między chrześcijanami[156] jest jednak dla Kościoła zaporą na drodze do urzeczywistnienia właściwej mu pełni katolickości w tych dzieciach, które przez chrzest wprawdzie do niego przynależą[157], ale odłączyły się od pełnej wspólnoty (*communio*) z nim[158]. Owszem, nawet samemu Kościołowi utrudnia to
19 w konkretnym życiu uwypuklenie pełni katolickości pod każdym względem[159].

142. 3 M: wykreślone *zaś*. 143. 3 M: dodane *płynące ze wspólnej ojcowizny*. 144. 3 M: dodane *od nas*. 145. 3 M: *odłączonych* zamiast *oddzielonych*. 146. 3 M: wykreślone *bowiem*. 147. 3 M: *bogactwa* (*divitias*) zamiast *ślady* (*vestigia*). 148. 4 MP: *cnotliwe postępowanie* (*virtutum opera*) zamiast *dary Ducha Świętego*. 149. 3 M: dodany tekst od *którzy dają* do końca zdania. 150. 4 MP: wprowadzone *łaska*. 151. 4 M: wykreślono *sercach* [braci]. 152. 3 M: *odłączonych* zamiast *oddzielonych*. 153. 4 M: wykreślono *jest*. 154. 3 M: *owszem* (*immo*) zamiast *lecz przeciwnie* (*sed contra*). 155. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Por. Pius XI, na Audiencji 9 stycznia 1927 (Federazione Universitaria Cattolica Italiana), „L'Osservatore Romano", 10-11 stycznia 1927: «Ale także katolikom brakuje braterskiego przywiązania, ponieważ brak wiedzy. Czy znamy wszystko, co jest wartościowe, dobre i chrześcijańskie we fragmentach starożytnej katolickiej prawdy? Fragmenty złotonośnej skały także zawierają drogocenny kruszec. Czcigodne chrześcijaństwo wschodnie zachowało tyle świętości, że zasługuje nie tylko na nasz szacunek, ale także na naszą sympatię».* 156. 3 M: wykreślono ciąg dalszy zdania: [jednak] *niekiedy zaciemniają blask oblicza Chrystusowego w Kościele i zgubnie opóźniają wzrost królestwa Bożego [27: Św. Kongr. Św. Oficjum, Instrukcja* O ruchu ekumenicznym*: AAS 42, 1950, s. 144.].* 157. W 2 SC znajdował się tu przypis 28 o treści: *Por. Dz 2, 41*. 158. 3 M: *od pełnej wspólnoty z nim* zamiast *od wspólnoty kościelnej* (*ab ecclesiastica communione*). 159. 3 M: usunięto zdanie: *Nie można też uniknąć zadziwienia u tych, którzy są świadkami podziałów wśród chrześcijan.*

§ 8

13-17.[116]

13-15.[117] Rozpoznanie dóbr Chrystusowych u braci odłączonych.

14.[118]

§ 9

16-17.[119] Możliwość zbudowania katolików skutkami łaski w braciach odłączonych.

§ 10

18-19.[120] Podziały wśród chrześcijan jako przeszkoda dla katolickości.

18. *jest jednak dla Kościoła zaporą*[121] *na drodze do urzeczywistnienia właściwej mu pełni katolickości = impedimento Ecclesiae sunt, quominus ipsa ad effectum deducat plenitudinem catholicitatis sibi propriam*: chodzi o realizację katolickości Kościoła w tych chrześcijanach, którzy nie są z nim w pełnej komunii.

116. Zdania, do których odsyła prawdopodobnie przyp. 65 w → UUS 38. 117. Zdania cytowane przez → UUS 47. 118. Do tego zdania odsyła prawdopodobnie przyp. 137 w → UUS 83. 119. Zdania cytowane przez → UUS 48. 120. Zdania cytowane przez → KKK 855. 121. Oryginał ma tutaj *impedimento*, więc lepsze wydaje się nieco słabsze znaczeniowo: *przeszkodą*.

Obecny[160] święty Sobór z radością[161] dostrzega, że[162] nieustannie wzrasta udział wiernych Kościoła katolickiego w ruchu ekumenicznym[163], i zaleca biskupom na całym świecie, by go odpowiednio popierali i roztropnie nim kierowali[164].

Rozdział II
WPROWADZENIE EKUMENIZMU W ŻYCIE

5

O odnowienie jedności troszczyć się ma cały Kościół, zarówno wierni, jak i ich pasterze, każdy wedle własnych sił, czy to w codziennym życiu chrześcijańskim, czy też w badaniach teologicznych i historycznych[165]. To staranie ujawnia już poniekąd istniejącą między chrześcijanami braterską łączność i prowadzi wedle Bożej łaskawości do pełnej i doskonałej jedności.

160. 3 M: wykreślono *więc*. 161. 3 M: *z radością* zamiast *dziękuje Bogu i*. 162. Na etapie 3 SC wykreślono tu następujące zdania i akapity: *w obecnym czasie wszędzie w świecie zarówno w Kościele katolickim, jak i w Kościołach i Wspólnotach oddzielonych są wznoszone modły oraz zapoczątkowane zostały przedsięwzięcia, aby usunąć spomiędzy przeszkody tamujące jedność chrześcijan i aby popierane było coraz bardziej wzajemne uznanie i zrozumienie [29: Św. Kongr. Św. Oficjum, Instr.* O ruchu ekumenicznym, *20 grudnia 1949: AAS 42, 1950, s. 147.]. / Z tej przyczyny święty Sobór wzywa wszystkich katolików, aby powstrzymali się od słów, sądów i uczynków, które nie odpowiadają stanowi braci oddzielonych według słuszności i prawdy, a w związku z tym utrudniają wzajemne z nimi porozumienie. / Ponadto niech razem z nimi skutecznie zatroszczą się o to, w jaki sposób mogą się wzajemnie lepiej poznać, docenić i wspierać, w wierniejszym wypełnianiu woli Chrystusa przez modlitwę i współpracę. / Wszystko to mieści się w pojęciu ekumenizmu, który jest właśnie ruchem i uporządkowanym działaniem na rzecz popierania owej jedności chrześcijan, której pragnienie Jezus Chrystus wyraził w gorących modlitwach skierowanych do Ojca Niebieskiego [30: Jan XXIII, Motu proprio* Superno Dei nutu, *5 czerwca 1960: AAS 52, 1960, s. 436.]. / Z tej przyczyny święty Sobór cieszy się, że* […]. 163. 3 M: *udział wiernych Kościoła katolickiego w ruchu ekumenicznym* zamiast *tego rodzaju ekumenizm*. 164. W 3 SC znajdował się tu przeniesiony z wykreślonego miejsca 2 SC przypis 29: *Św. Kongr. Św. Oficjum, Instr.* O ruchu ekumenicznym, *20 grudnia 1949: AAS 42 (1950), s. 147*. 165. Bliższe oryginalnemu szykowi tego zdania wydaje się raczej przetłumaczenie tego następująco: *Troska (*sollicitudo*) o odnowienie zjednoczenia (*unionis instaurandae*) odnosi się do całego Kościoła, zarówno do wiernych, jak i do pasterzy, a każdego dotyczy według właściwej mu siły, czy to w codziennym życiu chrześcijańskim, czy to w badaniach teologicznych i historycznych*. W 2 SC odpowiedni fragment zdania brzmiał następująco: *Troska o odnowienie zjednoczenia należy do zadania i obowiązku (*munus officiumque*) wszystkich chrześcijan* […].

§ 11

20.[122] Poparcie dla udziału w ruchu ekumenicznym i kierowanie nim przez biskupów. ■ *by go odpowiednio popierali i roztropnie nim kierowali = ut eadem promoveatur sollerter, et prudenter ab ipsis dirigatur*: kierownicze zadanie biskupów wobec działalności ekumenicznej wynika ściśle z ich zadania jako pasterzy Kościoła[123] (por. → S 24; → S 29).

Rozdział II

Ponieważ Dekret zajmuje się jedynie „najwyższymi zasadami ekumenizmu", wprowadzanie ekumenizmu w życie wymaga norm szczegółowych, podanych w Dyrektorium ekumenicznym (→ S 15; → S 24; → S 33).

N. 5[124]

1-2. Troska całego Kościoła o odbudowę zjednoczenia chrześcijan.

1.[125]

2. *istniejącą między chrześcijanami*[126] *braterską łączność = fraternam coniunctionem inter omnes Christianos existentem*: mimo podziałów „wszyscy wierzący w Chrystusa pozostają braćmi" (→ S 124). ■ *i prowadzi wedle Bożej łaskawości do pełnej i doskonałej jedności = atque ad plenam perfectamque unitatem secundum Dei benevolentiam conducit*: zgodnie z celowością ekumenizmu więzi, które już istnieją w sposób niedoskonały, mają być podstawą do uzyskiwania ich pełni.

122. Zdanie cytowane częściowo przez → DO 39. 123. Por. → V 31.4. 124. Do całego tego punktu odsyła przyp. 37 w → DO 22; przyp. 55 w → DO 50. 125. Zdanie to cytują w części lub w całości: → KKK 822; → UUS 19; → UUS 101; → DO 55. 126. Oryginał łaciński ma tu wyraźnie: *wszystkimi chrześcijanami*.

6 [166]

1 Powód ruchów w stronę jedności tkwi niewątpliwie w tym, że
każda[167] odnowa Kościoła [23] z istoty swej polega na wzroście
2 wierności[169] jego powołaniu[170]. [171]Do pielgrzymującego Kościoła
kieruje Chrystus wołanie o nieustanną reformę, której Kościół,
rozpatrywany jako ziemska i ludzka instytucja, wciąż potrze-
3 buje[172]. Czyli że trzeba w porę odnowić w rzetelny i właściwy
sposób to, co nie dość pilnie w danych okolicznościach i czasie
było przestrzegane w dziedzinie zasad obyczajowych, kościelnego
ustawodawstwa czy sposobu wyrażania doktryny, który należy
stanowczo odróżnić od samego depozytu wiary[173].

[23] Por. Sobór Laterański V, Sesja XII, Konstytucja *Constituti*: Mansi 32, 988B-C[168].

166. W 2 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O wewnętrznej odnowie Kościoła]* – przy czym w 3 SC wykreślono z tego *wewnętrznej*. 167. 3 M: wykreślone *wewnętrzna*. 168. W 2 SC i 3 SC treść tego przypisu (oznaczonego tamże numerem 1) była następująca: *Jan XXIII, Encyklika* Ad Petri Cathedram, *29 czerwca 1959: AAS 51 (1959), s. 511: «Ta właśnie najsłodsza nadzieja kierowała nami i żywo nas pobudzała, by publicznie ogłosić zamiar zebrania Soboru Powszechnego, na który biskupi zjadą się z całego świata, by obradować o ważnych sprawach religii, a przede wszystkim nad tym, aby doprowadzić do należytego odnowienia obyczajów ludu chrześcijańskiego i aby przystosować karność kościelną do konieczności i warunków naszych czasów». Innocenty III,* Mowa VI na Soborze Powszechnym Laterańskim*: PL 217, 674: «Ja zaś przywołuję świadectwo Tego, który jest w niebie wiernym świadkiem tego, że nie cielesnym, lecz duchowym pragnieniem zapragnąłem spożywać tę paschę z wami; nie ze względu na wygodę ziemską lub chwałę doczesną, lecz z powodu powszechnej reformy Kościoła, a zwłaszcza dla uwolnienia Ziemi Świętej – z tych dwóch powodów głównie i przede wszystkim zwołałem ten święty Sobór» (por. także PL 216, 824). Sob. Lateran. V, Konst. Ses. XII, 16 marca 1517: «Leon biskup, sługa sług Bożych, na wieczną rzeczy pamiątkę, za aprobatą Soboru:* Postawieni *zgodnie ze słowami proroka, choć niezasłużenie,* nad narodami i nad królestwami, *wypełniamy, jak przystoi, powinność naszego urzędu, gdy reformę całego stanu kościelnego i całego Kościoła oraz ich spraw, użytecznie przez nas dokonaną, wznawiamy* […]*» (*Conciliorum Oecumenicorum Decreta, *Herder 1962, ss. 626, 39; 627, 3).* 169. 3 M: wykreślone *chrześcijan*. 170. 3 M: wykreślono stąd i przeniesiono do n. 9 zdanie o dialogu. 171. Następne dwa zdania zostały wprowadzone w 3 SC. 172. W 3 SC znajduje się tu przypis 2 o treści: *Paweł VI,* Alokucja *do Kurii Rzymskiej w dniu 21 września 1963: AAS 55 (1963), s. 797:* «[…] *nieustanna reforma, której nieustannie potrzebuje sam Kościół, w miarę jak jest instytucją ludzką i ziemską».* 173. W 3 SC znajdował się tu przypis 3 o treści: *Jan XXIII, na uroczyste rozpoczęcie Soboru Watykańskiego II: AAS 54 (1962), s. 792: «Czym innym jest bowiem sam depozyt wiary, który zawiera nasza czcigodna nauka, a czym innym sposób, w który ten sam* [depozyt] *jest wypowiadany, chociaż w tym samym znaczeniu i w tym samym wyrazie».*

N. 6 [127]
§ 1

1-3. Potrzeba odnowy: nieustannej reformy Kościoła.

1. [128] **Przyp. 23:** → T 36[129].

2-3. [130]

2. [131] *nieustanną reformę = perennem reformationem*: bliskie wrażliwości „reformacyjnej" wyrażenie[132] przypominające o konieczności nieustannego dostosowywania się Kościoła do wymagań Słowa Bożego.

3. [133] *to, co nie dość pilnie* […] *było*[134] *przestrzegane = si quae* […] *minus accurate servata fuerint*: dokument określa warunkowo wymaganie, jednak bez stwierdzania faktu (→ S 126). ■ *sposobu wyrażania doktryny, który należy stanowczo*[135] *odróżnić od samego depozytu wiary = doctrinae enuntiandae modo – qui ab ipso deposito fidei sedulo distingui debet*: odróżnienie treści wiary od sposobu jej wyrażenia to główne wyzwanie pastoralne Soboru Watykańskiego II[136]; w całości zdania chodzi również o domyślne potwierdzenie, że „sama wiara zawsze odpowiednio była zachowywana" w Kościele katolickim (→ S 127).

127. Do całego tego punktu odsyła przyp. 59 w → DO 55; przyp. 70 w → DO 61; przyp. 88 w → DO 74. 128. Do zdania tego prawdopodobnie odsyła przyp. 284 → KKK 821. 129. Zwłaszcza: *wypełniamy, jak przystoi, powinność naszego urzędu, gdy reformę całego stanu kościelnego i całego Kościoła oraz ich spraw, użytecznie przez nas dokonaną, wznawiamy i zamierzamy zastosować odpowiednie środki zaradcze dla jej nienaruszalnego przestrzegania*. 130. Zdania te w części cytuje → UUS 16. 131. Do zdania tego odsyła prawdopodobnie przyp. 136 w → UUS 82. 132. Jednak bez powtórzenia dosłownie typowo protestanckiego *Ecclesia reformata et semper reformanda*. Sam wyraz *reforma/reformatio* należy do zwykłego słownictwa dokumentów kościelnych (por. → T 36 i → S 125). 133. Do znajdujących się w tym zdaniu słów *sposób wyrażania doktryny* odsyła przyp. 32 w → UUS 18; są zaś cytowane wraz z *samego depozytu wiary/ipso deposito fidei* przez → DO 181. 134. Oryginał łaciński ma tu raczej warunkowe: *byłoby* (*si* […] *fuerint*). 135. Łacińskie *sedulo* to raczej: *starannie*. 136. Por. słowa Jana XXIII z przemówienia na otwarcie Soboru: *Jedną bowiem rzeczą jest depozyt wiary, czyli prawdy zawarte w naszej czcigodnej doktrynie, inną rzeczą jest sposób wyrażania ich, zachowując ten sam sens i tę samą myśl. To właśnie nad tym sposobem wyrazu trzeba będzie wiele i cierpliwie pracować, jeśli taka będzie konieczność; trzeba będzie zastosować metody prezentacji najlepiej odpowiadające Magisterium, którego natura jest głównie pastoralna* [*Gaudet Mater Ecclesia,* 11 października 1962, AAS 54, s. 792].

Ta właśnie[174] [175]odnowa[176] ma wybitnie ekumeniczne znaczenie. Różnorodne zaś przejawy życia kościelnego[177], poprzez które urzeczywistnia się już ta odnowa – jak np.[178] ruch biblijny i[179] liturgiczny, głoszenie Słowa Bożego, nauczanie katechizmu, apostolstwo świeckich, nowe formy życia zakonnego, duchowość małżeństwa, nauka i działalność społeczna Kościoła – należy uznać za rękojmię i swego rodzaju zapowiedź wróżącą ekumenizmowi[180] dalszy szczęśliwy rozwój.

7[181]

Nie ma prawdziwego ekumenizmu bez wewnętrznej przemiany. [182]Bo z nowości ducha [24] przecież, z zaparcia się samego siebie i z nieskrępowanego wylania miłości rodzą się i dojrzewają pragnienia jedności. Musimy więc[183] wypraszać u Ducha Świętego łaskę prawdziwego umartwienia, pokory i łagodności w posłudze, [184]ducha[185] braterskiej wspaniałomyślności[186] w stosunku do drugich. *Proszę was tedy – powiada*[187] *Apostoł narodów – ja, więzień w Panu, abyście postępowali w sposób godny powołania, do którego wezwani jesteście, z wszelką pokorą i łagodnością, z cierpliwością znosząc jedni drugich w miłości, starając się zachować jedność ducha, złączeni węzłem pokoju* (Ef 4, 1-3). Ta zachęta dotyczy głównie tych, którzy otrzymali święcenia kapłańskie[188] [189]w tym celu, by dalej podtrzymywać posłannictwo Chrystusa, który do nas *nie przyszedł, by mu służono, lecz żeby służyć*[190] (Mt 20, 28).

[24] Por. Ef 4, 24.

174. 3 M: wstawiono *Ta właśnie*. 175. 3 M: wykreślono *Duchowa*, wyraz stojący na początku zdania. 176. 3 M: wykreślono *wiernych*. 177. 3 M: *illi modi vitae Ecclesiae* (zatem raczej: *owe sposoby życia Kościoła*) zamiast *owe znaczenia życia chrześcijańskiego* (*illae christianae vitae significationes*). 178. 3 M: dodane *ut sunt*. 179. 3 M: *et* zamiast *necnon*. 180. 3 M: wykreślono *katolickiemu*. 181. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tematem orientacyjnym: *O nawróceniu serca*. 182. 3 M: zdanie dodane (jego pierwowzór znajdował się już w 2 SC, lecz na końcu tego punktu). 183. 3 M: dodane *więc*. 184. 3 M: wykreślono *a także*. 185. 3 M: dodano *ducha* (*animi*). 186. 3 M: *wspaniałomyślności* (*liberalitatis*) zamiast *przychylności* (*propensionis*). 187. 3 M: *powiada* zamiast *stwierdza*. 188. 3 M: *święcenia kapłańskie* zamiast *godność święceń kapłańskich*. 189. 3 M: wykreślono średnik i następującą po nim część tekstu: *Bóg bowiem udziela ludziom miłosiernie wzniosłych darów świętego kapłaństwa* [w tym celu…]. 190. W 3 SC poprawiono szyk zdania w cytacie.

§ 2

4-5. Znaczenie ekumeniczne odnowy Kościoła[137].

4.[138] *Ta właśnie odnowa = Haec igitur renovatio*: odnosząc się tutaj z osobna do współczesnych form odnowy, Sobór nie deprecjonuje wcześniejszych (por. → S 128).

N. 7[139]

§ 1

1-5. Konieczność wewnętrznego nawrócenia[140].[141]

1.[142] *nowości ducha = novitate mentis*: wyrażenie biblijne (por. → T 37), użyte tu dla łącznego określenia różnych składników odnowy życia katolików i Kościoła. ■ **Przyp. 24**: → T 37.

2-3.[143]

4. *starając się zachować jedność Ducha = solliciti servare unitatem Spiritus*: dokument cytuje z Listu do Efezjan fragment mówiący o „zgodzie między wiernymi" – ponieważ „w całym punkcie chodzi o katolików" (→ S 130).

137. Por. → S 62. 138. Zdanie cytowane przez → UUS 19. 139. Do treści całego punktu odsyła przyp. 22 w → UUS 15; przyp. 58 w → DO 55; przyp. 77 w → DO 63. 140. W oryginale łacińskim pada tu wyrażenie: *conversio* – dlatego *nawrócenie* wydaje się lepszym tłumaczeniem od wyrazu *przemiana* użytego w polskim przekładzie. Por. → S 129. 141. Por. → S 62. 142. Zdanie cytowane przez → UUS 15. 143. Zdania cytowane przez → UUS 26.

[191]Również i do wykroczeń przeciw jedności odnosi się świadectwo św. Jana: *Jeślibyśmy powiedzieli, żeśmy nie zgrzeszyli, kłamcą Go czynimy i nie masz w nas słowa Jego* (1 J 1,10). Z pokorną więc prośbą zwracamy się do Boga i do odłączonych braci o wybaczenie, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom.

[192]Niech pamiętają wszyscy wyznawcy Chrystusa, że tym lepiej posuwają naprzód sprawę jedności chrześcijan, a nawet ją realizują, im bardziej nieskazitelne usiłują wieść życie w duchu Ewangelii[193]. Im mocniejszą[194] więzią będą zespoleni z Ojcem, Słowem i Duchem, tym głębiej i łatwiej potrafią[195] pomnażać wzajemne braterstwo[196].

8 [197]

[198]To nawrócenie serca i świętość życia łącznie z publicznymi i prywatnymi modlitwami o jedność chrześcijan[199] należy uznać za duszę całego ruchu ekumenicznego, a słusznie można je zwać ekumenizmem duchowym[200].

Katolicy[201] mają bowiem[202] zwyczaj często się schodzić na tę modlitwę[203] o jedność Kościoła, którą sam Zbawiciel

191. 3 M: akapit dodany. 192. W 2 SC zdanie to otwierało kolejny punkt (6), *[O świętości życia]* (w którym mieściło się następnie *UR* 7 [10] oraz zdanie wykreślone na etapie 3 SC). 193. 3 M: *w duchu Ewangelii* zamiast *bardziej ewangeliczne*. 194. W oryginale 4 SC: *bowiem*. 195. 3 M: *potrafią* zamiast *będą potrafili*. 196. 3 M: wykreślono, jako powtórzenie, zdanie: *Niech ponadto wiedzą wszyscy, że niemałym zgorszeniem dla braci oddzielonych jest letniość oraz grzeszne życie tych, których zdobi imię katolików; podczas gdy przeciwnie, ich świętość widoczna dla wszystkich świadczy o pełni dziedzictwa, z którego korzysta się wedle ich dowodu w Kościele*. 197. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O jednomyślnej modlitwie]*. 198. 3 M: zdanie przesunięte na początek n. 8 i zmodyfikowane. 199. Fragment od *To nawrócenie* do *chrześcijan* zredagowany na nowo na etapie 3 SC. 200. Fragment od *a słusznie* do końca zdania – dodany w 3 SC. 201. 3 M: *katolicy* zamiast *mężowie katoliccy*. 202. 3 M: dodane *bowiem*. 203. 3 M: *orationem* zamiast *precationem*.

§ 2

6-8. Wyznanie win przeciw jedności.

6. *Również i do wykroczeń przeciw jedności odnosi się świadectwo św. Jana = De culpis etiam adversus unitatem valet testimonium S. Ioannis*: zdanie z 1 Listu św. Jana mówi o grzechu w sposób ogólny i powszechny – natomiast może być zastosowane (tak jak robi to Sobór) do sprawy jedności (→ S 132).

8. *zwracamy się do Boga i do odłączonych braci o wybaczenie, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom = veniam petimus a Deo et a fratribus seiunctis, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*: słowa, których pierwowzorem jest wypowiedź Papieża Pawła VI z → V 41.2.

§ 3

9-10.[144] Uwarunkowanie powodzenia sprawy jedności chrześcijan od osobistej wierności Ewangelii.

9.[145] *wszyscy wyznawcy Chrystusa = omnes christifideles*: słowa, które mogą wskazywać na to, że w tym akapicie Sobór zwraca się nie tylko do katolików[146].

N. 8 [147]

§ 1

1.[148] Ekumenizm duchowy duszą całego ruchu ekumenicznego.

§ 2

2-3. Katolicka praktyka modlitwy o jedność Kościoła.

2. *o jedność Kościoła = pro Ecclesiae unitate*: intencja modlitw została podana dosłownie za Mszałem Rzymskim[149] (→ S 133).

144. Zdanie cytowane przez → UUS 20. 145. Wyrażenie *wieść życie w duchu Ewangelii /secundum Evangelium vitam degere* cytowane przez → KKK 821. 146. Mimo objaśnienia z → S 130. 147. Do całego tego punktu odsyła przyp. 113 w → DO 102; przyp. 114 w → DO 104; przyp. 119 w → DO 108; przyp. 133 w → DO 129. 148. Zdanie cytowane przez → KK 821; przez → UUS 21; przez → DO 25 i przez → DO 63. 149. W obowiązującej w okresie redagowania schematu edycji Mszału Rzymskiego (dokonanej w 1962 roku przez Jana XXIII) intencja *o jedność Kościoła* figurowała w dwóch miejscach: jako *tytuł* jednej z modlitw Wielkiego Piątku oraz jako nazwa jednej z Mszy wotywnych. W nagłówku siódmej oracji odmawianej w trakcie *Modlitwy powszechnej* w Wielki Piątek (chodzi o starożytną oracje zapowiadaną zawsze słowami: *Oremus et pro haereticis et schismaticis* […]/*Módlmy się także za heretyków i schizmatyków* […]) słowa *o jedność Kościoła* znalazły się dopiero wraz z reformami obrzędów Wielkiego Tygodnia w 1955 roku (dodajmy, że w 1965 zostały zastąpione słowami: *o jedność chrześcijan*, i tak jest do dziś w kolejnych edycjach zreformowanego przez Pawła VI Mszału Rzymskiego z 1970). Z kolei Msza wotywna *Pro unitate Ecclesiae* to nowa (wprowadzona do Mszału w 1962 roku)

w przeddzień swej śmierci gorąco wznosił do swego Ojca: *Aby wszyscy byli jedno* (J 17, 21).

W pewnych specjalnych okolicznościach, takich jak zapowiedziane modły *o jedność*, oraz na zebraniach ekumenicznych dopuszczalne jest, a nawet pożądane[204] zespolenie katolików[205] z braćmi odłączonymi[206] w modlitwie. Taka[207] wspólna prośba[208] jest zapewne[209] nader skutecznym środkiem uproszenia łaski jedności i właściwym podkreśleniem więzów, które dotąd łączą katolików z braćmi odłączonymi[210]: [6] *Gdzie bowiem dwaj albo trzej są zgromadzeni w imię moje, tam ja jestem pośród nich* (Mt 18, 20).

[211]Nie można wszakże uznać współudziału w świętych czynnościach (*communicatio in sacris*) za środek, który bez zastrzeżeń należałoby stosować dla przywrócenia jedności chrześcijan.

204. 3 M: *pożądane* (*optandum*) zamiast *stosowne* (*opportunum*). 205. 3 M: *katolików* zamiast *mężów katolickich*. 206. 3 M: *odłączonymi* zamiast *oddzielonymi*. 207. 3 M: dodane *Taka*. 208. 3 M: wykreślono słowa: *w tych warunkach, wykluczywszy jakikolwiek współudział w kulcie oficjalnym, powinna się odbywać i* […]. 209. 3 M: dodane *zapewne*. 210. W 2 SC znajdował się tu przypis 2 o treści: *Św. Kongr. Św. Oficjum, Instrukcja* O ruchu ekumenicznym*: AAS 42, 1950, s. 146, pkt. V: «Chociaż w czasie wszystkich tego typu zgromadzeń i spotkań należy unikać jakiegokolwiek współuczestnictwa w sprawach świętych, to jednak nie odrzuca się wspólnego odmawiania Modlitwy Pańskiej czy modlitw zatwierdzonych przez Kościół katolicki, którymi można otworzyć i zamknąć zebranie»*. 211. Ostatni akapit został zmodyfikowany i rozwinięty w 3 SC. We wcześniejszej wersji brzmiał następująco: *Wszakże więzy te, niestety, istnieją jedynie po części i w sposób niedoskonały, a z tej racji nie można celebrować misteriów świętej Eucharystii.*

§ 3

4-6. Wspólna modlitwa katolików i braci odłączonych[150].

4. *W pewnych specjalnych okolicznościach = In quibusdam peculiaribus rerum adiunctis*: zastrzeżenie sygnalizujące wyjątkowość tej praktyki (→ S 134) wymagającą nadzoru „prawowitej władzy" kościelnej (→ S 135). ■ *a nawet pożądane = immo et optandum*: zalecenie mieszczące się logicznie nadal we wspomnianych na początku „określonych okolicznościach" (→ S 136).

5.[151]

§ 3

7-11. Ogólne zasady dotyczące współudziału w świętych czynnościach[152].

7. *współudziału w świętych czynnościach = communicationem in sacris*: pojęcie to odnosi się w *UR* do różnych spraw[153]: bez-

nazwa Mszy *O oddalenie schizmy* (*Ad tollendum schizma*) istniejącej od początku *potrydenckiego* Mszału Rzymskiego (1570) i mającej swój początek w formularzu mszalnym *o jedność Kościoła* […] *aby nie powstała schizma* (*Pro unione Ecclesiae* […] *ne fiat schisma*) przeznaczonym dla kardynałów zgromadzonych na konklawe w celu wyboru nowego Papieża (dodajmy, że w zreformowanym Mszale Pawła VI zmieniony formularz tej Mszy wotywnej z stał zatytułowany: *O jedność chrześcijan*). Por. *Liturgia Tridentina 15682-1962. Fontes – Indices – Concordantia*, opr. M. Sodi, A. Toniolo, P. Bruylants, Rzym 2010, ss. 305-306 i 439; *Missale Romanum Mediolani 1474*, opr. R. Lippe, t. 2, Londyn 1907, s. 359. Oto przykładowo kolekta ze wspomnianej Mszy wotywnej:

Deus, qui errata corrigis, et dispersa congregas, et congregata conservas: quaesumus, super populum christianum tuae unionis gratiam clementer infunde; ut, divisione reiecta, vero pastori Ecclesiae tuae se uniens, tibi digne valeat famulari. Per Dominum.	Boże, Ty naprawiasz, co błędne, gromadzisz, co rozproszone, a zachowujesz, co zgromadzone; prosimy Cię, wylej łaskawie na lud chrześcijański Twoją łaskę jedności, by porzuciwszy podziały, jednocząc się z prawdziwym Pasterzem Twojego Kościoła, zdołał godnie Ci służyć. Przez Pana.

150. Por. → S 26. 151. Zdanie cytowane fragmentarycznie przez → UUS 21. 152. Zasady te podano przy założeniu, że *dalsze objaśnienia zostaną podane* w Dyrektorium ekumenicznym SUC (→ S 138). Faktycznie, już Dyrektorium ekumeniczne SUC *Ad totam Ecclesiam* (1967) dokonało tu serii uściśleń (pkt IV). Ich aktualną wersję znajdujemy w rozdz. IV Dyrektorium ekumenicznego *La recherche de l'unité* (1993). 153. Należy zwrócić uwagę na szeroki zakres tradycyjnego pojęcia *współudział w rzeczach świętych* (*communicatio in sacris*) oznaczającego każdy – czynny lub bierny – udział katolika w akcie kultu niekatolickiego (i na odwrót). Por. → D 2.11; → D 5.2; → D 2.15. W Dyrektoriach ekumenicznych, wydanych jako ukonkretnienie norm *Unitatis redintegratio*, rolę takiej najszerszego pojęcia rodzajowego pełni *udział duchowy* (*communicatio in spiritualibus*), w którym odróżnia się: wspólną modlitwę, udział w kulcie liturgicznym, czyli w sensie ścisłym udział w rzeczach świętych (w ramach tego należy następnie wyodrębnić: udział w sakramentach), a w związku z tym także wspólne używanie miejsc i przedmiotów liturgicznych. Obok tych form – w różnym zakresie i pod różnymi warunkami dopuszczany przez aktualną dyscyplinę prawną Kościoła katolickiego – należy jeszcze wymienić: interkomunię (dopuszczenie do kultu sprawowanego w ramach jakiegoś Kościoła lub Wspólnoty osoby należącej do innego

8 Współudział ten szczególnie zawisł od dwóch zasad: od konieczności zaznaczania jedności Kościoła i od uczestnictwa w środkach łaski. Wzgląd na zaznaczenie jedności Kościoła najczęściej
9 wzbrania współudziału. Łaska, o którą należy zabiegać, niekiedy
10

pośrednio do „współudziału w sakramentach”[154], lecz pośrednio także do każdego kultu, czyli „wszystkich świętych obrzędów lub do jakiegokolwiek uczestnictwa w modlitwie” (→ S 48; → S 137)[155].

8. *szczególnie zawisł*[156] *od dwóch zasad = a duobus principiis praecipue pendet*: Sobór nie wyklucza zależności od innych czynników[157], natomiast poleca równoczesne stosowanie przede wszystkim tych dwóch zasad ogólnych[158]. ■ *od konieczności zaznaczania jedności Kościoła = ab unitate Ecclesiae significanda*: zgodnie z oryginałem chodzi tu raczej o wymóg wynikający z realnego znaczenia jedności Kościoła, a nie – jak akcentuje polski przekład – o wymaganie jakiejś manifestacji.

9. *Wzgląd na zaznaczenie jedności Kościoła najczęściej wzbrania współudziału = Significatio unitatis plerumque vetat communicationem*: jest tak, „ponieważ brak jedności” (→ S 48), a więc współudział zdaje się tutaj potwierdzać coś, czego nie ma; ponadto prowadzi do zgorszenia i indyferentyzmu – i taki rodzaj współudziału w rzeczach świętych jest zabroniony z prawa Bożego[159].

10. *Łaska, o którą należy zabiegać, niekiedy czyni go wskazanym = Gratia procuranda quandoque illam commendat*: wyraźne uwzględnienie tej zasady dopuszczalnego „uczestnictwa w środkach łaski” (obok zasady unikania zgorszenia itp.) wprowadza modyfikację w tradycyjnym pojmowaniu zasad dyscyplinarnych uczestnictwa w rzeczach świętych[160]: choć nadal

---

Kościoła lub Wspólnoty niepozostających w pełnej komunii; w zawężonym znaczeniu może to oznaczać dopuszczenie w tej sytuacji do komunii eucharystycznej) i intercelebrę (czyli wspólne sprawowanie kultu liturgicznego przez dwóch lub więcej ministrów należących do Kościołów lub Wspólnot niepozostających w pełnej komunii); w Kościele katolickim interkomunia jest zakazana co do zasady (choć z wyjątkami – zob. KPK 844), a intercelebra zakazana całkowicie. 154. Przykładowo w celebracji małżeństw mieszanych (por. → S 48). Por. jednak: → D 2.4; → D 2.8; → D 2.5; → D 2.6; → D 2.9; → D 2.7. 155. Formułując ten punkt, powstrzymano się od osobnego wykluczenia interkomunii eucharystycznej (zawsze przy wzięciu pod uwagę szczególnej sytuacji oddzielonych chrześcijan wschodnich) – między innymi dlatego, aby uniknąć wrażenia, że *z wyjątkiem Eucharystii wolno uczestniczyć w innych sakramentach i obrzędach* (→ S 139). 156. W oryginale czas teraźniejszy, zatem można tłumaczyć raczej: *zależy*. 157. *Ponieważ okoliczności bardzo się różnią w rozmaitych regionach, taka zasada powinna być dość ogólna, aby biskupi mogli wydawać osąd o różnych przypadkach i pouczać wiernych według roztropności* (→ S 64). 158. Można też mówić o jednej zasadzie *składającej się z dwóch – że tak powiem – dialektycznych części* (→ S 64). 159. Por. Sobór Watykański II, Dekret o Kościołach Wschodnich katolickich *Orientalium Ecclesiarum*, 26: *Współudział w czynnościach liturgicznych (*communicatio in sacris*), szkodzący jedności Kościoła albo zawierający w sobie formalne przylgnięcie do błędu lub też niebezpieczeństwo zbłądzenia w wierze, zgorszenia i indyferentyzmu, jest z prawa Bożego zabroniony*. 160. Przy formułowaniu tej zasady ogólnej jedynym konkretnym punktem odniesienia były – poza małżeństwami mieszanymi – *niektóre przypadki* w relacjach katolików i odłączonych chrześcijan wschodnich (por. → S 48). Zob. → *UR* 15 [5]. Ponadto por. Sobór

11 czyni go wskazanym. O konkretnym sposobie postępowania, z uwzględnieniem wszelkich okoliczności czasu, miejsca i osób, niech roztropnie zdecyduje miejscowy biskup, chyba że co innego zarządzi Konferencja Episkopatu w oparciu o własne wytyczne bądź też Stolica Święta[212].

212. 4 M: dodany tekst od *chyba że* do końca zdania.

zabronione jest nieograniczone współuczestnictwo, dopuszcza się (lub zaleca) współuczestnictwo duchowe tam, gdzie zachodzi już między chrześcijanami rzeczywisty współudział w elementach życia chrześcijańskiego[161].

11. *z uwzględnieniem wszelkich okoliczności czasu, miejsca i osób = attentis omnibus circumstantiis temporum, locorum et personarum*: decyzje uwarunkowane dwiema ogólnymi zasadami z → *UR* 8 [9-10] muszą uwzględniać wiele konkretnych i zmiennych okoliczności[162]; celem tego zastrzeżenia jest dopilnowanie, „aby z powodu praktyki jakiegoś współudziału w rzeczach świętych wierni nie wpadli w zgorszenie, indyferentyzm lub relatywizm" (→ S 140).

Watykański II, Dekret o Kościołach Wschodnich katolickich *Orientalium Ecclesiarum*: **26.** […] *Praktyka jednak duszpasterska wykazuje, że jeśli chodzi o braci wschodnich, można i powinno się wziąć pod uwagę różne sytuacje poszczególnych osób, kiedy to ani jedność Kościoła nie jest zagrożona, ani nie występuje niebezpieczeństwo, którego należy uniknąć, lecz przynagla konieczność zbawienia i dobro dusz. Dlatego Kościół katolicki, stosownie do okoliczności czasu, miejsca i osób, nieraz stosował i stosuje łagodniejszy sposób postępowania, dając wszystkim środki zbawienia i świadectwo miłości między chrześcijanami przez uczestnictwo w sakramentach i innych czynnościach i rzeczach świętych. Biorąc to pod uwagę,* abyśmy się nie stali przeszkodą do zbawienia z powodu surowości sądu dla tych, którzy się zbawiają *oraz dla coraz większego popierania jedności z Kościołami Wschodnimi, od nas odłączonymi – święty Sobór ustala następujący sposób postępowania: **27.** Zgodnie z wyżej wymienionymi zasadami można chrześcijanom wschodnim, którzy w dobrej wierze pozostają odłączeni od Kościoła katolickiego, udzielać sakramentów pokuty, Eucharystii i namaszczenia chorych – jeśli dobrowolnie o to poproszą i będą mieli należytą dyspozycję. Owszem, również katolikom wolno prosić o te sakramenty tych duchownych akatolickich, w których Kościele są ważne sakramenty, ilekroć doradzałaby to konieczność albo rzeczywisty pożytek duchowy, a dostęp do kapłana katolickiego fizycznie lub moralnie okazałby się niemożliwy. **28.** Również, zakładając te same zasady, zezwala się na współudział katolików ze wschodnimi braćmi odłączonymi w świętych czynnościach, rzeczach i miejscach dla słusznej przyczyny. **29.** Tę łagodniejszą zasadę współudziału w świętych czynnościach z braćmi odłączonych Kościołów Wschodnich powierza się czujności i kierownictwu miejscowych hierarchów, aby po wzajemnym naradzeniu się, a nawet gdyby tak wypadło, po wysłuchaniu również hierarchów Kościołów odłączonych, kierowali obcowaniem chrześcijan między sobą za pomocą stosownych i skutecznych wskazań i norm.* 161. Por. → DO 104. Na etapie poprzedzającym tworzenie *UR* oficjalnie dopuszczoną formą współudziału duchowego katolików i chrześcijan oddzielonych była wspólna modlitwa (mówiąc dokładnie: wspólne odmawianie *Ojcze nasz* i modlitw zatwierdzonych przez Kościół) – por. → D 6.7. Na podstawie norm podanych przez *UR* 8 Dyrektorium ekumeniczne z 1993 roku zachęca do wspólnych modlitw (por. DO 108-115), zezwala na współudział w liturgiach niesakramentalnych (DO 116-121), określa zasady współudziału sakramentalnego i interkomunii – głównie z Kościołami Wschodnimi (por. DO 122-128), ale także w odniesieniu do uczestnictwa katolików w życiu sakramentalnym innych Kościołów i Wspólnot (por. DO 129-136); oraz normy wspólnego posługiwania się miejscami i obiektami liturgicznymi (por. DO 137-142). 162. Dlatego zapewne nie powinny być podejmowane ani w trybie naśladowania jakiegoś ogólnego trendu, ani nie mogą być traktowane jako niezmienne, nawet mimo niezmiennego i nieodwołalnego zaangażowania Kościoła w dzieło ekumenizmu.

9[213]

Należy się zapoznać z duchem braci odłączonych. Nieodzowne jest do tego studium, które trzeba podejmować[214] zgodnie z prawdą i życzliwie. Katolicy należycie przygotowani[215] muszą zdobyć lepszą znajomość doktryny i historii, życia duchowego i[216] kultowego, psychologii religijnej oraz kultury właściwej braciom[217].[218] Do osiągnięcia tego wielce są pomocne zebrania, z udziałem obu stron, dla omówienia głównie kwestii teologicznych[219], gdzie by każdy występował jako równy wśród równych[220],[221] byle tylko ich uczestnicy, pozostający pod nadzorem biskupów, byli naprawdę rzeczoznawcami[222]. [223]Przez taki dialog ujawni się wyraźniej rzeczywisty stan Kościoła katolickiego. Na tej drodze da się lepiej poznać[224] poglądy braci odłączonych[225] i w odpowiedniejszy sposób wyłożyć[226] im naszą wiarę.

213. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O wzajemnym poznaniu braci]*. 214. 3 M: *trzeba podejmować* zamiast *niech będzie podejmowane*. 215. 3 M: dodane *należycie przygotowani* (*debito modo praeparati*). 216. 3 M: dodane *duchowego i*. 217. 3 M: wykreślono *oddzielonym*. 218. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Pius XII, Encyklika* Sempiternus Rex, *8 września 1951: AAS 43 (1951), s. 642: «Objaśnia w sposób pewny drogę, na której należy osiągnąć cel tego rodzaju, spokojniejsze badanie bez gniewu i stronniczości, przez które bardziej niż w ubiegłych wiekach obecnie się zwykle przedstawia i rozważa»*. 219. 3 M: *dla omówienia głównie kwestii teologicznych* zamiast *dotyczące kwestii teologicznych*. 220. 3 M: dodano fragment od *gdzie by każdy* do *równych* (w 3 SC użyto cudzysłowu dla *równy z równym/par cum pari* – który w 4 SC usunięto). 221. W 3 SC znajdował się tu przypis 6 o treści: *Św. Kongr. Św. Oficjum, Instrukcja* O ruchu ekumenicznym*: AAS 42 (1950), s. 145*. 222. W 2 SC i 3 SC znajdował się tutaj przypis o treści: *Św. Kongr. Św. Oficjum, Instrukcja* O ruchu ekumenicznym*: AAS 42 (1950), s. 145: «Do rozmów zaś między teologami katolickimi i niekatolickimi należy kierować tylko takich kapłanów, którzy wiedzą teologiczną oraz zdecydowanym opowiedzeniem się za ustanowionymi przez Kościół w tej dziedzinie zasadami i normami zadokumentują, że są do tego rzeczywiście odpowiedni. Powinno się to odbywać przy szczególnej czujności ordynariuszy» (tamże, s. 144)*. 223. 3 M: zdanie przeniesione w to miejsce, po modyfikacji, z dawnego n. 4 w 2 SC. 224. 3 M: *cognoscetur* zamiast *cognoscitur*. 225. 3 M: *odłączonych* zamiast *oddzielonych*. 226. 3 M: *exponetur* zamiast *exponitur*. 227. W 2 SC i 3 SC punkt ten był zaopatrzony w tytuł roboczy: *[O nauczaniu ekumenicznym]*.

■ *niech roztropnie zdecyduje miejscowy biskup*[163] = *prudenter decernat auctoritas episcopalis localis*: decyzja o zgodzie na współudział w świętych czynnościach została pozostawiona kompetencjom hierarchii Kościoła lokalnego[164]. ■ *chyba że co innego zarządzi Konferencja Episkopatu w oparciu o własne wytyczne*[165] = *nisi aliud a conferentia episcopali, ad normam propriorum statutorum*: zarządzenie Konferencji Episkopatu góruje nad decyzją „lokalnej władzy biskupiej" – ale tylko wtedy, gdy tak przewiduje statut tej pierwszej (zatwierdzony przez Stolicę Apostolską).

N. 9[166]

1-6. Konieczność i sposób poznania ducha braci odłączonych.

3. *Katolicy* = *Catholici*: dokument unika tu dotychczas stosowanych określeń, w świetle których do poznawania spraw braci odłączonych mogli być delegowani wyłącznie kapłani[167]. ■ *należycie przygotowani* = *debito modo praeparati*: dokument stawia wymaganie, lecz go nie precyzuje.

4. *głównie kwestii teologicznych* = *theologicas praesertim quaestiones*: na zebraniach katolików z chrześcijanami oddzielonymi kwestie teologiczne mają mieć pierwszeństwo, ale nie wyłączność. ■ *równy wśród równych* = *unusquisque par cum pari*: wyrażenie przejęte z → D 6.2 (por. → S 141). ■ *byle tylko* […] *pozostający pod nadzorem biskupów byli naprawdę rzeczoznawcami* = *dummodo* […] *sub praesulum vigilantia vere periti sint*: dokument powtarza wymagania z → D 6.1, biorąc pod uwagę obawy przed fałszywym irenizmem (por. → S 25).

5. *Przez taki dialog* = *Ex tali dialogo*: dokument posługuje się tu pojęciem niedawno sprecyzowanym w Magisterium Pawła VI, także w aspekcie ekumenicznym[168].

6. *da się lepiej poznać poglądy braci odłączonych i w odpowiedniejszy sposób wyłożyć im naszą wiarę* = *et seiunctorum fratrum mens melius cognoscetur eisque fides nostra aptius exponetur*: myśl obecna już w → D 6.2.

163. W oryginale dokładnie: *miejscowa władza biskupia*. 164. Bez użycia wyrazu *Ordynariusz*, z zaznaczeniem rangi biskupiej. 165. Oryginał łaciński mówi wyraźnie o statucie Konferencji Episkopatu (zatwierdzanym przez Stolicę Apostolską), a nie o *wytycznych*. 166. Do całego tego punktu odsyłają przypisy 287 i 289 w → KKK 821; przyp. 42 w → DO 24; przyp. 53 w → DO 44; przyp. 161 w → DO 172. 167. Por. → D 6.1. 168. Por. zwłaszcza → V 42.12. Obok tego por. uwagę relatora, że w dialogach ekumenicznych, *mówiąc prawdę w miłości – należy unikać zarówno fałszywego irenizmu, jak i zatwardziałości serca oraz pychy rozumu* (→ S 65).

10 [227]

1 Naukę świętej teologii [228]oraz innych dziedzin, zwłaszcza histo-
rycznych, należy podawać również i w aspekcie[229] ekumenicz-
nym, by coraz dokładniej odpowiadała faktycznemu stanowi
rzeczy.
2 Bardzo jest bowiem ważne, by przyszli duszpasterze i kapłani
opanowali teologię w ten sposób[230] ściśle opracowaną, a nie[231]
polemicznie[232], przede wszystkim gdy chodzi o sprawy dotyczące
stosunku braci odłączonych[233] do Kościoła katolickiego.
3 [234]Bo przecież od urobienia kapłanów zależy jak najbardziej
niezbędne wychowanie i urobienie duchowe wiernych oraz
zakonników.
4 Również katolicy, oddający się pracy misyjnej[235] na tych samych
terytoriach co inni chrześcijanie, dziś szczególnie muszą się zapo-
znać z zagadnieniami i osiągnięciami[236], które w ich pracy apo-
stolskiej wypływają[237] z ekumenizmu.

11 [238]

1 [239]Sposób formułowania wiary katolickiej[240] żadną miarą nie po-
2 winien stać się przeszkodą w dialogu z braćmi. Całą i nieskazi-
3 telną doktrynę[241] trzeba przedstawić jasno. Nic nie jest tak obce
ekumenizmowi jak fałszywy irenizm, który przynosi szkodę czy-
stości nauki katolickiej i przyciemnia jej właściwy i pewny sens[242].

228. W 2 SC dalsza część tego zdania brzmiała: *która ma miejsce w seminariach i szkołach teologicznych, otrzyma niemało korzyści z tego pełniejszego poznania, które lepiej odpowiada* […]. 229. 4 M: *w aspekcie ekumenicznym* (*sub aspectu oecumenico*) zamiast *w sensie ekumenicznym* (*sensu oecumenico*). 230. 3 M: *w ten sposób* (*hoc modo*) zamiast *tak* (*ita*). 231. 3 M: wykreślono *jedynie* (*mere*). 232. 3 M: *polemicznie* zamiast *polemiczną*. 233. 3 M: *odłączonych* zamiast *oddzielonych*. 234. W zdaniu tym na etapie 3 SC zmieniono szyk bez zmiany sensu. 235. 3 M: *katolicy oddający się pracy misyjnej* zamiast *mężowie misjonarze* (*missionales viri*). 236. 3 M: *zagadnieniami i osiągnięciami* zamiast *pożytkami*. 237. 3 M: *oriuntur* zamiast *proficiscuntur*. 238. Na etapie 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony orientacyjnym tematem *O sposobie wyrażania i wykładania nauki wiary*. 239. Zdanie przesunięte na początek tego punktu w 3 SC. 240. 3 M: *katolickiej* zamiast *naszej*. 241. 3 M: *Cała nauka w sposób przejrzysty* (*Integra doctrina lucide*) zamiast *Wiara nasza w sposób pełny i przejrzysty* (*Fides nostra integre et lucide*). 242. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Tamże, s. 14: «Należy bowiem być ostrożnym, by doktryny katolickiej – niezależnie od tego, czy chodzi o dogmat, czy o prawdy z nim związane – na skutek studiów porównawczych i w konsekwencji bezsensownej chęci*

N. 10 [169]
§ 1

1. [170] Nauczanie w aspekcie ekumenicznym. ■ *faktycznemu stanowi rzeczy*[171] = *rerum veritati*: chodzi tu nie o prawdę dogmatów, lecz o „historyczną prawdę faktów" (→ S 49).

§ 2

2. Ekumeniczny aspekt formacji kapłańskiej.

§ 3

3. Wpływ formacji kapłanów na wiernych świeckich i zakonników.

§ 4

4. Aspekty ekumeniczne w wykształceniu katolików oddanych pracy misyjnej. ■ *zagadnieniami i osiągnięciami = quaestiones et fructus*: przez użycie tego podwójnego wyrażenia dokument wymaga zaznajomienia się zarówno z pozytywami, jak i trudnościami czy zagrożeniami w relacjach z chrześcijanami oddzielonymi na terenach misyjnych (por. → S 50; → S 142).

N. 11 [172]
§ 1

1-3. Obowiązek wykładania nienaruszonej doktryny w jasny sposób.

1-2. [173]

1. *Sposób formułowania wiary katolickiej = Modus ac ratio fidem catholicam exprimendi*: powtórne nawiązanie do kluczowego ze względów pastoralnych odróżnienia zmiennego „sposobu" (formułowania lub wykładania) i niezmiennej treści doktrynalnej – por. → *UR* 6 [3].

2. *Całą i nieskazitelną*[174] *doktrynę* […] *jasno = Integra doctrina lucide*: sformułowanie, w którym ujęto kryteria odnoszące się zarówno do samej treści (*integra*), jak i do sposobu wykładu (*lucide*).

3. [175] *fałszywy irenizm = ille falsus irenismus*: powtórzenie ostrzeżenia formułowanego we wcześniejszym nauczaniu Kościoła (wyraźnie[176] przez Piusa XI[177], Piusa XII[178] i Pawła VI[179]), a także oma-

169. Do całego tego punktu odsyła przyp. 288 w → KKK 821; przyp. 42 w → DO 24; przyp. 176 w → DO 191. 170. Zdanie cytowane przez → DO 76. 171. Zgodnie z oryginałem raczej: *prawdzie rzeczywistości*. 172. Cały punkt cytowany przez → DO 176. Do całego punktu odsyła przyp. 289 w → KKK 821; przyp. 42 w → DO 24; przyp. 53 w → DO 44; przyp. 65 w → DO 61; przyp. 163 w → DO 176; przyp. 176 w → DO 191. 173. Zdania, do których prawdopodobnie odsyła przyp. 62 w → UUS 36. 174. Oryginał ma tu jeden wyraz: *integra = nienaruszona/cała*. 175. Zdanie, do którego prawdopodobnie odsyła przyp. 131 w → UUS 79. 176. O tę samą tendencję, bez wymieniania jej nazwy, chodzi u Leona XIII w → V 21. 177. Por. → V 24.2. 178. Por. → V 33.1; → V 33.2; → V 33.8. 179. Por. → V 42.9.

4 [243]Równocześnie trzeba dogłębniej i prościej[244] wyjaśniać wiarę katolicką[245] w taki sposób i w takim stylu, by i bracia odłączeni[246] [247]mogli ją należycie zrozumieć.

5 [248]Nadto w dialogu ekumenicznym teologowie katoliccy, którzy razem z braćmi odłączonymi poświęcają się studiom nad Bożymi tajemnicami, a trzymają się ściśle nauki Kościoła, powinni kierować się umiłowaniem prawdy oraz odznaczać się nastawieniem pełnym miłości i pokory. 6 [249]Przy zestawianiu doktryn niech pamiętają o istnieniu porządku czy *hierarchii* prawd w nauce katolickiej, ponieważ różne jest ich powiązanie z zasadniczymi 7 podstawami wiary chrześcijańskiej. [250]W ten sposób utoruje się drogę, która dzięki temu bratniemu współzawodnictwu pobudzi wszystkich do głębszego poznania i jaśniejszego ukazania niedościgłych bogactw Chrystusowych [25].

12 [252]

1 [253]W obliczu wszystkich narodów niech wszyscy chrześcijanie wyznają wiarę w Jednego i Troistego Boga, we Wcielonego Syna Bożego, naszego Pana i Zbawiciela, a wspólnym wysiłkiem we wzajemnym szacunku niech dają świadectwo naszej nadziei, któ- 2 ry nie zawodzi. Ponieważ[254] w dzisiejszych czasach na szeroką skalę organizuje się współpracę w dziedzinie społecznej, wszyscy

[25] Por. Ef 3, 8[251].

jakiegoś postępowego upodobnienia różnych wyznań wiary nie dopasowywano jej czy w jakiś sposób nie dostosowywano do nauk dysydentów i by w następstwie tego nie ucierpiała czystość katolickiej doktryny lub nie został zaciemniony jej autentyczny i pewny sens». 243. Zdanie skrócone na etapie 3 SC. 244. 3 M: *dogłębniej i prościej* (*et profundius et rectius*) zamiast *dogłębnie, prosto, przejrzyście* (*et profunde et recte et perspicue*). 245. 3 M: *katolicką* zamiast *naszą*. 246. 3 M: *odłączeni* zamiast *oddzieleni*. 247. 3 M: wykreślono *którzy bardzo często wyróżniają się nauczaniem teologii, kulturą, historią i psychologią dość różną od naszej*. 248. Zdanie dodane w 3 SC. 249. Zdanie dodane w 4 SC. 250. Zdanie dodane w 3 SC. 251. W 3 SC po odsyłaczu Ef 3, 8 znajdowało się tu następnie: *Paweł VI, Alokucja do Obserwatorów, 17 października 1963: „L'Osservatore Romano" z 19 października 1963: «Prawda Boska, którą trzeba nieustannie zgłębiać, aby ją lepiej posiąść i żyć nią pełniej*. Szukać, aby znaleźć, a znaleźć, aby nadal szukać; *to zdanie św. Augustyna* […] *dotyczy nas wszystkich: prawdziwy chrześcijanin nie zna stanu nieporuszoności»*. 252. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O współpracy z braćmi oddzielonymi / odłączonymi]*. 253. Zdanie dodane w 3 SC. 254. 3 M: dodane *Ponieważ*.

wianego w instrukcji dotyczącej udziału Kościoła w ruchu ekumenicznym[180] (por. → S 25).

§ 2

4. Sposób i styl zrozumiałe także dla braci odłączonych.

§ 3

5.[181] Dyspozycje wymagane u teologów katolickich biorących udział w dialogu ekumenicznym.

6[182]**-7.** „Hierarchia" prawd w nauce katolickiej i zgłębianie tajemnicy Chrystusowej.

6. *różne jest ich powiązanie z zasadniczymi podstawami wiary chrześcijańskiej = diversus sit earum nexus cum fundamento fidei christianae*: sformułowanie nawiązujące do tradycyjnego pojęcia „wzajemnej więzi między tajemnicami" wiary[183]; chociaż wszystkie prawdy objawione trzeba przyjmować z tą samą wiarą[184], one same mają różną wagę z racji ich różnego usytuowania w historii zbawienia i misterium Chrystusa[185].

7. Przyp. 25: → T 38.

N. 12[186]

1-5. Świadectwo wiary i nadziei oraz współpraca wszystkich chrześcijan w dziedzinie społecznej.

180. Por. → V 31.8-9. 181. Zdanie cytowane przez → UUS 36. 182. Zdanie częściowo cytowane przez → KKK 90 i powoływane z powodu wyrażenia na temat hierarchii prawd przez → DO 181. 183. Por. Sobór Watykański I, Konstytucja dogmatyczna o wierze katolickiej *Dei Filius*, rozdz. 4, DZSch 3016 (zob. → KKK 90). 184. Sformułowanie o *hierarchii* prawd wiary nie może być pojmowane w sensie różnego stopnia obowiązywalności w ich przyjęciu przez wiarę: *nie wolno rozróżniać między – jak to mówią* – fundamentalnymi *i* niefundamentalnymi *punktami wiary*, w ten sposób *jak gdyby pierwsze wszyscy byli zobowiązani przyjąć, drugie natomiast były pozostawione do wolnej decyzji wiernych. Nadprzyrodzona cnota wiary posiada przyczynę formalną, którą stanowi autorytet objawiającego Boga niedopuszczający takiego rodzaju odróżnienia. Dlatego każdy prawdziwy chrześcijanin jednakowo wierzy – by posłużyć się przykładami – w tajemnicę Boskiej Trójcy, w dogmat o Niepokalanym Poczęciu Matki Bożej czy Wcielenie i nie inaczej* w *nieomylne Magisterium Biskupa Rzymu w takim, oczywiście, sensie, jaki został zdogmatyzowany na Ekumenicznym Soborze Watykańskim* (→ V 24.9). 185. Por. → S 143. Sformułowanie to wprowadza perspektywę „całości" i „części": każda część depozytu wiary istnieje dla jego całości, wymaga uwzględnienia całego depozytu, zgodnie z własnym usytuowaniem w jego „organizmie". Pełna komunia z Kościołem katolickim wymaga przyjęcia tą samą wiarą wszystkich elementów należących do depozytu wiary; natomiast „hierarchia prawd" pozwala określić, z jakim stopniem niepełnej łączności mamy do czynienia w przypadku danej wspólnoty odłączonej. 186. Do całego tego punktu odsyła przyp. 290 w → KKK 821 oraz przyp. 127 w → UUS 75; przyp. 42 w → DO 24; przyp. 54 w → DO 44; przyp. 187 w → DO 211; przyp. 189 w → DO 213.

ludzie powołani są do wspólnego wysiłku, szczególnie zaś[255] ci,
3 którzy wierzą w Boga, przede wszystkim zaś wszyscy chrześcijanie jako naznaczeni imieniem Chrystusa. Współpraca wszystkich chrześcijan w żywy sposób wyraża to zespolenie, które ich wzajem łączy, i w pełniejszym świetle stawia oblicze Chrystusa
4 Sługi[256]. Współpraca ta, zapoczątkowana już wśród pokaźnej liczby narodów, musi się coraz bardziej udoskonalać w tych zwłaszcza krajach, [257]które znajdują się na drodze rozwoju społecznego i[258] technicznego, a przez docenianie godności osoby ludzkiej[259], popieranie dobra pokoju[260], stosowanie Ewangelii do życia społecznego[261], rozwój wiedzy i sztuki w duchu chrześcijańskim[262] czy też stosowanie wszelkich środków zaradczych przeciw niedostatkom naszego wieku, takim jak głód i klęski, analfabetyzm
5 i nędza, brak mieszkań i nierówny podział dóbr. Dzięki tej[263] współpracy wszyscy wierzący w Chrystusa łatwo mogą się nauczyć, jak można się nawzajem lepiej poznać i[264] wyżej cenić oraz utorować drogę do jedności chrześcijan[265].[266]

255. 3 M: dodane *zaś* (*vero*). 256. 3 M: *oblicze Chrystusa Sługi* (*Christi Servi multum*) zamiast *wspólną cechę chrześcijaństwa* (*communemque Christianismi notam*). 257. W 2 SC ten fragment zdania brzmiał: *których rozwój techniczny jest w toku*. 258. 3 M: dodano *społecznego i* (*socialis vel*). 259. 3 M: *docenianie godności osoby ludzkiej* (*dignitate personae humanae recte aestimananda*) zamiast *poprawne przyjmowanie podstaw ludzkiego społeczeństwa* (*rectis ponendis humani consortii fundamentis*). 260. 3 M: dodano *popieranie dobra pokoju* (*bono pacis promovendo*). 261. 3 M: *stosowanie Ewangelii do życia społecznego* (*sociali Evangelii applicatione*) zamiast *popieranie społecznej nauki Kościoła* (*doctrina sociali Ecclesiae promovenda*). 262. 3 M: dodany fragment od *rozwój wiedzy* do *chrześcijańskim*. 263. 3 M: *Hac cooperatione* zamiast *Ope eiusmodi cooperationis*. 264. 3 M: *et* zamiast *atque*. 265. 3 M: *chrześcijan* zamiast *chrześcijańskiej*. 266. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Św. Kongr. Św. Oficjum, Instrukcja* O ruchu ekumenicznym*: AAS 42 (1950), s. 145: «Dozwolone są zebrania katolików i niekatolików, które nie podejmują sprawy wiary i obyczajów, lecz zastanawiają się, jak wspólnymi siłami bronić podstawowych zasad prawa naturalnego czy religii chrześcijańskiej przeciw zjednoczonym dzisiaj nieprzyjaciołom Boga, lub też podejmują problem naprawy porządku społecznego i inne tego rodzaju kwestie».*

3.[187]

4.[188] *docenianie*[189] *godności osoby ludzkiej, popieranie dobra pokoju, stosowanie Ewangelii do życia społecznego, rozwój wiedzy i sztuki w duchu chrześcijańskim czy też stosowanie wszelkich środków zaradczych przeciw niedostatkom naszego wieku = sive in dignitate personae humanae recte aestimanda, sive in bono pacis promovendo, sive in sociali Evangelii applicatione prosequenda, sive in scientiis et artibus spiritu christiano provehendis, sive etiam in cuiusvis generis remediis adhibendis contra nostrae aetatis aerumnas*: dokument wylicza prace z dziedziny społecznej, w których zakłada się możliwą wspólnotę działań wszystkich chrześcijan[190] – w sposób, który uwypukla tę wspólnotę[191]. ■ *takim jak = cuiusmodi sunt*: podobnie jak wcześniejsza lista prac, w jeszcze większym stopniu wyliczone „niedostatki naszego wieku" należy traktować jako wybrane przykłady[192].

5.[193]

187. Zdanie cytowane przez → UUS 40. 188. Zdanie cytowane przez → DO 211. 189. Oryginał ma tu: *recte aestimanda* – a więc raczej: *w poprawnym docenieniu*. 190. Por. → D 6.3, gdzie mówi się o możliwości współpracy skoncentrowanej wokół tego *jak wspólnymi siłami bronić podstawowych zasad prawa naturalnego czy religii chrześcijańskiej przeciw zjednoczonym dzisiaj nieprzyjaciołom Boga* oraz wokół *problemu naprawy porządku społecznego i innych tego rodzaju kwestii*. 191. Jednak *UR* 23 [6] sygnalizuje, *że wielu spośród chrześcijan nie zawsze w ten sam sposób pojmuje Ewangelię w dziedzinie moralnej co katolicy i nie przyjmuje tych samych rozwiązań w trudniejszych zagadnieniach dzisiejszego społeczeństwa*. Z wcześniejszej instrukcji: *Jest sprawą oczywistą, że na takich zebraniach nie godzi się katolikom aprobować czegokolwiek czy dopuszczać, co nie byłoby zgodne z objawieniem Bożym i społeczną doktryną Kościoła* (→ D 6.3). 192. Zagrożenia społeczne, takie jak przeszkody dla szkół wyznaniowych (→ S 144), prześladowania religijne i wojujący ateizm (→ S 145), prozelityzm i indyferentyzm (→ S 146), nie zostały w tym miejscu wspomniane, ponieważ SUC w każdym z tych przypadków uznał, że będzie to odpowiednie w innym dokumencie: *O szkołach katolickich*, *O wolności religijnej* i w Dyrektorium ekumenicznym. 193. Zdanie cytowane przez → UUS 40 i częściowo przez → UUS 75.

Rozdział III
KOŚCIOŁY I WSPÓLNOTY KOŚCIELNE ODŁĄCZONE OD RZYMSKIEJ STOLICY APOSTOLSKIEJ

13[267]

Oczy swoje zwracamy na dwie zasadnicze kategorie rozłamów godzących w całość nieszytej szaty Chrystusowej.

Pierwsze rozłamy miały miejsce na Wschodzie: czy to na tle zaprzeczenia orzeczeniom dogmatycznym Soborów Efeskiego i Chalcedońskiego, czy też w późniejszym okresie na skutek rozerwania wspólnoty (*communio*) między wschodnimi patriarchatami a Stolicą Rzymską.

Inne rozłamy miały miejsce ponad czterysta lat później na Zachodzie[268] w następstwie zdarzeń określanych powszechnie nazwą reformacji. Wskutek tego liczne Wspólnoty narodowe czy wyznaniowe odłączyły się[269] od Stolicy Rzymskiej. Wśród tych, w których nieprzerwanie trwają w pewnej mierze tradycje i formy ustrojowe katolickie, szczególne miejsce zajmuje[270] Wspólnota anglikańska.

267. Punkt dodany w 3 SC jako wstęp rozdziału III. 268. 4 MP: *na Zachodzie* (*in Occidente*) zamiast *w samym Kościele Zachodnim* (*in ipsa Occidentali Ecclesia*). 269. 4 M: *seiunctae sunt* zamiast *se seiunxerunt*. 270. 4 M: *szczególne miejsce zajmuje* (*locum specialem tenet*) zamiast *stoi na czele* (*praeeminet*).

Rozdział III[194]

Tytuł: *Kościoły i Wspólnoty kościelne odłączone od Rzymskiej Stolicy Apostolskiej = De Ecclesiis et de Communitatibus ecclesialibus a Sede Apostolica Romana seiunctis*: w tytule ujęto łącznie wszystkie przypadki odłączenia od następcy Piotra zasiadającego na Stolicy Apostolskiej[195] – w tym miejscu oczywiście bez precyzowania, jak głęboko sięga to „odłączenie”[196].

Intencją w redagowaniu zwłaszcza tej części dokumentu było „szukać wspólnej podstawy, na której może się zacząć dialog” – co jest „powodem, dlaczego schemat tak dyskretnie wspomina zagadnienia, które nas oddzielają od braci w Chrystusie” (→ S 13)[197]. Dlatego zawartych tu charakterystyk oddzielonych Kościołów i Wspólnot nie można traktować jako choćby streszczeń całościowych diagnoz teologicznych.

N. 13[198]
§ 1

1. Dwie kategorie rozłamów. ■ *godzących w całość nieszytej szaty Chrystusowej = inconsutilem tunicam Christi afficientium oculos*: dokument akcentuje niegodziwość podziałów, która nie sprowadza się do ludzkich sporów instytucjonalnych (por. → S 148).

§ 2

2. Rozłamy na Wschodzie. ■ *na tle zaprzeczenia orzeczeniom dogmatycznym Soborów Efeskiego* [...] = *contestatione dogmaticarum formularum Conciliorum Ephesini*: chodzi o Kościoły tzw. „nestoriańskie”[199]. ■ [...] *i Chalcedońskiego* = [...] *et Chalcedonensis*: chodzi o Kościoły tzw. „monofizyckie”[200]. ■ *na skutek rozerwania wspólnoty między wschodnimi patriarchatami a Stolicą Rzymską = per solutionem ecclesiasticae communionis inter Patriarchatus orientales et Sedem Romanam*: chodzi o Kościoły tzw. „prawosławne”[201].

§ 3

3-5. Rozłamy na Zachodzie.

3. *w następstwie zdarzeń określanych powszechnie nazwą reformacji = ex eventibus qui sub nomine Reformationis communiter veniunt*: chodzi tu o łączne określenie

194. Do całego tego rozdziału odsyła przyp. 95 w → DO 79. 195. W świetle całego tradycyjnego nauczania Kościoła odłączenie od następcy Piotra, zasiadającego na Stolicy Apostolskiej, jest tożsame z odłączeniem się od jedynego Kościoła Chrystusowego: → V 10.2; → V 11.1. Zachowany w Kościele prymat Piotrowy jest nie przeszkodą, lecz fundamentem w odnajdywaniu jedności wszystkich chrześcijan (→ V 42.13). 196. W każdym przypadku do ustalenia pozostaje, czy ma ono charakter przede wszystkim jurydyczny, czy także sakramentalny i dogmatyczny. 197. Por. → S 26; → S 61. Por. także → V 40.2. 198. Do całego tego punktu odsyła przyp. 24 w → DO 18. 199. Inaczej *Kościoły dwóch Soborów*, czyli Kościoły syro-wschodnie. 200. Inaczej *Kościoły trzech Soborów*: zachodnie Kościoły antiocheńskie obrządku syro-zachodniego, Kościoły obrządku ormiańskiego, Kościoły koptyjskie i etiopskie obrządku aleksandryjskiego. 201. Inaczej *Kościoły siedmiu Soborów*: Kościoły grecko-

6 Te różne rozłamy bardzo się między sobą różnią nie tyle ze względu na powstanie, miejsce i czas, ile przede wszystkim w istotnych i doniosłych zagadnieniach dotyczących wiary i struktury Kościoła.

7 Wobec tego ten święty Sobór, nie lekceważąc odmiennego położenia różnych Wspólnot chrześcijańskich i nie przeoczając ocalałych wbrew rozdziałowi powiązań między nimi, postanowił przedłożyć następujące uwagi mające na celu rozważne prowadzenie działalności ekumenicznej.

wielkiej ilości Wspólnot należących przede wszystkim do tradycji luterańskiej i tradycji kalwińskich bądź wywodzących się z tradycji anabaptystycznej.

5. *Wśród tych, w których nieprzerwanie trwają… = Inter eas, in quibus … subsistere pergunt: w tej ogólnej formule ujęto łącznie anglikanów i nieprotestanckie Wspólnoty odłączone na Zachodzie*[202]*; tylko wśród tych ostatnich są wyróżniające się ważnym episkopatem.* ■ *w pewnej mierze = ex parte:* podkreślenie niekompletności, odróżniającej wymienione Wspólnoty zachodnie zarówno od pełni Kościoła katolickiego, jak i od stanu odłączonych Kościołów wschodnich (por. → S 151). ■ tradycje i formy ustrojowe katolickie = *traditiones et structurae catholicae*: mówiąc o „strukturach” katolickich, dokument ma na względzie nie naukę wiary, lecz tę warstwę porządku kościelnego, która należy do wiary (jako jeden z jej przedmiotów) (por. → S 153 i → S 152[203]. ■ szczególne miejsce zajmuje = locum specialem tenet: Sobór wyróżnia w tekście anglikanów[204], chociaż nie ma zamiaru nadawać temu sensu wartościującego (→ S 151). ■ Wspólnota anglikańska = Communio anglicana: dokument posługuje się „powszechnie przyjętą” nazwą (→ S 150).

§ 4

6. Zasadnicze różnice między rozłamami na Wschodzie i Zachodzie. ■ *wiary i struktury Kościoła = ad fidem et structuram ecclesiasticam*: mówiąc tu o „strukturze” (różnej od wiary), Sobór chce wyrazić coś, co – obejmując to, co sakramentalne – nie ogranicza się do „zewnętrznego aspektu społecznego” lub „dyscypliny”; tak ujęta „struktura” to „szczególny element konstytutywny Kościoła”, jednak inaczej niż „konstytucja Kościoła”[205] różni się on od nauki wiary (por. → S 152; → S 153).

§ 5

7. Uwarunkowanie dalszych uwag o prowadzeniu działalności ekumenicznej. ■ *Wspólnot chrześcijańskich = Coetuum christianorum*: oryginał dokumentu używa tym razem wyrazu „ugrupowania” (*coetus*) zamiast przyjętego z reguły „wspólnoty” (*communitates* – a nie *communiones*). ■ *postanowił przedłożyć następujące uwagi mające na celu rozważne prowadzenie działalności ekumenicznej = ad prudentem actionem oecumenicam exercendam sequentes considerationes proponere decernit*: treścią obu części rozdziału trzeciego są uwagi o charakterze głównie sugestii praktycznych, w których nie należy doszukiwać się określeń definitywnych (→ S 15).

---

arabskie, Kościoły greckie, Kościół rosyjski i jego *córki*, Kościoły serbskie, Kościoły: rumuński, albański, bułgarski. 202. Starokatolicy, mariawici itp. 203. Nieważność święceń kapłańskich we Wspólnocie anglikańskiej została stwierdzona przez Leona XIII w bulli *Apostolicae curae* z 1896 roku. Por. → S 151. 204. Niewątpliwie z racji zarówno relatywnie dużej bliskości, jak i z powodu ówczesnych nadziei na postępy w dialogu akurat z tym partnerem. 205. Która *implikuje wiarę i nie powinna być od niej odróżniana* (→ S 152).

I UWAGI DOTYCZĄCE SZCZEGÓLNIE KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

14[271]

1 Kościoły Wschodu i Zachodu przez szereg wieków kroczyły swą własną drogą, złączone[272] jednak wspólnotą[273] wiary i życia sakramentalnego, a jeśli wyłaniały się nieporozumienia[274] między nimi co do wiary czy karności kościelnej (*disciplina*), miarkowała

2 je Stolica Rzymska za obopólną zgodą[275].[276] Święty Sobór z radością obok innych doniosłych spraw przypomina fakt, że na Wschodzie istnieje w żywotnym stanie[277] wiele[278] partykularnych, czyli lokalnych Kościołów, wśród których czołowe miejsce zajmują Kościoły patriarchalne, a pewna ilość[279] szczyci się pochodze-

3 niem[280] od samych Apostołów. Toteż[281] u wschodnich chrześcijan wybijała się na czoło i wciąż wybija usilna troska o zachowanie tych ścisłych związków bratnich we wspólnocie wiary i miłości, które powinny ujawniać swą żywotność w stosunkach między Kościołami lokalnymi jak między siostrami[282].[283]

271. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O duchu i historii właściwej* [chrześcijanom] *wschodnim]*. 272. 3 M: dodany wyraz *złączone*. 273. 3 M: *wspólnotą* (*communione*) zamiast *we wspólnocie* (*in* […] *communione*). 274. 3 M: *nieporozumienia* (*dissensiones*) zamiast *jakaś różnica zdań* (*dissidium aliquod*). 275. 3 M: *iuxta communem consensum* zamiast *ex communi consensu*. 276. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Por. G. L. Hertling SJ*, Communio, Chiesa e Papato nell'antichità cristiana, *Rzym 1961. Por. także G. Bardy,* La théologie de l'Église de Saint Clément de Rome à Saint Irénée, *Paryż 1945*. 277. 3 M: dodane *istnieje w żywotnym stanie* (*florere*). 278. 4 M: *wiele* (*plures*) zamiast *niemało* (*non paucas*) 279. 4 M: dodany tekst od *wśród których* do ilość. 280. 4 MP: *szczyci się pochodzeniem* (*ortum habere gloriantur*) zamiast *wywodzi się* (*originem duxisse*). 281. 3 M: *Proinde* zamiast *Quapropter*. 282. Na etapie 3 SC zdanie było przedmiotem retuszów w warstwie szyku, bez zmiany słów i sensu. 283. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Leon XIII, List apostolski* Orientalium dignitas, *30 listopada 1894: ASS 27 (1894-1895), s. 258: «Stąd zaś, jako że z pewnością wiadomo o apostolskim początku głównych Kościołów Wschodu, ukazuje się równocześnie i błyszczy już od samych początków ich zasadnicze połączenie z Kościołem Rzymskim»*.

I

W części poświęconej odłączonym Kościołom Wschodnim zamierzano podać wyłącznie to, co zgadza się z nauką wielokrotnie wyrażaną przez Papieży: Leona XIII i Piusa XII (→ S 16).

Wśród dokumentów soborowych problematyka Kościołów Wschodu jest obecna zarówno w *UR*, jak i w Dekrecie o Kościołach Wschodnich katolickich *Orientalium Ecclesiarum*, jednak w różnych aspektach (por. → S 20).

N. 14[206]

§ 1

1-3.[207] Własna droga Kościołów Wschodu.

1.[208] *Kościoły Wschodnie*[209] = *Ecclesiae Orientis*: przy redagowaniu schematu SUC przyjął następującą regułę terminologiczną, zignorowaną w przekładzie polskim: „Kościołami Wschodu" (*Ecclesiae Orientis*) nazywa się łącznie wschodnie Kościoły katolickie i odłączone, natomiast „Kościołami Wschodnimi" (*Ecclesiae orientales*) – wyłącznie wschodnie Kościoły odłączone[210]. ■ *miarkowała je Stolica Rzymska za obopólną zgodą = Sede Romana moderante communi consensu*: zdanie przypomina o panującym wówczas konsensie[211] – bez sugestii, że prawa Stolicy Apostolskiej są uwarunkowane stopniem konsensu (→ S 155; → S 156)[212].

2.[213] *partykularnych, czyli lokalnych = particulares seu locales*: chodzi – jak w Konstytucji *Lumen gentium* – o diecezje[214]. ■ *czołowe miejsce zajmują Kościoły patriarchalne = primum locum tenent Ecclesiae Patriarchales*: wyróżnienie Kościołów patriarchalnych zostało dokonane ze względu na ich znaczenie w eklezjologii wschodniej; fragment ten należy rozumieć w znaczeniu podanym w odpowiednim miejscu w n. 23 Konstytucji dogmatycznej o Kościele (razem z przyp. 37) (→ S 154)[215].

206. Do całego tego punktu odsyła przyp. 28 w → DO 18; przyp. 93 w → DO 77; przyp. 125 w → DO 122. 207. Zdania cytowane przez → DO 161. 208. Zdanie cytowane częściowo przez → UUS 95. 209. W oryginale *Ecclesiae Orientis*, więc raczej: *Kościoły Wschodu*, obejmując łącznie katolickie i odłączone. 210. Por. → S 52. 211. Por. przytaczane w Tradycji świadectwa prymatu Stolicy Piotrowej: → V 10.2. 212. Por. → *UR* 2 [10-11]. 213. Zdanie cytowane przez → UUS 55. 214. A nie o obrządki. 215. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 23: *Opatrzność Boża sprawiła też, że rozmaite Kościoły, założone w różnych miejscach przez Apostołów i ich następców, zrosły się z biegiem czasu w pewną liczbę Wspólnot organicznie zespolonych, które nie naruszając jedności wiary i jedynego, Boskiego ustroju Kościoła powszechnego, cieszą się własną karnością, własnymi zwyczajami liturgicznymi, własnym dziedzictwem teologicznym i duchowym. Niektóre spośród nich, a mianowicie starożytne Kościoły patriarchalne, będące niejako macierzami wiary, zrodziły z siebie inne, jakby córki, i aż do naszych czasów pozostały związane z nimi ściślejszymi więzami miłości w życiu sakramentalnym i we wzajemnym poszanowaniu praw i urzędów [Przyp. 37:*

4 Podobnie nie można pominąć faktu, że Kościoły Wschodnie[284] od samego powstania posiadają [285]skarb, z którego wiele zapożyczył Kościół Zachodni[286] w zakresie liturgii, duchowej tradycji
5 i porządku prawnego. Nie należy też nie doceniać tej prawdy, że podstawowe dogmaty chrześcijańskiej wiary o Trójcy Świętej i o Słowie Bożym, które przyjęło ciało z Maryi[287] Dziewicy, określono na Soborach Powszechnych, które odbyły się na Wschodzie.
6 Kościoły te wiele przecierpiały i wciąż cierpią dla zachowania tej wiary[288].[289]
7 [290]Przekazaną tedy przez Apostołów spuściznę przyjmowano w różnej postaci i w różny sposób, a potem od zarania Kościoła tu czy tam różnie ją wyjaśniano zależnie od różnicy
8 mentalności i warunków życia. To wszystko, nie mówiąc już o przyczynach zewnętrznych, dało powód do rozłamów, spowodowanych też[291] brakiem wzajemnego zrozumienia i miłości.

284. 3 M: *Wschodu* (*Orientis*) zamiast *Wschodnie* (*Orientales*). 285. 4 M: wykreślono *własny* (*proprium*). 286. 3 M: *Zachodu* (*Occidentis*) zamiast *Zachodni* (*Occidentalis*); polski przekład tę zmianę ignoruje. 287. 4 MP: *Maryi* zamiast *Bogarodzicy* (*Deipara*). 288. 3 M: zdanie dodane. 289. W 2 SC i 3 SC na końcu tego akapitu znajdował się przypis o treści: *Leon XIII, List apostolski* Orientalium dignitas*: ASS 27 (1894-1895), s. 257: «U nich bowiem, gdy tylko pojawiły się ze zrządzenia najłaskawszego Boga zaczątki ludzkiego odkupienia, szybko dołączyły przejawy wzrostu, aby rozkwitło chwalebne apostolstwo i męczeństwo, nauka i świętość i aby przyniosły wesele pierwszych najdorodniejszych owoców. A z nich rozniosła się cudownie na inne ludy szeroko moc dobrodziejstw»*. 290. 3 M: akapit dodany. 291. Wyraz *etiam* – obecne w 3 SC – podtrzymany przez 4 MP.

3.[216] *między Kościołami lokalnymi jak między siostrami = inter Ecclesias locales, ut inter sorores*[217]: pojęcie „Kościołów siostrzanych" jest tu przywoływane jedynie jako charakterystyczny dla Wschodu sposób opisu relacji między Kościołami lokalnymi[218].

§ 2

4-6. Skarb i zasługi Kościołów Wschodu.

4.[219] *Kościoły Wschodnie*[220] *od samego powstania posiadają skarb = Ecclesias Orientis ab origine habere thesaurus*: Sobór unika sformułowania, zgodnie z którym byłby to „własny" skarb tych Kościołów (por. → S 157).

§ 3

7-8. Okoliczności dające okazję do rozłamów.

7.[221]

8. *dało powód*[222] *do rozłamów = separationibus ansam praebuerunt*: w tym akapicie mowa o okolicznościach tworzących klimat, w którym powstały najpierw nieporozumienia, następnie rozłamy czy podziały[223]; nie wyklucza się, że wśród przyczyn rozłamów był „upór w błędzie" (→ S 158).

O prawach stolic patriarchalnych por. Sobór Nicejski, kan. 6 o Aleksandrii i Antiochii oraz kan. 7 o Jerozolimie: Conc. Oec. Decr., *s. 8. Sobór Laterański IV z r. 1215, Konstyt. V:* De dignitate Patriarcharum*: tamże 1. 212. Sobór Fer.-Florencki: tamże, s. 504].* 216. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 55. 217. Fragment, do którego odsyła się wewnątrz → UUS 57. 218. Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Nota o określeniu* Kościoły siostrzane, 30 czerwca 2000 roku („Osservatore Romano" 28.10.2000): *10. Istotnie, we właściwym znaczeniu* Kościołami siostrzanymi *są wyłącznie Kościoły partykularne (czy zgrupowania Kościołów partykularnych, na przykład patriarchatów lub prowincji metropolitalnych) pomiędzy sobą. Kiedy stosuje się wyrażenie* Kościoły siostrzane *w tym właściwym znaczeniu, winno być zawsze jasne, że jeden, święty, katolicki i apostolski Kościół powszechny nie jest siostrą, lecz* matką *wszystkich Kościołów partykularnych. 11. O* Kościołach siostrzanych *w sensie właściwym można także mówić w odniesieniu do Kościołów partykularnych katolickich i niekatolickich; w ten sposób Kościół partykularny Rzymu może być także nazwany* siostrą *wszystkich innych Kościołów partykularnych. Jak jednak przypomniano wyżej, nie można w sposób właściwy twierdzić, że Kościół katolicki jest* siostrą *jakiegoś Kościoła partykularnego czy grupy Kościołów. Nie jest to po prostu kwestia terminologiczna, lecz przede wszystkim zagadnienie poszanowania podstawowej prawdy wiary katolickiej: prawdy o jedyności Kościoła Jezusa Chrystusa* […]. *12. Wreszcie, należy pamiętać, iż wyrażenie* Kościoły siostrzane *we właściwym znaczeniu, zgodnie ze wspólną tradycją Wschodu i Zachodu, może być stosowane jedynie do tych Wspólnot kościelnych, które zachowały ważny episkopat i ważną Eucharystię.* 219. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 57. 220. W oryginale wybrano świadomie *Kościoły Wschodu* (*Orientis*) zamiast – jak w polskim tłumaczeniu – *Kościoły Wschodnie* (*Orientales*). 221. Fragment *Przekazaną tedy przez Apostołów spuściznę = Tradita autem ab Apostolis haereditas* cytowany przez → UUS 78. 222. W oryginale *ansam*, więc raczej *sposobność/okazję*. 223. A nie o w sensie ścisłym *powodach* (jak w przekładzie polskim) rozumianych jako główne i bezpośrednie przyczyny. Por. *UR* 3 [2] i → S 108.

9 Wobec tego[292] święty Sobór zachęca wszystkich[293], zwłaszcza tych, którzy pieczołowicie zabiegają o przywrócenie[294] pełnego[295] [upragnionego][296] zjednoczenia Kościołów Wschodnich z Kościołem katolickim, by należycie wzięli pod uwagę te specjalne warunki[297] powstania i rozwoju Kościołów Wschodnich oraz charakter stosunków istniejących między nimi a Stolicą Rzymską przed podziałem[298], a również by urobili sobie słuszny osąd tego
10 wszystkiego. [299]Dokładne zastosowanie się do tego przyczyni się niezmiernie do zamierzonego dialogu.

15[300]

1 Powszechnie również wiadomo, z jakim przywiązaniem chrześcijanie wschodni sprawują liturgiczne obrzędy, [301]przede wszystkim obrzęd eucharystyczny, źródło życia Kościoła i zadatek przyszłej
2 chwały[302]: [303]przez niego wierni złączeni z biskupem, mający dostęp do Boga Ojca przez Syna, Słowo Wcielone, umęczone i uwielbione, oraz w szczodrobliwości Ducha Świętego dostępują zjednoczenia z Przenajświętszą Trójcą, stawszy się *uczestnikami*
3 *Bożej natury* (2 P 1, 4). [304]Dlatego przez sprawowanie Eucharystii Pańskiej w tych poszczególnych Kościołach buduje się i rozrasta

292. 3 M: *Quamobrem* zamiast *Quapropter*. 293. 3 M: *zachęca wszystkich* zamiast tekstu: *stwierdza, iż jest stosowne napominanie pasterzy i wiernych, aby jak najpilniej i najżyczliwiej mieli na względzie wszystko* [co dotyczy] *powstającego i rosnącego Kościoła Wschodniego* itd. 294. 3 M: *in instaurationem* zamiast *ad instaturationem*. 295. 3 M: wykreślono *kanonicznego i duchowego*. 296. 4 MP: wprowadzono *upragnionego* (*optatae*) [przekład polski tego nie uwzględnia]. 297. 3 M: *te specjalne warunki* (*hac peculiari condicione*) zamiast *je* (w odniesieniu do wcześniejszego: *wszystko* [co dotyczy] *powstającego i rosnącego Kościoła Wschodniego* – zob. przyp. 293). 298. 3 M: wprowadzono tekst od *oraz charakter* do *podziałem*, który wcześniej znajdował się w n. 18 2 SC, choć tam w brzmieniu: *Należy także dążyć do natury relacji, które między Kościołami Wschodnimi i Stolicą Rzymską istniały przed podziałem, z których szczególnie widoczne było zadanie Stolicy Rzymskiej, do której należy przewodzenie w miłości (*praesidere in caritate*)*. 299. 3 M: zdanie dodane. 300. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O liturgicznej i duchowej tradycji* [chrześcijan] *wschodnich]*. 301. 3 M: wykreślone *przez które okazują i umacniają wspólnotę wiary i miłości*. 302. 3 M: dodany tekst od *przede wszystkim* do *chwały*. 303. 3 M: zdanie aż do końca gruntownie zmodyfikowane – w 2 SC brzmiało: *Boga Ojca, miłośnika ludzi, otaczają synowskim oddaniem, Pana Jezusa wychwalają jako Boga i Zbawiciela, który nas uczynił* uczestnikami Bożej natury *(2 P 1, 4), Ducha Świętego ożywiciela wzywają*. 304. 3 M: zdanie dodane.

§ 4

9-10. Wezwanie do wzięcia pod uwagę specyfiki związanej z Kościołami Wschodu[224].

9.[225] *oraz charakter stosunków istniejących między nimi a Stolicą Rzymską przed podziałem = de indole relationum, quae inter eas et Sedem Romanam ante separationem vigebant*: zob. → *UR* 14 [1].

N. 15[226]
§ 1

1-3. Tradycja liturgiczna chrześcijan wschodnich.

2. *dostępują zjednoczenia z Przenajświętszą Trójcą = communionem cum Sanctissima Trinitate consequuntur*: dokument – tak jak w innych miejscach – zakłada dobrą wiarę wiernych odłączonych, na podstawie której „owoce Komunii eucharystycznej nie umniejszają się przez samo to, że dusza błądzi" (→ S 159).

3.[227] *przez sprawowanie Eucharystii Pańskiej w tych poszczególnych Kościołach buduje się i rozrasta Kościół Boży = per celebrationem Eucharistiae Domini in his singulis Ecclesiis, Ecclesia Dei aedificatur et crescit*: niezależnie od odłączenia niektórych Kościołów prawdziwa Eucharystia celebrowana w nich przez ważnie konsekrowanego biskupa buduje jedyny Kościół Boży[228], Ciało Mistyczne Chrystusa; budowanie Kościoła przez Eucharystię jest odmienne, gdy jest ona celebrowana w Kościele katolickim lub w jednym z Kościołów odłączonych – ale nie z powodu samej celebracji, lecz z powodu innych okoliczności, natury „bardziej kanonicznej niż sakramentalnej" (→ S 161).
■ **Przyp. 26:** → T 39.

224. Por. np. → V 14.2; → V 28. 225. Zdanie cytowane przez → UUS 50. 226. Do całego tego punktu odsyła przyp. 42 w → KKK 1126; przyp. 33 w → DO 20; przyp. 93 w → DO 77; przyp. 117 w → DO 104. 227. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 12; → UUS 50 i → DO 122. 228. Por. → S 69. W kontrowersji dotyczącej tego fragmentu SUC wyjaśniał (→ S 160), że jego poprawne zrozumienie wynika z wzięcia pod uwagę *charakteru sakramentalnego samej tajemnicy Eucharystii* wyłożonego w n. 26 Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*: *Biskup* […] *jest szafarzem łaski najwyższego kapłaństwa, szczególnie co do Eucharystii, którą sam ofiarowuje albo o której ofiarowanie się troszczy, a którą ustawicznie żywi się i wzrasta Kościół. Ten Kościół Chrystusowy jest prawdziwie obecny we wszystkich prawowitych miejscowych zrzeszeniach wiernych, które trwają przy swoich pasterzach, same również nazywane są Kościołami w Nowym Testamencie* […]. *W nich głoszenie Ewangelii Chrystusowej zgromadza wiernych i w nich sprawowana jest tajemnica Wieczerzy Pańskiej,* aby przez ciało i krew Pana zespalali się z sobą ściśle wszyscy bracia Wspólnoty. *W każdej Wspólnocie ołtarza, przy świętej służbie biskupa, ofiaruje się symbol owej miłości i* jedności Ciała Mistycznego, bez której nie może być zbawienia. *W tych Wspólnotach, choć nieraz są one szczupłe i ubogie albo żyją w rozproszeniu, obecny jest Chrystus, którego mocą zgromadza się jeden, święty, katolicki i apostolski Kościół.*

Kościół Boży [26], a przez koncelebrację przejawia się ich wspólnota (*communio*).

4 W tym liturgicznym kulcie chrześcijanie wschodni wysławiają przepięknymi hymnami Maryję zawsze Dziewicę, którą Sobór Powszechny w Efezie uroczyście ogłosił Najświętszą Boga Rodzicielką, by rzeczywiście i właściwie uznano, że według Pisma Świętego Chrystus jest Synem Bożym i Synem Człowieczym, [305]czczą nadto wielu świętych, w tym Ojców Kościoła powszechnego.

5 [306]Skoro więc Kościoły te mimo odłączenia posiadają prawdziwe sakramenty, szczególnie zaś, na mocy sukcesji apostolskiej, kapłaństwo i Eucharystię, dzięki którym są dotąd z nami złączone najściślejszym węzłem, pewien współudział w czynnościach świętych (*communicatio in sacris*), w odpowiednich okolicznościach i za zgodą kościelnej władzy[307], jest nie tylko możliwy, ale i wskazany.

6 Na Wschodzie znajdują się także[308] bogate[309] tradycje życia wewnętrznego, które w szczególny sposób wyraża[310] zjawisko życia mniszego. Tam[311] przecież już od chlubnych czasów Ojców

7 Świętych kwitła duchowość monastyczna, która przeniknęła[312] potem[313] na tereny zachodnie[314], z niej to jako ze swego źródła wzięła początek łacińska koncepcja życia zakonnego, w niej

8 niejednokrotnie później[315] znajdowała nowe siły[316].[317] Toteż jest

[26] Por. Św. Jan Chryzostom, *In Ioannem Homelia* XLVI: PG 59, ss. 260-262.

305. 3 M: dodana końcówka zdania o kulcie świętych. 306. 3 M: dodane zdanie-akapit. 307. 4 M: dodane *i za zgodą kościelnej władzy / et approbante auctoritate ecclesiastica*. 308. Zamiast tego początku przyjętego w 3 SC zdanie to w 2 SC zaczynało się od: *Tę samą cześć obecny święty Sobór zamierza wyrazić wobec owych tradycji* […]. 309. 3 M: wyraz dodany. 310. 3 M: wykreślone *najpiękniej* (*pulcherrime*). 311. 3 M: *Tam* zamiast *Na Wschodzie*. 312. 3 M: *przeniknęła* (*manavit*) zamiast *została przeniesiona* (*translata est*). 313. 3 M: wyraz dodany. 314. 3 M: *occidentales* zamiast *Occidentalium*. 315. 3 M: dodane *ac deinceps* – zamiast *atque*. 316. 3 M: *novum vigorem* zamiast *novam virtutem*. 317. W 2 SC i 3 SC znajdował się w tym miejscu przypis o treści: *Już w czasach Ojców św. Benedykt w swej* Regule *uznaje wagę wschodnich źródeł monastycznych i poleca je, wymieniając spośród nich* Żywoty Ojców *i* Regułę świętego Bazylego. *Por. także Pius XII, do tych, którzy uczestniczyli w Zjeździe badaczy monastycyzmu wschodniego w Rzymie (przemówienie z 11 kwietnia 1958): AAS 50 (1958), ss. 282-286, zwłaszcza s. 285: «Monastycyzm wschodni bowiem, zachowawszy drogocenne specyficzne cechy, jest u początku innych form monastycyzmu chrześcijańskiego, a jego wpływ – jak to zaznaczyliśmy przed chwilą – znajduje się bardziej lub mniej we wszystkich wielkich zakonach»*. 318. 3 M: *jest bardzo wskazane* zamiast *święty Sobór chce bardzo polecić*.

§ 2

4. Liturgiczny kult Maryi Dziewicy i cześć Świętych.

§ 3

5.[229] Możliwość współudziału w czynnościach świętych z Kościołami Wschodnimi. ■ *na mocy sukcesji apostolskiej = vi successionis apostolicae*: w sensie ścisłym chodzi tu jedynie o „ważną władzę sakramentalną”[230], ponieważ „sukcesja apostolska implikuje nie tylko historyczną sukcesję w linii sakramentalnej, lecz pełną wierność doktrynalną i należną wspólnotę z następcą Piotra” (→ S 162). ■ *pewien współudział w czynnościach świętych = quaedam communicatio in sacris*: zob. → *UR* 8 [7-11] i cytowane tamże w naszej glosie *Orientalium Ecclesiarum* 26-29. ■ *i za zgodą kościelnej władzy = et approbante auctoritate ecclesiastica*: chodzi o tę samą władzę, o której mowa w → *UR* 8 [11][231]. ■ *ale i wskazany = sed etiam suadetur*: stwierdzenie zapowiadające daleko idącą zmianę w dyscyplinie dotyczącej współudziału w rzeczach świętych[232].

§ 4

6-8. Wschodnie tradycje duchowości.

229. Zdanie częściowo cytowane przez → KKK 1399; → UUS 50 oraz przez → DO 122 (dwa fragmenty) i → DO 152. 230. Której mimo oddzielenia Kościoły Wschodnie nigdy nie utraciły. 231. Por. 4 M, n. 15, odp. na 10. 232. Por. → S 53. Zob. glosę do → *UR* 8 [7-11]. Trzeba jednak pamiętać, że mamy tu do czynienia ze stwierdzeniem bardzo ogólnym, które należy czytać w kontekście ówczesnego szerokiego znaczenia pojęcia *współudziału w rzeczach świętych* oraz w odniesieniu do Kościołów Wschodnich. Przygotowany dla Soboru przez komisję teologiczną kard. Alfreda Ottavianiego projekt rozdziału *De Oecumenismo*, mimo swej ostrożności znacznie większej niż schematy SUC, zawierał w n. 54 uwagę, że *nie każde uczestnictwo czynne* […] [dysydenta w kulcie katolickim lub katolicka w liturgii braci odłączonych] *trzeba nazywać czymś złym samym w sobie*. Następnie podawano warunki, w których *można dopuścić do uczestnictwa czynnego chrześcijan oddzielonych w samym kulcie Kościoła*, formułując równocześnie *generalny zakaz* czynnego uczestnictwa katolików w kulcie Wspólnot oddzielonych (nie bez wyjątków warunkowanych *wyjątkową koniecznością duchową lub wielkim pożytkiem*). Z kolei *zwykłą obecność chrześcijan oddzielonych* na katolickich nabożeństwach liturgicznych uznawano za *w pełni dozwoloną, a nawet zalecaną* – gdy podobna obecność katolików w kulcie Wspólnoty odłączonej jest uważana za możliwą. Generalną zasadą *dobra dusz* warunkowano zgodę na współużytkowanie miejsc i przedmiotów liturgicznych (jest to dość wyraźna zmiana względem np. → D 3.1) – zaś na końcu nie wykluczano *jakiejś religijnej manifestacji świadomości naszego wielorakiego związku z chrześcijanami oddzielonymi*. Wszystko to zostało sformułowane przez zaufanych teologów Kurii Rzymskiej, którzy przy okazji sygnalizowali (przyp. 12), że *ponad 60 biskupów z regionów wschodnich* i dwóch przełożonych generalnych zakonów *prosi o rewizję przepisów Kurii Rzymskiej co do relacji z akatolikami, a szczególnie złagodzenia w kwestii współudziału w rzeczach świętych* z prawosławnymi. W objaśnieniach do propozycji poprawek w 4 SC SUC powołuje się w sposób ogólny na zgłaszane przez 49 Ojców *różne propozycje* – których wdrożenie miałoby być właśnie *wskazane* (4 M, n. 15, odp. na 10; por. także → S 71). Nie są nam znane te konkretne propozycje – można jednak domniemywać, że odpowiedzią

bardzo wskazane[318], by katolicy[319] dużo częściej[320] sięgali[321] po te duchowe bogactwa Ojców wschodnich, które wznoszą człowieka całkowicie ku kontemplacji rzeczy Bożych.

9 [322]Niech sobie wszyscy uświadomią, że dla wiernego strzeżenia pełni tradycji chrześcijańskiej i dla pojednania chrześcijan wschodnich z zachodnimi niesłychanej wagi jest zapoznanie się, uszanowanie, poparcie i podtrzymanie przebogatej spuścizny liturgicznej i ascetycznej Wschodu.

16 [323]

1 [324]Ponadto Kościoły Wschodu już od samego początku kierowały się własnymi normami ustalonymi przez Ojców Świętych

2 i Sobory, także Powszechne. Jeżeli więc[325] pewna różnorodność w obyczajach i zwyczajach wcale nie stoi na przeszkodzie jedności Kościoła, ale przydaje mu blasku i wiele wnosi do spełnienia jego posłannictwa, jak już wyżej wspomniano[326], Sobór święty [327]dla uniknięcia wszelkich wątpliwości oznajmia, że Kościoły Wschodu pomne na nieodzowną jedność całego Kościoła mają możność[328] kierowania się własnymi normami (*disciplina*) jako bardziej zgodnymi z charakterem swoich wiernych i bardziej przydatnymi dla

3 dobra ich dusz[329]. Całkowite przestrzeganie tej tradycyjnej zasady, której nie zawsze się trzymano[330], należy do tego, co jest bezwzględnie[331] wymagane jako wstępny warunek przywrócenia jedności[332].

319. 3 M: wyraz dodany. 320. 4 MP: wyraz dodany (*frequentius*). 321. 3 M: *sięgali* zamiast *sięgano*. 322. Szyk zdania zmodyfikowany w 3 SC. 323. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O własnej dyscyplinie* [chrześcijan] *wschodnich]*. 324. 3 M: zdanie dodane. 325. 3 M: *więc* zamiast *zatem* (*porro*). 326. 3 M: *jak już wyżej wspomniano* zamiast *zwłaszcza usankcjonowana przez instytucje Świętych Ojców*. 327. 4 M: wykreślono *uroczyście* (*sollemniter*). 328. 4 MP: *możność* (*facultatem*) zamiast *prawo i zadanie* (*ius et officium*). 329. 3 M: wprowadzono tekst od *dla uniknięcia* do *dusz* – zamiast sformułowania: *uroczyście potwierdza tę zasadę zróżnicowania w jedności*. 330. 3 M: *której nie zawsze się trzymano* (*non semper quidem servata*) zamiast *która zbyt często nie była zachowywana* (*quae saepe nimis servata non est*). 331. 3 M: wyraz dodany (*omnino*). 332. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Leon XIII, List apostolski* Orientalium dignitas*: ASS 27 (1894-1895), s. 258: «Uważamy, że jest to najlepsze dla bezpieczeństwa dyscypliny własnej* [Kościołów] *Wschodnich, do której postanawiamy dodać uwagę i staranie* […]. *W zachowaniu obrządków wschodnich jest więcej wagi, niż można by sądzić. Dostojna starożytność, którą uszlachetnione są różne z tych obrządków, należy do przesławnej ozdoby całego Kościoła oraz potwierdza Boską jedność wiary katolickiej»;*

6.[233]

7.[234]

8. *duchowe bogactwa Ojców wschodnich = spirituales Patrum Orientalium divitias*: „tekst mówi o wielkich Ojcach wschodnich, wśród których wielu jest wymienianych jako Ojcowie i Doktorzy Kościoła powszechnego" (→ S 163).

§ 5

9. Niezbędny szacunek dla dziedzictwa chrześcijańskiego Wschodu. ■ *przebogatej spuścizny liturgicznej i ascetycznej Wschodu = Ditissimum Orientalium patrimonium liturgicum et spirituale*: chodzi o dziedzictwo katolickie, które istniało także przez wieki w Kościołach odłączonych (por. → *UR* 17 [5])[235].

N. 16[236]

1-3. Przestrzeganie zasady własnej dyscypliny Kościołów Wschodu.

2. *mają możność kierowania się własnymi normami = facultatem habere se secundum proprias disciplinas regendi*: w wersji ostatecznej dokumentu stwierdza się uprawnienie Kościołów Wschodu do posiadania własnej dyscypliny[237].

na nie są konkretne dyspozycje z Dyrektorium ekumenicznego *Ad totam Ecclesiam* (1967). 233. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 57. 234. Do tego zdania prawdopodobnie odsyła przyp. 441 w → KKK 925. 235. Por. → V 10.3. 236. Do całego tego punktu odsyła przyp. 33 w → DO 20; przyp. 42 w → DO 24; przyp. 93 w → DO 77. 237. Jest to tylko trochę mniej niż *prawo i obowiązek* z 3 SC bronione do końca przez SUC, a zastąpione przez *możność* na życzenie Pawła VI.

17[333]

1 Co powiedziano wyżej o uprawnionej różnorodności[334], wypada
[335]również stwierdzić o odmiennym teologicznym formułowaniu
2 prawd wiary, [336]ponieważ na Wschodzie i na Zachodzie do badań
nad prawdą objawioną stosowano odmienne metody i podejścia
3 w celu poznania i wyznawania prawd Bożych. Stąd nic dziwnego,
że niektóre aspekty objawionych tajemnic czasem znajdują sto-
sowniejsze ujęcie i lepsze naświetlenie u jednych niż u drugich[337],
tak że trzeba powiedzieć, iż te odmienne sformułowania teolo-
giczne nierzadko[338] raczej się wzajem uzupełniają, niż przeciw-
4 stawiają[339]. Gdy chodzi o [340]autentyczne tradycje teologiczne[341]
chrześcijan wschodnich, to [342]trzeba przyznać, że są one[343] znako-
micie zakorzenione[344] w Piśmie Świętym, że [345]wspiera je i uwy-
datnia liturgia, a zasila żywa tradycja apostolska oraz[346] pisma[347]
Ojców wschodnich i autorów ascetycznych[348], że zmierzają one

Leon XIII, Motu proprio Auspicia rerum, *19 marca 1896: ASS 28 (1895-1896), s. 589: «Dla sprawy katolickiej jest rzeczywiście bardzo ważne usunięcie i przekreślenie opinii, która pojawiła się wśród niektórych chrześcijan wschodnich, że jakoby Łacinnicy chcą odwołać lub umniejszyć coś z ich praw, przywilejów, obyczajów obrządkowych».* 333. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O właściwym dla* [chrześcijan] *wschodnich sposobie rozpatrywania spraw Boskich].* 334. 3 M: wykreślono *w sprawach liturgicznych i dyscyplinarnych.* 335. 3 M: wykreślono *świętemu Soborowi.* 336. Na etapie 2 SC zdanie to – w oryginale łacińskim zawsze odrębne względem wcześniejszego – brzmiało: *Przy zachowaniu jedynej i nienaruszonej prawdy świętego objawienia, Wschód i Zachód sięgały jednak do odmiennej metody w poznawaniu i wyznawaniu tego, co Boskie.* 337. 3 M: *ab uno quam ab altero* zamiast *ab hoc quam ab illo.* 338. 4 MP: dodano *nierzadko* (*non raro*). 339. 3 M: *przeciwstawiają* (*opponi*) zamiast *różnią* (*discrepare*). 340. 3 M: wykreślono *propriam.* 341. 3 M: *autentyczne tradycje teologiczne* zamiast *autentyczną tradycję teologiczną.* 342. 3 M: wykreślono *w sposób uprawniony zasłużenie* (*iure merito*). 343. 3 M: *są one* zamiast *jest ona.* 344. 3 M: dodane *znakomicie* (*eximio modo*). 345. 3 M: wykreślono *ustawicznie* (*iugiter*). 346. 3 M: dodano *żywa tradycja apostolska (oraz)* (*viva apostolica traditione*). 347. 3 M: *pisma* zamiast *dzieła.* 348. 3 M: *Ojców wschodnich i autorów ascetycznych* (*Orientalium Patrum ac spiritualium auctorum*) zamiast *wschodnich Ojców Kościoła* (*Orientalium Ecclesiae Patrum*).

N. 17[238]

§ 1

1-4. Odmienność wschodnich tradycji teologicznych.

3.[239] *nierzadko raczej = non raro potius*: a więc nie zawsze i nie we wszystkich przypadkach.

4. *autentyczne = authenticas*: wyrażenie zawierające w sobie domyślne zastrzeżenie, że „Kościół nie ustępuje wobec błędów [chrześcijan] wschodnich" (→ S 164; por. → S 165). ■ *tradycje teologiczne chrześcijan wschodnich = Ad traditiones theologicas* [...] *Orientalium*: liczba mnoga sygnalizuje pluralizm teologii wschodnich.

§ 2

5.[240] Przynależność spuścizny wschodniej do pełnej katolickości i apostolskości Kościoła[241]. ■ *wielu wschodnich synów Kościoła katolickiego = orientales Ecclesiae catholicae filii*: wzmianka o katolickich Kościołach Wschodnich, o których osobno mówi Dekret *Orientalium Ecclesiarum*; ich rola na polu ekumenizmu polega na zachowaniu „podwójnej wierności": wobec następcy Piotra i wobec własnych tradycji wschodnich (→ S 70)[242].

238. Do całego tego punktu odsyła przyp. 42 w → DO 24; przyp. 93 w → DO 77. 239. Zdanie cytowane przez → UUS 57. 240. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 60. 241. Por. → S 66. Por. także → V 41.4. 242. Por. → V 23; → V 28.

do właściwego unormowania życia[349], a nawet do pełnej kontemplacji prawdy chrześcijańskiej[350].[351]

5 [352]Obecny Sobór święty, składając Bogu dzięki za to, że wielu wschodnich synów Kościoła katolickiego, strzegących tej ojcowizny i pragnących żyć nią wierniej i pełniej, utrzymuje już w pełni łączność z braćmi sprzyjającymi tradycji zachodniej, oświadcza, iż ta cała spuścizna duchowa i liturgiczna, obyczajowa i teologiczna przynależy w swych różnorodnych tradycjach do pełnej katolickości i apostolskości Kościoła.

18[353]

1 Po starannym rozpatrzeniu tego wszystkiego[354] obecny święty Sobór [355]wznawia[356] oświadczenia poprzednich świętych Soborów oraz Papieży, mianowicie że do wskrzeszenia i zachowania[357] spójni i jedności nie trzeba *nakładać żadnego ciężaru nad to, co jest konieczne* (Dz 15,28). [358]Wyraża również usilne pragnienie, by od-

2 tąd wszystkie wysiłki zmierzały krok za krokiem do jej osiągnięcia przez różne instytucje i formy życia kościelnego, głównie przez modlitwę i bratni dialog na temat doktryny i palących zadań urzę-

3 du pasterskiego w naszych czasach. [359]Podobnie zaleca pasterzom

349. 3 M: wykreślono *duchowego* (*spiritualem*). 350. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Pius XII, Encyklika* Orientalis Ecclesiae decus*, 9 kwietnia 1944: AAS 36 (1944), ss. 137-138: «Ponadto należy mieć w należnym poważaniu wszystko to, co dla ludów wschodnich jest jakby szczególną ojcowizną przekazaną przez przodków; zarówno to, co odnosi się do świętej Liturgii i do porządków hierarchicznych, jak i to również, co należy do innych względów życia chrześcijańskiego, o ile tylko zgodne jest z autentyczną wiarą religijną i prawymi normami postępowania. Jest bowiem konieczne, aby wszystkie ludy obrządku wschodniego we wszystkich sprawach, które zależą od jego dziejów, ducha i natury, miały uprawnioną wolność, która jednak nie może się różnić z prawdziwą i całą nauką Jezusa Chrystusa»*. 351. W 2 SC znajdowało się tu jeszcze zdanie: *Wszyscy widzą, że studium tych Ojców wschodnich i autorów duchowych może przyczynić się do rozszerzania życia jedności i przywracania pełnej komunii między Wschodem i Zachodem*. 352. Zdanie to wprowadzone w 3 SC, swój ostateczny szyk otrzymało w 4 SC. 353. W 2 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O warunkach koniecznych do szczęśliwej odbudowy zjednoczenia]*. W 3 SC zastąpiono to przez *[Zakończenie]*. 354. 3 M: dodano *Po starannym* […] *wszystkiego* – zamiast *Z tego względu* (*Quapropter*). 355. 4 M: wykreślono *uroczyście* (*sollemniter*), wstawione w 3 SC. 356. 3 M: *wznawia* (*renovat*) zamiast *przywołuje na pamięć* (*in memoriam revocat*). 357. 4 M: wstawiono *i zachowania* (*vel servandam*). 358. 3 M: zdanie wprowadzone. 359. 3 M: zdanie dodane.

N. 18[243]

1-4. Sposoby usunięcia przegrody dzielącej Kościół Zachodni i Wschodni.

4. *po usunięciu dzielącej Zachodni i Wschodni Kościół przegrody = sublato pariete occidentalem orientalemque Ecclesiam dividente*: sformułowanie powtórzone za podanym w odsyłaczu dekretem Soboru Florenckiego (→ T 40). **Przyp. 27:** → T 40[244].

243. Do całego tego punktu odsyła przyp. 28 w → DO 18; przyp. 42 w → DO 24. 244. Zwłaszcza: *Usunięto stojący pośrodku mur dzielący Kościół Zachodni i Wschodni*.

i wiernym Kościoła katolickiego ścisłe kontakty z tymi, którzy żyją już nie na Wschodzie, ale z dala od ojczyzny, by wzrastała braterska współpraca z nimi w duchu miłości, a z wykluczeniem wszelkiego ducha sporów i rywalizacji. [360]Jeśli się poprze to dzieło całą duszą, święty Sobór ufa, że po usunięciu dzielącej Zachodni i Wschodni Kościół przegrody nastanie w końcu jedno mieszkanie osadzone mocno na węgielnym kamieniu, Jezusie Chrystusie, który z dwojga uczyni jedno [27].

II KOŚCIOŁY I WSPÓLNOTY KOŚCIELNE ODŁĄCZONE NA ZACHODZIE[361]

19[362]

1 [363]Kościoły i[364] Wspólnoty kościelne[365], które odłączyły się od Rzymskiej Stolicy Apostolskiej[366] w czasie najcięższego bodaj na Zachodzie przełomu, zapoczątkowanego u schyłku średniowiecza

[27] Por. Sobór Florencki, Sesja VI, Definicja *Laetentur caeli*: Mansi 31, 1026E.

360. Zdanie zmodyfikowane na etapie 3 SC. Wersja z 2 SC (z takim samym przypisem na końcu): *Przegroda bowiem dzieląca Zachodni i Wschodni Kościół, co do której Sobór Florencki oświadczył,że została usunięta, znowu staje pośrodku; w dniu dzisiejszym z całego serca i duszy zamierzamy ją usunąć, z pomocą Łaski Boga, aby nastało jedno mieszkanie osadzone mocno na węgielnym kamieniu, Jezusie Chrystusie, który z dwojga uczyni jedno*. 361. 3 M: wersja tytułu przyjęta zamiast *Kościoły i wspólnoty powstałe, począwszy od XVI wieku*. 362. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O sytuacji właściwej tym Wspólnotom]*. 363. To zdanie-akapit podlegało generalnemu przemodelowaniu łączącemu się ze szczegółowymi modyfikacjami. Oto porównanie dwóch wersji z użyciem w obu przypadkach naszego własnego tłumaczenia:

2 SC	3 SC
W pierwszym rzędzie, z racji wielu minionych wieków życia we wspólnocie kościelnej, szczególnym powinowactwem i związkiem są złączone z Kościołem katolickim na Zachodzie te Wspólnoty chrześcijańskie, które powstały w czasie najcięższego bodaj przełomu, którym zostało zgnębione chrześcijaństwo w XVI wieku.	Kościoły i Wspólnoty kościelne, które oddzieliły się od Rzymskiej Stolicy Apostolskiej w czasie najcięższego bodaj przełomu, zapoczątkowanego na Zachodzie u schyłku średniowiecza czy też w późniejszych czasach, są złączone z Kościołem katolickim szczególnym powinowactwem i związkiem z racji wielu minionych wieków życia ludu chrześcijańskiego we Wspólnocie kościelnej.

364. 3 M: dodano *Kościoły i*. 365. 3 M: *kościelne* zamiast *chrześcijańskie*. 366. 3 M: *odłączyły się od Rzymskiej Stolicy Apostolskiej* (*ab Apostolica Sede Romana separatae sunt*) zamiast *powstały* (*exortae sunt*).

II

N. 19

§ 1

1.[245] Historyczna geneza Kościołów i Wspólnot odłączonych na Zachodzie. ■ *Kościoły i = Ecclesiae et*: „także na Zachodzie istnieją Wspólnoty, które nazywane są powszechnie «Kościołami», np. starokatolicy" (→ S 167; por. → S 31; → S 73). ■ *które odłączyły się*[246] *od Rzymskiej Stolicy Apostolskiej = quae* [...] *ab Apostolica Sede Romana separatae sunt*: geneza niekatolickich Wspólnot zachodnich jest w pierwszym rzędzie i z istoty związana z zerwaniem wspólnoty z Papieżem[247]. ■ *zapoczątkowanego u schyłku średniowiecza = iam ab exeunte medio aevo initium sumpsit*: w ten sposób dokument uwzględnia genezę Wspólnot przedreformacyjnych (waldensów i husytów). ■ *ponieważ lud chrześcijański przez wiele minionych wieków żył we wspólnym Kościele*[248] *= ob diuturnam populi christiani vitam praeteritis saeculis in ecclesiastica communione peractam*: powiązanie Kościoła katolickiego z tymi Kościołami i Wspólnotami wynika ze wspólnej historii sprzed rozłamów[249].

245. Zdanie cytowane przez → UUS 64. 246. Oryginał ma tu *separatae sunt*, więc raczej: *oddzieliły się*. 247. A nie tylko z okolicznościami historycznymi przeszłych wieków. 248. Oryginał ma tu *in communione ecclesiastica*, więc raczej: *we wspólnocie kościelnej* (ewentualnie, aby uniknąć dwuznaczności: *we wspólnocie/komunii Kościoła*). 249. Por. → S 17. W przypadku oddzielonych Kościołów Wschodnich to powiązanie wynika w mniejszym stopniu z podobnej zażyłości historycznej – a w większym z aktualnego zakorzenienia we wspólnym dziedzictwie kościelnym.

czy też w późniejszych czasach[367], łączy z Kościołem katolickim szczególny związek i powinowactwo, ponieważ lud chrześcijański[368] przez wiele minionych wieków żył we wspólnym Kościele[369].

2 Ponieważ[370] jednak[371] te Kościoły i[372] Wspólnoty kościelne[373] różnią się znacznie nie tylko od nas, ale i[374] między sobą odmiennym pochodzeniem, doktryną i życiem duchowym, [375]byłoby nader trudno dać ich bezstronny opis, czego tutaj nie zamierzamy podejmować[376].

3 [377]Mimo że jeszcze nie wszędzie umocnił się ruch ekumeniczny i pragnienie pokoju z Kościołem katolickim, ufamy przecież, że stopniowo wzrastać będzie u wszystkich zmysł ekumeniczny i wzajemny szacunek.

4 [378]Trzeba jednak przyznać, że między tymi Kościołami i Wspólnotami a Kościołem katolickim istnieją rozbieżności wielkiej wagi, nie tylko na podłożu historycznym, socjologicznym, psychologicznym i kulturowym, lecz głównie w interpretacji prawdy

5 objawionej. By jednak bez względu na te różnice można było łatwiej podjąć dialog ekumeniczny, chcemy w dalszym ciągu podkreślić pewne punkty, które mogą i powinny stanowić oparcie i podnietę do tego dialogu.

367. 3 M: *zapoczątkowanego u schyłku średniowiecza* [,] *czy też w późniejszych czasach* (*iam ab exeunte medio aevo initium sumpsit, vel posterioribus temporibus*) zamiast *w XVI wieku* (*saeculo XVI*). 368. 3 M: dodano *lud chrześcijański* (*populi christiani*). 369. 3 M: wykreślono tekst: *Przede wszystkim Wspólnoty te zmierzały do uwydatnienia transcendencji objawienia Bożego w Chrystusie, w którym człowiek może mieć udział jedynie z łaski Boga – jednak na zasadę tę kładły tak wielki nacisk, że doszło do zaprzeczenia istotnego pośrednictwa Kościoła. / Pragniemy zwrócić uwagę także tych Wspólnot chrześcijańskich, ponieważ są z nami powiązane tak cennymi i świętymi więzami: samym Imieniem Jezusa Chrystusa i Sakramentem Chrztu; albowiem i oni, prawdziwie nasi bracia, potrafią z miłością Chrystusa i mogą być budowani darami nadprzyrodzonymi*. 370. 3 M: dodane *Ponieważ* (*Cum*). 371. 3 M: *jednak* (*vero*) zamiast *zaś* (*autem*). 372. 3 M: dodano *Kościoły i*. 373. 3 M: dodano *kościelne*. 374. 3 M: dodane *nie tylko od nas, ale i*. 375. 3 M: wykreślony tekst będący w 2 SC zakończeniem tego zdania: *a co więcej, nie należy zapominać, że również na obszarach Zachodu są obecne Wspólnoty, które także cieszą się środkami zbawienia wypływającymi z ważnego kapłaństwa*. 376. 3 M: jako inne zakończenie dodano tekst od *byłoby nader* do *podejmować*. 377. 3 M: dodano to zdanie-akapit. 378. 3 M: dodano ten akapit.

§ 2

2.[250] Zróżnicowanie tych Kościołów i Wspólnot uniemożliwia ich łączny opis.

§ 3

3.[251] Nadzieja na wzrost zmysłu ekumenicznego i wzajemnego szacunku. ■ *Mimo że jeszcze nie wszędzie umocnił się ruch ekumeniczny i pragnienie pokoju z Kościołem katolickim = Quamvis motus oecumenicus et desiderium pacis cum Ecclesia catholica nondum ubique invaluerint*: zdanie wprowadzone do dokumentu dla zaznaczenia „trudności wynikających z prozelityzmu niekatolickiego i z mentalności antyekumenicznej niektórych Wspólnot" (→ S 55)[252].

§ 4

4-5. Zasadnicze różnice w interpretacji samej prawdy objawionej oraz oparcie dla dialogu ekumenicznego.

4.[253] *w interpretacji = interpretationis*: różnice zachodzą w zrozumieniu i przyjęciu prawdy objawionej – a sama ta prawda pozostaje jedna jedyna niezależnie od różnych interpretacji (→ S 169). ■ *prawdy objawionej = revelatae veritatis*: dokument używa wyrażenia o znaczeniu szerszym niż „dogmat, Pismo Święte lub wewnętrzna konstytucja Kościoła" (→ S 168); wspomniane różnice dotykają czegoś absolutnie podstawowego w wierze.

5.[254]

250. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 66. 251. Zdanie, do którego odsyła przyp. 112 w → UUS 66. 252. *Ponieważ zaś dekret jest skierowany tylko do katolików, nie ma tu miejsca na formalne wezwanie do braci odłączonych, aby powstrzymali się od prozelityzmu* (→ S 55). 253. Zdanie cytowane przez → UUS 64. 254. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 66.

20 [379]

Myśl nasza kieruje się[380] przede wszystkim ku tym chrześcijanom, którzy jawnie wyznają [381]Jezusa Chrystusa jako[382] Boga i Pana[383] oraz jedynego Pośrednika między Bogiem a ludźmi[384] [385]na chwałę jedynego[386] Boga, Ojca i Syna i Ducha Świętego[387].[388] [389]Zdajemy sobie jednak sprawę z tego, że istnieją poważne odchylenia od nauki Kościoła katolickiego, nawet o Chrystusie – wcielonym Słowie Bożym i o dziele odkupienia, a stąd o tajemnicy i funkcji Kościoła oraz o roli Maryi w dziele zbawienia. [390]Cieszymy się jednak, widząc odłączonych braci skupiających się wokół Chrystusa jako źródła i ośrodka Wspólnoty kościelnej. Pożądając[391] zjednoczenia z Chrystusem, czują się zniewoleni[392] do coraz usilniejszego poszukiwania jedności, a nadto[393] do dawania świadectwa swej wierze wobec wszystkich narodów.

379. W 2 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O wyznawaniu Chrystusa]* (w 3 SC to samo, choć w nieco innym sformułowaniu łacińskim). 380. 3 M: *respicit* zamiast *fertur*. 381. 3 M: wykreślono *Pana* (*Dominum*). 382. 3 M: dodane *jako* (*ut*). 383. 2 SC: *Boga i Zbawiciela* (*Deum et Salvatorem*); 3 SC: *Pana* (*Dominum*); 4 SC: *Boga i Pana* (*Deum ac Dominum*). 384. 3 M: dodany tekst od *oraz jedynego* do *ludźmi*. 385. 3 M: wykreślono słowa: *zgodnie z Pismem, a także starają się razem odpowiedzieć wspólnemu powołaniu* […]. 386. 3 M: *jedynego* (*unius*) zamiast *samego* (*solius*). 387. W 2 SC i 3 SC znajdował się tu przypis o treści: *Por.* Nouvelle Delhi *1961, Ed. Delâchaux i Nestlé, Neuchâtel-Paryż (1962), s. 147*. 388. 3 M: wykreślono tekst: *Z tego wyznania wiary czerpią dla siebie siły, z pomocą łaski Bożej, do życia chrześcijańskiego prowadzonego w sposób prawy, nie bez wielkoduszności i męstwa. Zmierzając bowiem pobożnie do Chrystusa, dostrzegają w swych umysłach coraz bardziej pragnienia i wezwania Zbawiciela do jedności*. 389. 3 M: zdanie dodane. 390. 3 M: zdanie dodane. 391. 3 M: *Desiderio tacti* zamiast *Desiderio* […] *flagrantes*. 392. 3 M: *compelluntur* zamiast *compulsi sunt*. 393. 3 M: dodano tekst od *do coraz* do *nadto*.

N. 20[255]

1-4. Wyznawanie Chrystusa.

1.[256] *przede wszystkim ku tym chrześcijanom, którzy jawnie wyznają Jezusa Chrystusa = eos imprimis Christianos respicit, qui Iesum Christum* […] *palam confitentur*: wśród odłączonych chrześcijan na Zachodzie wyróżnieni zostają tutaj ci, którzy wyznają Chrystusa „otwarcie” (→ S 170)[257].

2. *poważne*[258] *odchylenia*[259] *od nauki Kościoła katolickiego = Non leves scimus quidem existere discrepantias a doctrina catholicae Ecclesiae*: dokument wyraża się w ten sposób, by obok zwykłych różnic zdań w teologii objąć także „fundamentalne różnice” w wierze (→ S 171).

4. *do dawania świadectwa swej wierze wobec wszystkich narodów = ad testimonium fidei suae ubique apud gentes reddendum*: dokument wspomina o tym, zdając sprawę z faktu, jednak bez przyjmowania tonu pochwalnego wobec rozpowszechniania tego, co sprzeczne z prawdą katolicką (→ S 172).

255. Do całego tego punktu odsyła przyp. 120 w → UUS 67. 256. Zdanie cytowane przez → UUS 66. 257. Nie wydaje się do końca jasne, kto został objęty tym określeniem, a kto pozostaje poza jego granicami (czy chodzi o mniej lub bardziej wyraźne określenie wiary w Chrystusa w danej konfesji?) – chyba że chodzi o sam sposób wyznawania. 258. Oryginał ma tu *non leves*, zatem raczej: *nielekkie/niemałe*. 259. Oryginał ma tu *discrepantias*, więc raczej: *różnice zdań/rozbieżności*.

21 [394]

1 [395]Rozmiłowanie w Piśmie Świętym[396] oraz cześć czy prawie
kult[397] dla niego skłania braci naszych[398] do ciągłego[399] i wni-
2 kliwego studiowania[400] tych świętych kart: [401]Ewangelia bowiem
jest mocą Bożą ku zbawieniu każdego wierzącego, najpierw Żyda, a potem Greka (Rz 1, 16).
3 [402]Przyzywając Ducha Świętego[403], doszukują się[404] w Piśmie
Świętym Boga[405] jako[406] przemawiającego do nich w Chrystusie
zapowiedzianym przez Proroków, wcielonym dla nas Słowie Bo-
4 żym[407]. Kontemplują w Piśmie Świętym[408] życie Chrystusa i to,
czego Boski Mistrz nauczał i dokonał dla zbawienia ludzi, zwłasz-
cza tajemnice Jego śmierci i zmartwychwstania.
5 [409]Lecz choć odłączeni od nas chrześcijanie przyznają Świętym
Księgom Boską powagę, to jednak mają odmienne od nas zapatry-
wania – różni oczywiście różne – na stosunek Kościoła do Pisma
Świętego, w którym wedle wiary katolickiej urząd nauczycielski
Kościoła zajmuje specjalne miejsce w wyjaśnianiu i głoszeniu pi-
sanego Słowa Bożego.

394. W 2 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O badaniu ksiąg świętych]* (w 3 SC): *[O badaniu Pisma Świętego]*). 395. 3 M: zdanie przesunięte na początek punktu (w 2 SC na jego końcu). 396. 3 M: dodane *świętgo*. 397. 3 M: *czy prawie kult* (*ac prope cultus*) zamiast *jakby jakiś kult* (*veluti cultus quidam*). 398. 3 M: *braci naszych* zamiast *ich*. 399. 3 M: *ciągłego* (*constans*) zamiast *nieprzerwanych* (*non intermissa*). 400. 3 M: zmiana liczby z mnogiej na pojedynczą. 401. 3 M: zdanie dodane. 402. Zdanie to podlegało znacznym modyfikacjom:

2 SC	3 SC	4 SC
W Księgach Świętych, najbardziej Nowego Testamentu, znajdują przemawiającego do nich Chrystusa, w Chrystusie zapowiedzianym przez proroków, Słowo Boże, które dla nas stało się ciałem.	Poruszeni Duchem Świętym znajdują w Piśmie Świętym Boga przemawiającego do nich w Chrystusie zapowiedzianym przez Proroków, wcielonym dla nas Słowie Bożym.	Przyzywając Ducha Świętego, doszukują się w Piśmie Świętym Boga jako przemawiającego do nich w Chrystusie zapowiedzianym przez Proroków, wcielonym dla nas Słowie Bożym.

403. 4 MP: *przyzywając Ducha Świętego* (*Spiritum Sanctum invocantes*) zamiast *poruszeni Duchem Świętym* (*Spiritu Sancto movente*). 404. 4 MP: *doszukują się* (*inquirunt*) zamiast *znajdują* (*inveniunt*). 405. 3 M: *Boga* zamiast *Chrystusa*. 406. 4 MP: wstawione *jako* (*quasi*). 407. 3 M: *wcielonym dla nas Słowie Bożym* zamiast *Słowo Boże* [które] *dla nas stało się ciałem*. 408. 3 M: *w nim* [tzn.: w Piśmie Świętym] zamiast *tam*. 409. 3 M: dodano to zdanie-akapit.

N. 21[260]

§ 1

1-2. Cześć dla Pisma Świętego.

1. *Rozmiłowanie w Piśmie Świętym oraz cześć czy prawie kult dla niego = Sacrarum Scripturarum amor et veneratio ac prope cultus*: mówiąc o umiłowaniu Pisma przez chrześcijan tradycji reformacyjnych, dokument sięga m.in. do chętnie używanego przez protestantów w tymże kontekście wyrazu „kult”[261].

§ 2

3-4.[262] Szukanie Boga w Biblii.

3. *Przyzywając Ducha Świętego = Spiritum Sanctum invocantes*: dokument ogranicza się do stwierdzenia tego faktu, unikając w ostatecznej wersji orzekania, że ma tu miejsce „poruszenie Ducha Świętego”[263]. ■ *doszukują się* [...] *Boga = Deum inquirunt*: w wersji ostatecznej dokument woli zostawić jako otwartą kwestię, czy znajdują[264].

§ 3

5.[265] Odmienne zapatrywania na relację Pisma i Kościoła. ■ *stosunek Kościoła do Pisma Świętego = de habitudine Scripturas inter et Ecclesiam*: sygnalizując różnicę w tej kwestii, dokument nie rozwija tu pełnej nauki ani o autorytecie Pisma (→ S 56), ani tym bardziej[266] o relacji Pisma i Tradycji[267].

§ 4

6.[268] Biblia jako narzędzie dialogu.

260. Do całego tego punktu odsyła przyp. 29 w → DO 18; przyp. 63 w → DO 59. 261. Unikając *wchodzenia w szczegóły*, SUC przyznaje, że mimo innych intencji braci oddzielonych czasami *faktycznie ich objaśnienia mogą wyglądać na destruktywne* [dla Pisma], *przynajmniej co do konsekwencji* (→ S 173). 262. Zdania cytowane przez → UUS 66. 263. Por. → S 174, z przypisem o modyfikacji wprowadzonej przez Pawła VI. 264. Por. → S 175, razem z przypisem o modyfikacji wprowadzonej przez Pawła VI. 265. Zdanie cytowane przez → UUS 66. 266. Por. → S 176. 267. Mieści się to w przedmiocie Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*. 268. Zdanie cytowane przez → UUS 66 i przez → DO 183.

Niemniej[410] Pismo Święte[411] jest dla owego dialogu znakomitym narzędziem[412] w potężnym ręku Bożym dla osiągnięcia tej jedności, którą Zbawca wskazuje[413] wszystkim ludziom[414].

22[415]

Poprzez sakrament chrztu, ilekroć[416] się go udziela należycie, stosownie do Pańskiego ustanowienia, i przyjmuje w odpowiednim usposobieniu duszy, człowiek zostaje prawdziwie wcielony w Chrystusa ukrzyżowanego i uwielbionego i odradza się ku[417] uczestnictwu w życiu Bożym wedle owych słów Apostoła: *We chrzcie zostaliście razem z nami pogrzebani, w nim też powstaliście przez wiarę w potęgę Boga, który go wskrzesił* (Kol 2, 12) [28].
Wobec tego chrzest stanowi sakramentalny węzeł jedności trwający między wszystkimi przezeń odrodzonymi[418]. Wszelako chrzest sam przez się jest jedynie pierwszym zaczątkiem, jako że całkowicie zmierza do osiągnięcia[419] pełni życia w Chrystusie. Zatem chrzest ma prowadzić[420] do pełnego wyznawania wiary, do[421] całkowitego[422] wcielenia w zgodną z wolą Chrystusa instytucję zbawienia, wreszcie[423] do[424] pełnego[425] wszczepienia w eucharystyczną Wspólnotę[426].
[427]Pomimo że odłączonym od nas Wspólnotom kościelnym brakuje pełnej jedności z nami, wypływającej z chrztu, i choć

[28] Por. Rz 6, 4.

410. 3 M: *Niemniej* zamiast *Albowiem*. 411. 3 M: wykreślono wtrącenie: *które wszyscy chrześcijanie mają wspólne (*in communi*)*. 412. 3 M: tekst od *jest dla* do *narzędziem* – zamiast tekstu: *jak najdroższy środek służy zbudowaniu dialogu, a nawet dostarcza narzędzia*. 413. 3 M: *wskazuje* (*exhibet*) zamiast *ofiarowuje* (*ofert*). 414. 3 M: zdanie z samego końca tego punktu w 2 SC przesunięto na początek. 415. W 2 SC punkt ten był oznaczony tematem orientacyjnym: *O sakramencie Chrztu* (w 3 SC: *O życiu sakramentalnym*). 416. 3 M: *ilekroć* (*quandocumque*) zamiast *gdziekolwiek* (*ubicumque*). 417. 3 M: *ku* (*ad*) zamiast *w* (*in*). 418. 3 M: *przezeń odrodzonymi* (*qui per ilud regenerati sunt*) zamiast: *którzy przyjęli ten sakrament odrodzenia* (*qui hoc regenerationis sacramentum acceperunt*). 419. 3 M: przy zmianie szyku tego zdania usunięto wyraz *następnie* (*ulterius*). 420. 3 M: *ordinatur* (dosłownie: *jest przyporządkowany*) zamiast *expostulat* (*domaga się*). 421. 3 M: dodane *do* (*ad*). 422. 3 M: wykreślono *także* (*etiam*). 423. 3 M: dodane *wreszcie* (*denique*). 424. 3 M: dodane *do*. 425. 3 M: wykreślono *i zupełnego* (*et completam*). 426. W 2 SC znajdował się tu przypis o treści: *Por. Dz 2, 42*. 427. 3 M: cały akapit dodany.

N. 22[269]

§ 1

1-2. Włączenie w Chrystusa przez chrzest.

1. *człowiek zostaje prawdziwie wcielony w Chrystusa = homo vere Christo* […] *incorporatur*: przypomnienie tradycyjnej nauki o ważności i sposobie owocności sakramentu chrztu[270].

2. Przyp. 28: → T 41.

§ 2

3-5. Chrzest jako pierwszy zaczątek.

3.[271] *sakramentalny węzeł jedności trwający między wszystkimi przezeń odrodzonymi = vinculum unitatis sacramentale constituit vigens inter omnes qui per illum regenerati sunt*: sakramentalny fundament jedności chrześcijan[272].

4.[273]

5.[274] *chrzest ma prowadzić*[275] *do* […] = *baptismus ordinatur ad* […]: w samym sakramencie chrztu zawarta jest dyspozycja do pełnego włączenia w Kościół Chrystusowy przez wyznawanie wiary, przynależność do instytucji Kościoła katolickiego i pełne wszczepienie we wspólnotę eucharystyczną[276]. ■ *instytucję zbawienia = salutis institutum*: w odniesieniu do tego miejsca SUC precyzuje, że „Kościół katolicki jest jedyną instytucją zbawienia" (→ S 177).

§ 3

6-7. Sprawowanie przez chrześcijan odłączonych Uczty Pańskiej.

6.[277] *w naszym przekonaniu*[278] *= credamus*: wyrażenie i użycie podobne jak w → *UR* 3 [11], gdzie chodzi o „sąd pochodzący z wiary"[279]. ■ *właściwej*[280] *i całkowitej rzeczywistości*[281] *eucharystycznego Misterium = genuinam atque integram substantiam Mysterii eucharistici*: sformułowanie bierze pod uwagę fakt, że „większa część protestantów wierzy w jakąś obecność

269. Do całego tego punktu odsyłają przypisy: 103 i 104 w → DO 92; przyp. 117 w → DO 104. 270. Niezależnie od tego, przez kogo jest on udzielany – por. nauczanie dotyczące chrztu sprawowanego *przez heretyków*: → V 5; → V 7.1. 271. Zdanie cytowane przez → KKK 1271 i częściowo przez → UUS 66; przez → DO 129. 272. Por. obecną w Tradycji tezę, że każde ważnie chrzczone dziecko wchodzi tym samym do Kościoła katolickiego: → V 7.2. 273. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 66 i przez → DO 129. 274. Zdanie cytowane przez → UUS 66. 275. Oryginał ma tutaj *ordinatur*, więc raczej: *jest przyporządkowany (do)*. 276. Por. tradycyjną tezę o włączeniu każdego chrzczonego dziecka do Kościoła katolickiego (→ V 7.2) i o utracie tej przynależności w wieku rozeznania w przypadku *przyjęcia błędów* heretyckich (→ V 7.3). Zob. także → V 23. 277. Zdanie cytowane przez → KKK 1400 (w dwóch fragmentach) i przez → UUS 67. 278. Polski przekład obniża autorytet tego wyrażenia, które w oryginale pozostaje w związku z aktem wiary. 279. Por. → S 122. 280. Oryginał ma tu *genuinam*, więc może być także: *autentycznej*. 281. Oryginał ma tu *substantiam*, więc raczej: *substancji*. Przekład polski pozostaje na etapie 3 SC.

w naszym przekonaniu[428] nie przechowały[429] one właściwej i całkowitej rzeczywistości eucharystycznego misterium[430], głównie przez brak sakramentu kapłaństwa, to jednak sprawując w Świętej Uczcie pamiątkę śmierci i zmartwychwstania Pańskiego, wyznają, że oznacza ona życie w łączności z Chrystusem, i oczekują
7 Jego chwalebnego przyjścia. Wobec tego nauka o Uczcie Pańskiej, o innych sakramentach[431] i kulcie oraz[432] o posługach Kościoła powinna stanowić przedmiot dialogu.

23[433]

1 Chrześcijański styl życia[434] tych braci[435] zasila się wiarą w Chry-
2 stusa, a krzepi łaską chrztu i słuchaniem Słowa Bożego[436]. Przejawia się zaś[437] w osobistej[438] modlitwie, w rozważaniu Pisma Świętego, w życiu chrześcijańskiej rodziny[439], w kulcie sprawowanym przez wspólnotę zbierającą się[440], aby chwalić Boga.
3 Zresztą ich kult zawiera niejeden oczywisty pierwiastek wspólnej starożytnej liturgii.
4 Pokładanie wiary w Chrystusie wydaje[441] owoce w postaci uwielbienia i dziękczynienia za dobrodziejstwa otrzymane od Boga, dochodzi do tego [442]żywe poczucie sprawiedliwości i szczera[443]
5 miłość ku bliźnim[444]. Ta zaś[445] czynna wiara[446] stworzyła pokaźną ilość instytucji dla ulżenia nędzy duchowej i materialnej, lepszego wychowania młodzieży, dla stworzenia bardziej ludzkich warunków życia społecznego i utrwalenia powszechnego pokoju[447].

428. 4 M: dodane *credamus* (a więc raczej: *jak wierzymy*). 429. 4 M: *nie przechowały* (*non servasse*) zamiast *nie zachowują* (*non servaverint*). 430. 4 M: *pełnej rzeczywistości misterium eucharystycznego (plenam realitatem Mysterii eucharistici) zamiast pełnej rzeczywistości Eucharystii (plenam realitatem Eucharistiae)*. 4 MP poprawia wersję z 4 M na: *genuinam atque integram substantiam Mysterii eucharistici* (a więc raczej: *autentycznej i pełnej/nienaruszonej substancji Misterium eucharystycznego*). 431. 4 M: dodane *o innych sakramentach*. 432. 4 M: *ac* zamiast *et*. 433. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[O życiu z Chrystusem]*. 434. 3 M: *styl życia* (*conversatio*) zamiast *życie* (*vita*). 435. 3 M: *tych braci* zamiast *ich*. 436. 3 M: tekst od *a krzepi* do *Bożego* – zamiast tekstu: *przyjęciem Pisma, a krzepi sakramentem chrztu*. 437. 3 M: *quidem* zamiast *autem*. 438. 3 M: wykreślono *i publicznej*. 439. 3 M: dodane *w życiu chrześcijańskiej rodziny*. 440. 3 M: *congregatae* zamiast *adunatae*. 441. 3 M: *wydaje* (*edit*) zamiast *przynosi* (*affert*). 442. 3 M: wykreślone *bardzo* (*admodum*). 443. 3 M: *szczera* (*sincera*) zamiast *czynna* (*operosa*). 444. W oryginale: *in proximum* (więc raczej: *ku bliźniemu*) – w odróżnieniu od 2 SC: *in proximos* = *ku bliźnim*. 445. 3 M: dodane *zaś*. 446. 3 M: dodane *czynna wiara* (*operosa fides*). 447. 3 M: wykreślono tekst:

Chrystusa w Eucharystii" (→ S 180) – co jednak nie znaczy zachowania pełni tego Misterium; niezależnie od ich woli zaznaczenia pełnej komunii z Chrystusem i zwiastowania śmierci Pańskiej ich celebracje Eucharystii naznaczone są istotowym brakiem. ■ *głównie = praesertim*: brak sakramentu kapłaństwa nie jest jedynym powodem braku w odniesieniu do Eucharystii (por. → S 178; → S 179). ■

7.[282]

N. 23[283]
§ 1

1-3.[284] Chrześcijański styl życia braci odłączonych.

§ 2

4-5. Owoce wiary w Chrystusa.

4.[285]

5.[286]

§ 3

6-8. Problem moralnego zastosowania Ewangelii.

6.[287] *mimo wszystko pragną oni tak jak i my = nihilominus ut nos volunt*: dokument stwierdza u chrześcijan oddzielonych podobną jak u katolików motywację trzymania się Słowa Bożego mimo różnicy w objaśnianiu tego Słowa (→ S 182).

282. Zdanie cytowane przez → UUS 67. 283. Do całego tego punktu odsyła przyp. 29 w → DO 18. 284. Zdania cytowane przez → UUS 68. 285. Zdanie cytowane przez → UUS 74. 286. Zdanie cytowane przez → UUS 74. 287. Zdanie częściowo cytowane przez → UUS 68.

6 [448]Jakkolwiek więc wielu spośród chrześcijan nie zawsze w ten sam sposób pojmuje Ewangelię w dziedzinie moralnej co katolicy i nie przyjmuje tych samych rozwiązań w trudniejszych zagadnieniach dzisiejszego społeczeństwa, to mimo wszystko pragną oni, tak jak i my, mocno trwać przy Chrystusowym Słowie jako źródle cnoty chrześcijańskiej i dać posłuch apostolskiemu nakazo-
7 wi: *Wszystko, cokolwiek uczynicie w słowie albo uczynku, wszystko*
8 *w imię Pana Jezusa Chrystusa czyńcie, dziękując przez Niego Bogu Ojcu* (Kol 3, 17). Stąd ekumeniczny dialog można zacząć od moralnego zastosowania Ewangelii.

24 [449]

1 Tak więc po krótkim wyjaśnieniu warunków dotyczących dzia-
2 łalności ekumenicznej oraz zasad, jakimi ma się ona kierować,[450] z ufnością[451] zwracamy oczy w przyszłość. Święty Sobór obecny wzywa[452] wiernych do powstrzymania się od wszelkiej lekkomyślności i nierozważnej gorliwości, które by mogły [453]zaszko-
3 dzić prawdziwemu postępowi ku jedności[454].[455] [456]Ich bowiem działalność ekumeniczna nie może być inna jak tylko w pełni i szczerze katolicka, czyli wierna prawdzie, którą otrzymaliśmy po Apostołach i Ojcach, i zgodna z wiarą zawsze przez Kościół katolicki wyznawaną, a zarazem zmierzającą do tej pełni, która z woli Pana ma z upływem czasu przydawać wzrostu Jego Ciału.

Podnosząc nadzwyczajną wartość chrztu, nie chcemy pominąć tych, którzy nie zachowują rzeczywistości tego sakramentu, a jednak wyznają, iż są oddani Chrystusowi, i otaczają Go miłością oraz pilnie uprawiają życie duchowe karmione Pismem i dzieła miłości względem bliźniego. 448. 3 M: cały akapit dodany. 449. W 2 SC i 3 SC punkt ten był oznaczony tytułem roboczym: *[Zakończenie]*. 450. 3 M: dodany fragment od *Tak więc* do *kierować*. 451. 3 M: wykreślone *więc*. 452. 3 M: *Święty Sobór obecny wzywa* (*Haec Sacrosancta Synodus hortatur*) zamiast *Chociaż napominamy* (*Quamquam monemus*). 453. 3 M: usunięto *rzeczywiście* (*revera*). 454. 3 M: *postępowi ku jedności* (*progressui unitatis*) zamiast *postępowi w jedności* (*progressui in unitate*). 455. W 2 SC zdanie to – rozpoczęte od *Chociaż* – nie kończy się tutaj, lecz kontynuuje słowami, których ślady odnajdujemy obecnie niżej w w. [4]. 456. 3 M: całe zdanie dodane.

N. 24
§ 1

1-3. W pełni i szczerze katolicki udział w dziele ekumenicznym.

3.[288]

§ 2

4-7. Życzenie postępów w poczynaniach ekumenicznych i nadzieja w Bogu.

5.[289]

6.[290]

288. Zdanie częściowo cytowane przez → DO 73. 289. Zdanie częściowo cytowane przez → KKK 822. 290. Zdanie częściowo cytowane przez → KKK 822.

4 [457]Ten święty Sobór wyraża naglące życzenie, by poczynania synów Kościoła katolickiego zespolone z poczynaniami braci odłączonych posuwały się naprzód bez stwarzania jakichkolwiek przeszkód na drogach Opatrzności i bez uprzedzeń co do przyszłych podniet Ducha Świętego. [458]Ponadto stwierdza swą świadomość, że ten święty plan pojednania wszystkich chrześcijan w jedności jednego i jedynego Kościoła Chrystusowego przekracza ludzkie siły i zdolności. [459]Toteż nadzieję swą pokłada całkowicie w modlitwie Chrystusa za Kościół, w miłości Ojca ku nam, w mocy Ducha Świętego. *A nadzieja nie zawodzi, gdyż miłość Boga rozlana jest w sercach naszych przez Ducha Świętego, który nam jest dany* (Rz 5, 5).

To wszystko, co wyrażone zostało w niniejszym Dekrecie, w całości i w szczegółach zyskało uznanie Ojców świętego Soboru. A My, na mocy udzielonej Nam przez Chrystusa władzy apostolskiej, wraz z Czcigodnymi Ojcami w Duchu Świętym to zatwierdzamy, postanawiamy i ustalamy i te postanowienia soborowe polecamy ogłosić na chwałę Bożą.

W Rzymie, u świętego Piotra, dnia 28 października roku 1965.

Ja, PAWEŁ, Biskup Kościoła Katolickiego
(następują podpisy Ojców)

457. Zdanie powstałe w wyniku gruntownej modyfikacji dalszego ciągu zdania z 2 SC (którego zmodyfikowana pierwsza część znajduje się wyżej w w. [2]). W tej wcześniejszej wersji brzmiało to: […] *uznajemy jednak za godne pochwały poczynania dialogu między chrześcijanami, przez które są już oni bliżsi sobie wzajemnie. Staranie o jedność, którego oznaki mają wszyscy przed oczami, następują z pewnością nie bez natchnienia Boskiego Ducha (*non sine divini Spiritus afflatu*)*. 458. 3 M: zdanie dodane. 459. W 2 SC ostatnie zdanie schematu brzmiało: *Obecny święty Sobór Powszechny w ufnej modlitwie błaga zatem Ducha Chrystusowego, który wzbudza w duszach to pragnienie jedności, aby je także doprowadził do skutku.*

Mimo ogłaszania, że po Soborze Watykańskim II nadeszły Nowe Zielone Święta, trudno nie dostrzegać groźnych burz i wichrów, które targają dziś nawą Kościoła.

Wywołują one coraz żywszą i coraz bardziej odważną i rzeczową debatę o tym, co naprawdę wydarzyło się na Soborze Watykańskim II, jaki miało przebieg to wielkie zgromadzenie kardynałów i biskupów oraz jakie siły decydowały o ostatecznym kształcie dokumentów Soboru?

Ta książka, oparta na dokumentach, wspomnieniach, pamiętnikach uczestników tamtych dni odsłaniająca kulisy soborowych obrad, konflikty teologiczne i nieformalne działania grup, w jakie łączyli się ojcowie soborowi i osławieni *periti* – doradcy – daje jasną odpowiedź na to pytanie.

Roberto de Mattei

SOBÓR WATYKAŃSKI II
Historia dotąd nieopowiedziana

SOBÓR WATYKAŃSKI II
Historia dotąd nieopowiedziana

Cena 79 zł + 17 zł koszty przesyłki.
Zamówienia: księgarnia.libriselecti@gmail.com
Wysyłka po wpłacie na konto: Alior Bank 94 2490 0005 0000 4520 5605 1426
Centrum Kultury i Tradycji Wiedeń 1683, ul. Powstańców 26/20, 05-091 Ząbki